

ҮНДЭНЭН СОНИН
БАГШАНАРТАЙ
ХАРИЛСАА ХОЛБООГОО
ҮРГЭДХЭНЭ

12 н.

Пүнцэг
БАЛДАНДОРЖИЙН
ХЭЖЭНГЫН
ДАСАНАЙ
ТҮҮХЭ
23 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!
Буряад ҮНЭН

Бүгэдэ арадай сонин

2014 оной
октябриин 15
Среда

№ 39 (21989)

Гарагай 4
www.
burunen.ru

Буряад Үнэн

**БУРЯАД
ХЭЛЭНЭЙ
МУРЫСӨӨН -
ИВАЛГЫН
ДАСАНДА**

17 н.

**УРАН ГАРТАЙ,
ХУРСА
ХЭЛЭТЭЙ
ХҮБҮҮД,
БАСАГАД**

Эрхэтэнэй хуралдаан

ЗАСАГ АРАД ЗОНТОЙ ЭБЭЙ ХАРИЛСААТАЙ

Октябрийн 9-10-ай үдэрнүүдтэ Буряад Республикын ниислэл хотодо ехэ удха шанартай үйлэ хэрэг – гражданска форум үндэр дээдэ хэмжээндэ үнгэрөө. Энэ форум манай республикын Олонийтын палатын үүсхэлээр эмхидхэгдээ, һүүлэй арбаад жэлэй хугасаа соо иимэ форум хаанашье үнгэргэгдөөгүй юм. **Россиин Олонийтын палатын гэшүүд, засагай зургаанай түлөөлэгшэд, эрдэмтэд, Россиин хэдэн хизаар, мого нютагуудһаа экспертнүүд – хамта дүрбэн зуугаад хүн форумдо хабаадаа.**

Энэ ехэ үйлэ хэрэг манай республикада үнгэргэгдэхэдөө, Буряадтамнай дээдын засаг зургаанууд, нютагай захиргаанууд олонийтэтэй, арад зонтоёо эбэй харилсаатай, тиимэһээ социально-экономическа, эрдэм-соёлой түлэбүүд урагшатайгаар бээлүүлэгдэнэ гэжэ бодотоор гэршэлнэ гэжэ форумдо хабаадагшад тэмдэглээ.

- Би Кемеровскэ можоһоо ерээб, тэндэмнай һүүлэй хэдэн жэлдэ гурбан талын хэлсэн аша үрэтэйгөөр хүдэлнэ, - гэжэ Россиин Олонийтын палатын гэшүүн **Галина Макашина** хөөрэнэ. - Засаг зургаанай, олонийтын болон олзын хэрэг эрхилэгшэдэй хоорондох харилсаан тодоруулагдажа, хэлсэн баталагдажа, ажал ябуулагдахадаа, урагшатай байна ха юм. Булта зондо тунхатай хэрэг хэнэбди гэжэ ойлгоходоо, ямаршые хүн урагшаа ханаатайгаар ажаллана. Мүнөө эндэ элдэбын мого нютагуудһаа ерэнэн түлөөлэгшэдтэй сэхэ зүбөө хэлсэжэ, ханал бодолнуудаараа андалдахадманай, ехэл тунхатай байна. Харилсажа байхадаа, республикынтай зон эдэбхитэйгээр социально-экономическа ажабайдалда хабаадана, - гэжэ тэмдэглээ.

Мүнөөнэй Россида үргэн олонийтын хэлсэн, дэмжэлгэ ехэтэ шухала, гүрэнэй политикин олонийтын дуралхалнуудтай тааруулагдажа, хүсэндөө орохыень олонийтэ шалган хинажа байха ёһотой гэжэ Россиин Президент Владимир Путинай Федеральна Суглаанда хандалга соо хэлһые үшөө дахин дахин тэмдэглэбэд.

Форумой программаар хөөрэлдөөнэй зургаан талмайнууд эмхидхэгдээ, эрхим социальна практикуудтай үзэмж-харалганууд дэлгэгдээ, семинарнууд үнгэргэгдөө, тиигээд пленарна суглаанда бултадаа Үндэһэтэнэй номой сангай танхим соо суглараа. Буряад Республикадахи федеральна ахмад инспектор **Александр Ключихин:**

- Мүнөө үедэ олонийтын ханамжа, үүсхэл, ябуулга, засаг зургаантай харилсаан улам үргэдэнэ. Дээдын засагай хэдышые хайн тогтоол, хуулинуудые абажа байгаашье хаань, олоной дэмжэлгэгүйгөөр юуншые

болохогүй, саархан дээрээ үлөөд лэ, саашаа ажабайдалда нэбтэрүүлэгдэнгүй хоохон сууряан болоод лэ үнгэршэхэ жэшээтэй, - гэжэ хандба.

Республикын Правительствын Түрүүлэгшын социальна талаар орлогшо **Владимир Матханов** хайшан гэжэ зоной дуралхалнуудаар республикын засаг баряшад хүдэлнэб гэжэ хөөрөө. Республикын Правительство федеральна бюджетдээ үгтэдэг грантнуудай конкурснуудта зониие олоор хабаадуулха ажалаа эршэдүүлнэ. Абтаһан мүнгэн үншэн үхибүүдэй, үлбэр хүнүүдэй, наһатайшуулай болон тиимэ хүнүүдэй гэр бүлэнүүдэй ажабайдал хайжаруулалгада, балшар багануудые, олон үхибүүдтэй эжынэрые хамгаалалгада, бэеын элүүрые хамгаалалгада, нэмэлтэ нуралсалые, бэе тамирай наадануудые хүгжөөлгэдэ шэглүүлэгдэнэ.

Үшөө нэгэ шангаар хэлсэгдэн асуудал: энэ жэлэй июль соо абтагдаһан "Олонийтын шалгалта" гэнэн Федеральна № 212 хуули. Энэ хуули хэдэн халбаритай орёо гэлсээ. Нэн түрүүн олонийтын шалгалта хүсэд дүүрэнээр, зүбөөр гүйсэдхэхэ хэн юун бэ гэхэдэ, 2006 ондо эмхидхэгдэжэ, яһала мэргэжэһэн, дүршэлтэй Россиин Олонийтын болон мого нютагуудай палатанууд болоно. Мүн баһа яамануудта өөһэдэйн олонийтын харалга-шалгалгын комиссиинууд хүдэлнэ. Тиихэдэ:

- Эдэбхитэй ямаршые хүн амьараашье болон ямаршые олоной нэгэдэлнүүд олонийтын шалгалта үнгэргэхэ аргатай байха ёһотой, - гэжэ Буряадай Олонийтын палатын гэшүүн **Павел Дудин** мэдүүлээ.

Тээд мүнөө үедэ хунгуулинуудай аргаар элдэб тушаалнуудтай дарганарые хунгаха аргагүй, тиигээд дээгүүр тушаалтай ноёдой ажал хэрэгые яашье шалгажа шадахагүй дээрэһээ олон зон хунгуулинуудта этигэнэгүй. Тиимэһээ хунгуулинуудта хабааданагүй. Наһатайшые, залуушые ехэнхи зон хуулийн асуудалнуудаар нуланууд байхаһаа гадна, бүри ойлгодоггүй зон захаһаа эхилээд, олон ха юм даа. Буряад арадай Конгрессэй президент **Роман Нимаев** энэ форумой бэлэдхэл нулаар ябуулагдаа гэжэ шүүмжэлээ. Ехэнхи зонһоо байтагай зарим олонийтын нэгэдэлнүүд иимэ юумэн болохонь гэжэ дуулаашьегүй ха юм.

Забайкалиин хизаарай түлөөлэгшэ **Денис Лукьянов** хөөрөөгөө дүүргэхэдэ, Шэтэдэ үнгэргэгдэхэ ээлжээтэ форумдо бултание уриба. Эндэ эгээл түрүүн үнгэргэгдэнэн Гражданска форумые эмхидхэхэ хэрэг мэдээжэ поэт, олонийтын эдэбхитэй ажал ябуулагша Баяр Тумурович Жигмытов эхилээ нэн гэжэ уншагшадтаа хануулаа.

Валерий СЫДЕЕВ.

БУРЯАДАЙ ХҮБҮҮД, БАСАГАД МЭРГЭН БУУДАЛГААРАА ШАЛГАРБА

Һооор буудадаг Буряадай тамиршадта энэ намар амжалтатай байба. Манай юниор ВСУТУ-гай оюутан Вячеслав Перельгын Россиин чемпион боложо, Испанида үнгэрһэн дэлхэйн мурьсөөндэ хабаадаа.

Хүбүүнэй эсэгэнэ - СССР-эй спортын мастер Олег Ефремович Перельгын - долоон жэлэй саана һорижо эхилээ юм.

"Казань хотодо Слава 25 метр зайда бага калибрай буугаар түргэн буудалгын мурьсөөндэ гүрэнэйнгөө чемпион болоо, - гэжэ Олег Перельгын хөөрэнэ. - Гадна тэндээл үшөө мүнгэн болон хүрэл медальнуудта хүртөө. Һүүлдэ Кубогай мурьсөөнүүдтэ басадһаа мэргэн байһанаа дахин гэршэлжэ, Россиин суглуулагдамал командын бүридэлдэ Испани ошоо. Хоёр хүрэл медаль асарһандань, ехэ баяртайб".

Чемпионадай түрүүшын үдэртэ Саша Орел хотын Александр Марчевтай болон Липецкын Владислав Чудотворовой суг хамта 1684 очко абажа, гурбадахи һуури эзэлээ.

"Слава совет үеын үйлэдбэрийн буугаар буудадаг, - гэжэ Олег Ефремович хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ. - Мүнөөнэй буунууд 180 мянганһаа 500 мянган түхэриг хүрэтэр сэнтэй. Хитадууд шэнэ буунуудаараа дэлхэйн рекорд тогтоогоо. Гэбэшые манайхид буудаха шадабаряараа тэдэнһээ нэгэшые дутанагүй".

Һүүлшын үдэртэ Слава Санкт-Петербургийн Андрей Почепко болон Александр Марчевтай суг хамта аза талаангаа туршаа. Россиин команда 1700 очко абажа, баһал гурбадахи һуурида гараа. Славын хэлһэнээр, мүнгэн медаль хүрэтэр оройдоол 7 очко хүрөөгүй.

Бэлигтэй тамиршание, эсэгыень 2-дохи ДЮСШ-гай директор Владимир Николаев, ШВСМ-эй директор Гуро Цэдэшиев гэгшэд амаршалаад, Славада Россиин спортын мастерай тэмдэг барюулаа.

Манай буудагша эхэнэрнүүд баһал хайн дүнгүүдтэй гэжэ тэмдэглэмээр. Наяхана Краснодарта пневматическа буугаар Россиин команда чемпионат болон Бүхэроссиин мурьсөөн үнгэрөө юм. Тэндэ Россиин габьяата һоригош Владимир Бусовиковой хүмүүжмэлнүүд спортивна винтовконуудаар буудажа, тон мэргэн байһанаа гэршэлээ. Юлия Суэтина, Валентина Протасова, Анастасия Белобородова гэгшэдһээ бүридэһэн манай команда 1-дэхи һуури эзэлээ. Тэдэ 10 метр зайһаа 1230,3 очко абажа, Москвагай командатай тэнсүү дүн харуулаа. Гэбэшые һүүлдэ гүрэнэйнмай ниислэл хотын команда гэдэргээ гаража, 2-дохи һуури эзэлээ юм.

Хоёрдохи үдэртэ 50 метрэй зайда бага калибрай винтовкоор буудаха мурьсөөндэ Валентина Протасова 2-дохи һуури эзэлээ.

"Энэмнай байгша оной һүүлшын мурьсөөн гээшэ, - гэжэ Владимир Бусовиков хэлээ. - Бидэ энэ илалтада нилээд зорёобди, ехэ бэлэдхэл хээбди. Илахабди гэжэ би бата найдаа нэм. Нанаһандаа хүрээб гээшэбди. Нэгэ бага амараад, ноябрь нараһаа дахин һорилгоёо эхилжэбди".

Тиихэдэ Германида юниорнуудай дунда Гран-при эмхидхэгдээ юм. Тэндэ Юлия Суэтина 2-дохи һуури эзэлээ, харин Москвада үнгэрһэн Россиин Кубогта мүнгэн медальда хүртөө.

"Бидэндэ һомон дуталдана. Амжалта туйлахын тула ехэ һорилго хэрэгтэй ха юм. Һомоннуудаар баян һаа, ехэл хайн байгаа, одоол түрэл Буряадаа суурхуула хэмди", - гэжэ Анастасия Белобородова ханамжаараа хубаалдаа.

Иимэ үндэр дүнгүүдые харуулжа байһан манай басагад "РИО-2016"-да хабаадаха арга боломжотой гэжэ хануулаа.

Валерий СЫДЕЕВ.

"БАЙГАЛ" ЗАВОД ЗАГАНА УСХЭБЭРИЛХЭ ТҮСЭБТЭЙ

Элдэб янзын загананай зүйлнүүдые манай Буряад орондо үйлэдбэрилдэг гэжэ эли. "Байгал" гэнэн загананай заводой ажал эдэбхитэй ябуулагдажа, республика дотор эгээл суута ажахы боложо, үйлэдбэрилэгшэдэй дунда түрүүшүүлэй тоодо оронхой.

"Буряадта бүтээгдэһэн" гэнэн акцин шугамаар «Байгал» гэнэн заводтой танилсуулга үнгэрөө.

Энэ ажахыда загананай үйлэдбэрийн бүхы ажал ябуулгын хэдэн шэнэ оньһон техникэнүүдые Германи, Итали, Польша, Хитад, Болгари, Зүүн Солонгос гүрэнүүдһээ асарганданхай.

Үйлэдбэрилэгдэһэн зүйлнүүдэй наймаалха өөрын зохиёһон харилсаануудтай юм.

Россиин бусад регионуудта манай эндэ үйлэдбэрилэгдэдэг омоли ехэ хайшаагдадаг. Тиимэһээ Санкт-Петербург, Москва хотонуудта омоли наймаалха түбүүд байгуулагдаха түсэбтэй.

Һүүлшын жэлэй хугасаада загананай үйлэдбэрийн тус ажахы 40 янзын зүйлнүүдые гаргадаг болонхой.

Саашаада завод үйлэдбэриез үргэдхэхэ түсэбтэй, байрлаһан газарһаа дүтэхэнэ шэнэ за-

водой үндэһэ табяад, ерэхэ 2015 ондо барилга эрхилхэ түсэбтэй.

- Загананай ажахы саашанхи хараа бодолоороо загананай бариха, үйлэдбэрилхэ бэшэ, мүн үсхэбэрилхэ түсэбтэй. Элдэб ондоо амтатай заганануудые үсхэбэрилхэ хоёр нууртай болонхойбди. Мүнөөдөө харын хугасаада 250 зүйлнүүдые гарганабди, 150 тонно загананай үйлэдбэрилхые, саашаада 200 тонно абадаг болохоор хараалагдана, - гэжэ заводой даргын уялга дүүргэгшэ Наталья Рыжакова тэмдэглээ.

Хүдөө ажахын газар дэбисхэрнүүдые хүгжөөлгын 2011-2017 болон 2020 онууд хүрэтэр

бээлүүлэгдэжэ байһан гүрэнэй программын ёһоор загананай үйлэдбэри дэмжэгдэхэ.

2013 ондо тус ажахы Россиин 100 эгээл эрхим эдэй зүйлнүүд гэнэн федеральна программада хабаадаа. Энэ хэмжээ ябуулга загананай ажахыда ехэ амжалта

асараа. Тэдэнэй үйлэдбэрийн зүйл үндэр хэмжээнэй харалганай лауреадууд болонхой.

Жаргалма БАДМАЕВА.
Цырегма САМПИЛОВА
оршуулба.
Авторай фото-зураг.

ГҮРЭНЭЙ, РЕСПУБЛИКЫН ДЭМЖЭЛГЭЭР, ТУҢАЛАМЖААР

Мухар-Шэбэртэ

Үнгрэнэн долоон хоногто Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Александр Чепик, хүдөө ажахын яаманай сайд Даба-Жалсан Чирипов болон хэдэн мэргэжэлтэд ажалайнгаа хэрэгээр Мухар-Шэбэртэй аймагаар ябажа ерээд.

Нарата Буряадаймнай эгээл тарья талхата хүгжэнги аймагуудай нэгэн гэжэ суутай Мухар-Шэбэртэй аймаг дардам найн харгынудтай, тиигээдшье ниислэл хотодоо дүхүү оршодог. Тиимэ хадаа ходол ехэ, бага ноёдые, айлшадые, сурбалжалагшадые Түгнын баян талаар адууна малаа үдхэнэн, тарья талхаяа хуряанан зон угтажал байдаг. Мэнэ хая Арадай Хуралай депутатууд ерээжэ, аймагай фермернүүдэй ажал хэрэгээр һонирхоод, байра байдалтайн танилсаа нэн ("Бурятия", № 136, октябрийн 7-до).

Бүхыдөө аймагта 11 хүдөө ажахын үйлдбэринүүд, 21 фермерскэ болон 9398 хубиин ажахынууд, 2 кооперативууд, 5 эдээ хоол буйлуудгай үйлдбэринүүд урагшатайгаар ажалаа ябуулжа байна. Мүнөө жэл 49,8 мянган га газар хахалаа, 14 230 гектарта тарья, тэрэ тоодо 8991 га шэниисэ, 4 453 га обёос, 665 га ешмээн, 30 га горох тариан байна. 1060 га газарта хартаабха, 80 гектарта овощ һуулгаа, 5410 га газарта будуун тэжээлэй үрэнэ тариан байна.

Тээд энэ жэлэй сагай уларил муу байжа, аймагай 3567 га талмайда газар гандаа. Тэрэ тоодо: 1471 га тарьялан, 1796 га будуун тэжээлэй газар, 300 га сабшалан ехээр гандаһанһаа боложо хаягдабашье, мухар-шэбэрээрхин яһала найн ургаса хуряажа шадаа.

СПК «Колхоз Искра», ЗАО «Сутайское», ООО «Здоровое питание», ОАО «Агротопводстрой» гэнэн хүдөө ажахын томо үйлдбэринүүд "Буряад Республикын агропромышленна комплексын болон хүдөө нютагуудай хүгжэлтэ" гэнэн гүрэнэй программада оруулагданхай. Бага ажахынуудые хүгжөөхэ программаар 2012 ондо 5 фермернүүд хамта дээрээ 5,36 сая түхэриг болон нэгэ дахин үгтэгдэдэг 700 мянган түх. туһаламжа абаа нэн. Тэрэл жэлдэ "Бага нютагуудые хүгжөөлгэ" программаар нэгэ фермер 90 мянган түх. субсидийн мүнгөөр малай түл абаа, хойто жэлын долоон фермернүүд субсидийн 1,46 сая түхэригтэ 90 толгой хони, 24 мал, 3 трактор болон 3 тэжээл бэлдэхэ хэрэгсэл худалдажа абаа нэн.

2013 ондо "Эхилжэ байһан фермернүүдые дэмжэлгэ" программаар Эрдэни Гомбоев, Евгений Иванов, Нимасуу Батуева гурбан хамта дээрээ 3,1 сая түх. болон 400 мянган түхэриг байдлаа найжаруулхаяа абаһан байна. «Эр бүлын һу һаалиин фермэнүүдые байгуулха, хүгжөөхэ» программаар 2012 ондо Шаралдайн Игорь Красиков 12 сая 162 мянган түхэригтэ грант абаа. Красиковтанай бүлэ өһөдэынгөө мүнгэ зөөри нэмэжэ, малай шэнэ байра баряад, голштинска һаамхай үүлтэрэй 35 үнээдые асараа, үнээдые һааха шэнэ үеын аппаратуудые, тэжээл бэлдэхэ техникэ олоор худалдан абаа. Мүнөө тэдэ 170 толгой мал барина.

Тэрэ тоодо 70 һаамхай үнээд юм. Мүнөө жэл 134 тонно сагаан эдээ буйлуулжа, 2800 мянган түх. олзо олоо. Табан хүниие ажалтай болгоо, тэрэ тоодо Украинаһаа тэрелжэ ерэнэн зоншые бии.

Аймаг соо үшөө Мухар-Шэбэртэй хүнэй "Бурёнка" комбинат болон "Хонхолойн хүн" нэгэдэл ("Колхоз Искра" СПК-гай ажахы) сагаан эдээ үйлдбэрилнэ. "Бурёнка" (генеральна директорын – Галина Сыденова) энэ жэлэй зургаан һара соо 187 тонно һу, 40 тонно творог болон "Снежок" унда, 11 тонно тоһо, тонно сыр үйлдбэрилжэ, наймаанда гаргаа. Хонхолойнхид сүүдхын туршада табан тонно һу үйлдбэрилжэ аргатай. Мүнөө зөөхэй, тоһо, творог лэ гаргана, иигэнээр үшөөл үргэдхэхэ һанаатай.

«Колхоз Искра» СПК-да үүсэлэлгын цех түхээржэ, хэрэгтэй хэрэгсэлнүүдые абахын түлөө 1349,8 түхэригтэ гүрэнэй туһаламжа, тэрэ тоодо республикаһаа – 453,5 түх. үгтэнэн байна. Энэ цехтэ сүүдхын туршада 10 толгой мал үүсэлхэ аргатай, харин мүнөө 6 толгойл үүсэлнэ. Мал үүсэлдэг "Мухар-Шэбэр" нэгэдэл хүдөөгөөр ябаад, байра дээрэн мал үүсэлхэ аргатай.

Аймагта хилээмэ баридаг хэдэн пекарни хүдэлнэ. "Никольское" һууриндахи пекарниие даагша Нина Калашникова нэгэшье холисогүй эрхим шанартай хилээмэ баринабди гэжэ харуулаа. Тээд хүршэ Петровск-Забайкальскын, Улаан-Удын наймаашад түрихээ һанана гэжэ хөөрэнэ. Тиихэдэ зайн гал ехэ үнэтэй, тиимэнээ олзотойгоор хүдэлхэн бэрхэтэй гэжэ мэдүүлнэ:

- Бидэ һүнииндөө хилээмээ баринабди. Тээд һүниин сагай сэн гэжэ манда байдаггүйн харамтай. - Эндэхи хүүгэдэй сээрлигтэ хэрэглэгдэдэггүй найн пезшэн бии. Тэрэниие манда дамжуулжа болохогүй юм гү? - гэжэ һураба. Тээд мүнөө сагта хэн юугэ миинтээр үгэхэ юм даа. Баһа хилээмээ зөөхэ тусхай машина хэрэгтэй юм байха.

Тээд лэ эдэ пекарниүүд нютагтаа ургуулагдаһан сэбэр, шанартай тарьяагаар үйлдбэрилэгдэн гурил хэрэглэнгүй. Аяар Алтайн хизаарһаа асарагдаһан гурилар хилээмэ баряад лэ, мандаа худалдажа байха юмэд. Тиигэжэ хаана байһан Алтайн хизаарай тарьяшадые дэмжэжэ, ажалшадайнгаа олоһон салин, үхибүүдэй, хүгшэдэй тэдхэмжэ, хүүгэдэй сээрлигүүдтэ, һургуулинуудта, больницануудта үгтэдэг мүнгэ санга хуу тиишэнэ ябуулжа байнал даа. Энэ ехэ мүнгэн республика соогоо эрьелдэжэ байбал, хэды ехэ туһатай байха бэлэй! Мүн манай тарья талханай гол шанарыень харуулдаг клейковина аяар гуша хүрэдэг, харин алтайнхи оройдоол 15 хүрэнэ ха юм.

**Сэнгэ РИНЧИНОВ,
Марина ИГУМНОВАГАЙ
фото.**

БУРЯАД УЛСЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2014 оной октябрийн 13-17

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
13.10 9.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД
Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд
15.10 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд
13.10 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд
14.10 9.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД
13.10 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)
"Республикын 2014 оной болон 2016-2017 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
13.10 15.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)
"Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудай мүрдэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида оруулагдаха заһабаринууд тухай
13.10 10.30 каб.309
"Буряад Республикада һунгалта тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
14.10 10.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Гүрэнэй болон муниципальна мэдэлэй газарай участогууды түлбэриггүйгөөр үмсэдэ үгэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
14.10 10.00 каб.119
"Газарай харилсаануудта хабаатай зарим хуули ёһоной актнуудта хубилалтанууды оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
15.10 10.00 каб.119
"Газарай хуулинууды бэлүүлгын зарим асуудалнууд тухай (хүдөө ажахын газарнуудай эрьесэ гуримшуулгада хабаатай)" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай
16.10 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олонийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэллүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

"Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта Буряад Республикын гүрэнэй зөөриде хабаатай хадагалаанай дансанууды хадагалха, бүридэхэ, хинаха болон хэрэглэхэ талаар гүрэнэй бүрин этигэмжэнүүды олгохо тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
14.10 14.00 каб.212
"Соёл тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

15.10 14.00 каб.212
"Буряад Республикын олонийтын палата тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай" асуудалы Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй зүбшэн хэлсэлгэдэ бэлдэхэ тухай

16.10 14.00 каб.212
"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ олоной хабаадалгатай хэмжээ ябуулганууды үнгэргэлгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэхэ тухай
17.10 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Буряад Республикын шагналнууд болон стипендинүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
2. "Уласхоорондын медицинскэ кластер тухай болон Россиин Федерациин зарим хуули ёһоной актнуудта хубилалтанууды оруулха тухай" 558199-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
3. "Наркотическа хэрэгсэлнүүд болон психотропно зүйлнүүд тухай" федеральна хуулида хубилалтанууды оруулха тухай" 454266-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
13.10 4.00, 14.30, 15.00 каб.218

1. "Буряад Республикада эрхэтэдэй элүүры хамгаалгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуулиин 2-дохи статьягай 2-дохи хубида хубилалтанууды оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
2. "Уялгата медицинскэ страхованиин Буряад Республикын нютагай жасын 2015 оной болон 2016-2017 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
15.10 10.00, 10.30 каб.218
Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:
"Буряад Республикада һуралсал тухай" 2013 оной декабрийн 13-ай 240-V дугаарай Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай
16.10 8.30 Улаан-Үдэ хото

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономика политикын, байгаалин нөөснүүды ашаглалгын болон оршон тойронхия хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)
"Буряад Республикада үйлэдбэрийн

болон хэрэглэлгын үлээдэнэ хаядаһанууд тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай асуудалы Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй зүблөөндэ бэлдэхэ тухай
13, 14, 15, 16.10 10.00 каб.203

"Буряад Республикын Арадай Хуралай Дуримдэ хубилалтанууды оруулха тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай
14.10 14.00 каб.203

"Буряад Республикын гүрэнэй мэдэлэй хүдэлсэгүй зөөрийн объекты "Захаминай аймаг" муниципальна байгууламжын үмсэдэ түлбэриггүйгөөр дамжуулан үгэхыень Буряад Республикын Правительствда зубшөөлөө үгэхэ тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
15.10 11.00 каб.203

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэхи олон квартиратай гэрнүүд соохи хамтын хэрэглэлэй зөөрийн капитална заһабари эмхидхэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
16.10 14.00 каб.203

IV. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ" Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ эрхэтэдтэ түлбэриггүйгөөр медицинскэ туһаламжа үзүүлэлгын гүрэнэй найдүүлгануудай программые 2014 оной түрүүшын хахад жэлдэ бэлүүлгын ябаса тухай
14.10 11.00 Бага танхим

V. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН ОРЛОГШО В.А.ПАВЛОВАЙ НҮҮДЭЛ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨН

Эд хэрэглэгшэдэй хамтарал хүгжөөлгэ тухай
14.10 10.00 "Түб дэлгүүр" ПО

VI. ПАРЛАМЕНТНУУД ХОРОНДЫН ХАРИЛСАА ХОЛБООНУУД

"Россиин Федерациин субъектын ажаһуугшадай элүүры хамгаалгада хабаатай хуулинууды бэлүүлгын ябаса тухай" асуудалаар Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудай Забайкалийн хизаарай Хуули гаргалгын Суглаанай депутатуудтай видеоконференц аргаар суг хамтын зүблөө үнгэргэлгэ
14.10 14.00 Хүүгэдэй республикын больница

Уншагшын һанамжа

ТҮРЭЛ БУРЯАД ХЭЛЭН - ТҮРЫН БУЯН ХЭШЭГ

Мүнөө үедэ буряад эхэ хэлэндэ, ёһо заншалдаа хамагай гамтайгаар хандана гэшэбди. Хүлэг наһандаа ажаллаһан буряад хэлэнэй хүндэтэ манай багшанар мэргэжэлэй эрдэмтэд болон Буряад улсын гүрэнэй шэнжэ шанартай буряад яряанай хэлэ бэшэг мэдэдэг, уншадаг, бэшэдэг мэргэн үгэтэй хэлбэлэйхиднай одоо үеын хэлэнэй талаар "ядуу байдалда ороод байна" гэжэ зүүдэндээшье хэлэжэ шадахагүй бээ.

Буряад хэлэ бэшэгэй талаар хэмгүй ехэ, хилэгүй үргэн хэмжээнэй ажал үргэлжэ ябуулагдажал байха жэшээтэй. Үхибүүды буряад хэлэндэ һонирхуулха, һургаха номууды хэрэглэжэ, буряад хэлэнэй талаар ехэ шухала асуудалнууды хэлсэнэ, хэшээлнүүды заана г.м. Сонин ба бусад

хэлбэлэйхид, бага, дунда дээдэ сургуулиин багшанар, соёл гэгээрэлэй, уран зоһолой, хүгжэм урлалай, уран биирэтэдэй, уран гоё түрэл хэлэ бэшэгэ сонирхогшод болон хубиин, албан газарай ударидагшад, эрдэмтэд, ажалшад, мэргэжэлтэд, буряад хэлэ бэшэгтэ али тэгшэ дуратайшуул г.м., унаган буряад хэлээ хүгжөөхэ талаар бүхы хүсэ шадалаа, бэлиг ухаанаа саг үргэлжэ зориулжа, сэдхэжэ байдагтань хэтэ баярламаар.

Хэлээд барахагүй, бэшээд дууһахагүй энэ аргагүй шухала буряад хэлэнэй байдал жэлһээ жэлдэ хэлсэгдэхэ асуудалнуудтайл байдаг даа.

Буряад улсаа "буряадшалха" нангин үндэр үүргэтэй Үндэнэн хуулиин дүрим заабариин ёһоор, арад зомнай эрхэ тэгшэ буряад ород хоёр хэлэтэй гэгдэдэг. Энэ хэлэнэй хоёр юртэмсын хоорондо буряадуднай төөришөөд ябана хаяа гэжэ баһа дурсая.

Тиибэ яабашье, манай хэлэгүй сэсэн арад зон хэтэ үндэрые дабажа, алас холье шэртэжэ шададаг хадаа түрэл эхэ хэлэнэй хүгжэлтын түлөө тэмсэнэ гэшээ.

Мүнөө үедэ буряад хэлэндэмнай саад боложо, хохирол үзүүлжэ байгаа шалтаганууды

үшөөл хэдэ-хэдэн жэлэй хугасаа соо заһажа заларуулха ехэл ажал байна гэбэл:

1. Ургажа ябаа үринэрнай хүүгэдэй сэсэригһээ эхилээд, ородоор ярина;

2. Бага, дунда, дээдэ сургуулинуудта бүхы хэшээлнүүд ород хэлээр заагдана;

3. Албан газарай баримта бэшэгүүд гансал ородоор "бусална";

4. Хэтын хэтэдэ хэрэглэгдэхэ буряад толи бэшэгүүд, эхэ хэлээ доромжолоод, элинсэгэй зоһоһон уран гоё үгэнүүдэй орондо (халаг даа!) ород үгэнүүды тэрэ хэбээрнь буряадшалха хатуу заншалтай болоод байна. Харин тэрэ олон зуугаад "айлай" үгэнүүды монгол-буряад туургатадай хэлэ бэшэгэй

далайһаа залхуурангүй шүүжэ, тааруулжа олохонь хамагай шухала. Тэндэ бүхы юумэн бүрин олдохо гэхэдээ, "хүлэй гэнжэ" таһа сабшаатай байхань зүйтэй гэгшэ.

5.Манай сурбалжалагшад, олон ниитэдэ радио зурагтаар хүргэжэ танилсуулха мэдээсэлнүүдэ, үгтэһэн хоногой хэдыхэн минутада тон тобшоор, арай шамай дамжуулна хэбэртэй.

6.Багашуулһаа эхилээд, бүхы сайд дарганар болон буряад хэлэ "унажа", хүлөө дүрөөдэнь, гараа ганзагадань хүргэжэ, ганзага ниилэжэ байхань зүйтэй гэжэ хубиин саналаа мэдүүлнэм.

Бадмажаб УЛЬЗУТУЕВ.

Бүгэдэ буряадай уласхоорондын ехэ нааданиие угтуулан

**Владимир БУЛДАЕВ: “ЕРЭЭДҮЙНГӨӨ ”АЛТАРГАНЫЕ”
ҮНДЭР ХЭМЖЭЭНДЭ ҮНГЭРГЭХЭ ШУХАЛА”**

Наяхан РБ-гэй Правительствын тусхайта зал соо Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй (МОД ВАРК) Соведай хүдэлмэри ВАРК-ын президент Владимир Булдаев хүтэлбэрилжэ, Монголд энэ зун эмхидхэгдэнэн “Алтаргана-2014” гэнэн Бүгэдэ буряадуудай уласхоорондын юбилейнэ фестиваль, мүн Буряадта 2016 ондо болохо ерээдүйн “Алтаргана” хайндэрые эмхидхэхэ, мүн “Сагаалган-2015” гэнэн гүрэнэй хайндэрые үнгэргэхэ тухай болон бусад асуудалнуудаар Соведай гэшүүд зүбшэн хэлсэбэ. “Об итогах юбилейного фестиваля “Алтаргана-2014” в Монголии и задачи по успешному проведению “Алтарганы-2016” в г. Улан-Удэ” гэнэн асуудалаар республикын соёлой министр Тимур Цыбиков, физическэ культурын болон спортын агентствын хүтэлбэрилэгшэ Владислав Бумбошкин гэгшэд тоосожо, ерээдүйн “Алтарганын” түсбүүдтэй болон нанамжануудаараа хубаалдаба.

“Хорин жэлэй саана Монголой Дадал сомондо эхилхэн юбилейнэ “Алтарганадаа” зохёохы ажалтай 85 хүн, спортые түлөөлхэн 23 хүн, СМИ-гэй 13 хүн, БГУ-гай 15 хүн, ВАРК-ын 41 түлөөлэгшэ гэхэнэ эхилээд, хамта дээрээ манай делегацида 298 хүн яһала амжалтатай хабаадажа ерээ. Тиин фольклорно ансамбльнуудай, үльгэршэдэй, арадай болон мүнөө үеын дуу гүйсэдхэгшэдэй, шүлэг зохёогшодой, уран мастернуудай, хайхан дангинануудай, буряад костюм оёгшо модельернүүдэй, фотографи болон кино буулгагшадай конкурснуудта манай уран бэлигтэн, спортсменүүд эдэбхитэй оролсожо, хэды хүндэ хүшэр харгыгаар ошобошье, 8 шангуудта, элдэб янзын медальнуудта хүртэжэ ерэнэн байна...Хамта дээрээ 24 транспорт хэрэглэгдэбэ, нүхэр Иннокентий Егоровой хэлэнээр, түргэн түһаламжын албан ябалсажа, зондо туһалба. Чингис хаанай нютаг тоонто болоһон Дадал сомоной байдал, агаар, тала дайда бидэниие нэгэдүүлээ гэжэ тэмдэглэхээр. 2016 оной Буряадта үнгэргэгдэхэ “Алтарганадаа” эртээнһээ бэлдэжэ, театрнуудта, үндэһэн балет, театральна талмайнууд, олон тоото музейнүүд г.м. үргэнөөр хабаадуулха ёһотойбди. Бүхы дэлхэйгээр мэдээжэ болоһон Даши Намдаков, Зоригто Доржиев, бусадайнгаа выставкэнүүдые харуулхабди. Тиихэдэ 350 жэлэйнгээ оие тэмдэглэхэ Улаан-Үдынгөө үзэсхэлэн газарнуудтай айлшадаа танилсуулха байнабди. Байгша ондо “Алтарганынгаа” эмхидхэлэй комитет хунгажа, арсалдаатай асуудалнуудаа, жэшээн, “Сурхарбаан-2016” гэнэн үндэһэн арадайнгаа хайндэртэй дашарамдуу-

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

лан, июлиин 3-5 хүртээр үнгэргэхэдөө болохобди. Эдэ асуудалнуудаа зүбөөр шийдхэжэ хэлсэхэ ёһотой болонобди”,- гэжэ Тимур Гомбожапович онсолбо.

Владислав Бумбошкин үгэ хэлэхэдээ, “хайндэрийнгөө үедэ ямар аргаар, монгол гү, али буряад аргаар нур харбаха, тиихэдэ барилдаха болонобди, бүһэтэйгөөр (кушак) гү, али үгы гү гэжэ эртээнһээ хэлсэхэ, мэдэхэ ёһотой болонобди. Нэгэ ниитэ дүримтэй байхын тула уридшалан, түрүүн болохо семинарнууд, “дүхэриг шэрээгэй” хөөрэлдөөн дээрэ хэлсээд байха зэргэтэйбди. 2016 оной “Алтарганые” угтуулан, үндэһэн спортын түб байгуулха ёһотойбди. “Сурхарбаанаа” ипподром дээрэ хэбэлнай, ехэ хайн, уг удхатай байгаа, байгаалиин оршомдо сэбэр агаараар амилха арга зондо олгуулха хэн. Мори урилдаагаар шийдхэгдээгүй асуудалнууд

олон байна. Юуб гэхэдэ, Ивалгын дасанда мори урилдаа хэхэдэмнай, моридой гүйхэ харгинуудын мүнөө үеын эрилтэдэ хүрэнгүй. Буряад хэлэн дээрэ хэлэхэ комментаторнууд, түхээрэлгэнүүд дуталдана. Сурхарбаандамнай тад ондоо мүрысөөнүүд болодог шуу, тэдэнээ мартаха хэрэггүй”,- гэжэ тэмдэглэнэ байна. Соведай гэшүүн Валерий Цыремпиллов иигэжэ нэмэнэ хэн: “Алтарганын” үедэ ВАРК-ын съездын болохо хадан “Алтаргана” фестивалая “Сурхарбаантай” худхангүй, август нарада съездээ Байгал далай дээрэ үнгэргэхэдэ болохо байна.”

Саха-Яхадай болон Тывагай үндэһэн хайндэрнүүдһээ хайн талыень хаража, дүй дүршэлһөөнь хубаалдаха, түрэл буряад хэлээ алдахагүй гэшэ бултанай оролдогхоо дулдыдаха тухай Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Бато Семенов

дурадхана хэн. “10 жэлэйнгээ “Алтарганые” тэмдэглэхэ Буряад орондоо, хайн тээшээ хубилхан Улаан-Үдэдөө ехэ хайнаар үнгэргэхын тула ВАРК-ын делегаци хүршэ республикануудта эльгээхэ аргатайбди, “Алтарганынгаа” эмхидхэлэй комитет энэл жэлдээ байгуулхабди, ипподромоор асуудал шийдхэхэбди. Тиин Уставайнгаа ёһоор, ээлжээтэ съездээ 2016 ондо шэнэ эмхидхэлэй комитет ажалаа ябуулха байха” гэнэн тобшололнуудые Владимир Романович хэбэ. Монголд болоһон энэ зунай “Алтарганын” үедэ журналистнуудай дунда болодог конкурсые болуулһандан голхормоор байгаа. Минии ханахада, имэ конкурсоо дахинаа Буряадтаа хэргээхэ хэрэгтэй, юуб гэхэдэ, эрхим хүнүүд тухайгаа, “Алтаргана” тухайгаа гансал журналистнуудай ашаар, бэшэлгээр, теле-радио дамжуулгануудаар мэдэхэ болоно бэшэ гүбди?!

2015 оной феврилиин 19-дэ болохо “Сагаалган-2015” гүрэнэй хайндэр тухай РБ-гэй Толгойлогшын Захиргаанай болон Правительствын яһатан хоорондын харилсаануудай, эрхэтэдэй үүсхэлнүүдые хүгжөөлгын комитедэй түрүүлэгшын уялгые дүүргэжэ Д.С. Бадмацыренов дуулгажа, заншалта болоһон хайндэр тухай байгша ондо захиралтаар мэдүүлхэ тухай онсолбо, түрүүшын үдэр болохо хэмжээ ябуулгануудтай танилсуулба. Заншалта болоһон Ивалгын дасанай Сагаалганай хурал (телевизорээр харуулагдадаг), Соведүүдэй талмай дээрэ болодог Сагаалганай хайндэрэй концерт-наадан, “Буузын баяр” конкурс, ВАРК-ын Грантда хүртэнэн “Глобальный ёхор” гэнэн флеш-моб, бусад конкурс, найр наадан дэлгэрхэ байна.

Республикын мэдээжэ хүтэлбэрилэгшэ ябаһан А.У. Модогоевой түрэнөөр 100 жэлэй ойдо ябуулагдажа байһан бэлэдхэлэй хүдэлмэри, хэгдэхэ ажал тухай РБ-гэй Толгойлогшын Захиргаанай болон Правительствын газарай (территориальна) хүгжэлтын асуудалнуудаар хүтэлбэрилэгшын орлогшо Б.В. Жамбалов тоосообо. Республикада болон олон аймагуудта хүтэлбэрилхы үүргэ бэелүүлхэн, 80 наһанай ойн хүндэлэлдэ В.Д. Тахановта “Буряад Республикын хүндэтэ эрхэтэн” гэнэн нэрэ зэргэдэ зууршалха тухай В.Р. Булдаев мэдүүлбэ.

Тиихэдэ Семашкын нэрэмжэтэ Республиканска клиникескэ больницада аша үрэтэйгөөр ажаллаһан бэлигтэй врачүүдые – Е.Н.Цыбиков, М.П. Рябов, Н.А. Шоболова гэгшэдые ВАРК-ын «Буряад арадтаа аша габьяатай байһанайн түлөө» гэнэн медаляар шагнаха тухай ВАРК-ын президент мэдээсэ. Эдэ бүхы асуудалнуудаар шийдхэбэринүүдые ВАРК-ын Соведай гэшүүд нэгэн доро баталан абаһан байна.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

“Буряад үнэндэ” хэблэгдэнэнэй һүүлээр

“БУРЯАД АРАДАЙ ЁУЛДЭ – ГИМН ЁАЛГУУЛАХЭЭР”

Нэлгүүлхээршэ саг тулажа магадгүй. Арад бүхэндэ гимн үгы юм, бии байгаа гимнүүд юрэнхыдөө газар дэлхэй дээрхи ямар нэгэ нютаг нугада ажаһуудаг арад зоной доторой ханаа бодолые нэгэдүүлхые эрмэлзүүлхэн дуулалга гэшэ ааб даа.

Удхань элдэб янзын байдаг: арадайнгаа ёһо заншалые, байгаалингаа хайханиие, гайхамшаг хэрэгые, жаргал олгуулһан үе сагые гэршэлхэн, хүр хүлдыень хануулһан, эрмэлзэл хүсэлыень харуулһан, эрхэ сүлөөдэ, тэмсэлдэ уряалһан, хүр жабхалантай гэхэ мэтэ байдаг бээ. Ехэнхи гимнүүд нютаг ороноо магтаһан, элдэб эсын метафорануудые хэрэглэнэн, туг, хүр хүлдээ манду-

улхые нэдэнэн, нэгэ ханалтай болгохые оролдоһон байдаг. Үгэншые, хүгжэмыншые соёлойн хэмжээндэ таарасатай байха ёһотой. Эгээн онсо удхатай гимн - япон улсаяй гэжэ тоологдодог. Юүгээрээ? Эртэ урданайхяараа (X-XI зуун жэлдэ үгэнэ бэшэгдэнэн), тобшоороо (нэгэл бадагтай), аялга хайханаараа.

Минии тухайлхада, Буряад улас түрын хүлдэ өөрын тусгай шэнжые харуулһан байха ёһотой. Бултые нажаажа, энэ тэрээгээрээ найрхаха хэрэггүй гэжэ хананам. Өөрсэ хайхан байгаали хаанашые бии, түүхэтэ тэмсэл, эрмэлзэл алишые зондо байһан.

Эртэ урда саһаа буряад хүн аба эжыгээ эгээн ехэ-

дэ ханажа, хүндэлжэ ябаһан, тиймэнээ эшэ бүхэтэй, ямаршые сагта хүр хүлдээ доройтуулангүй, уг гарбалаа таһалдуулангүй гаража шаданан гэшэ бээ. Юун тухай хэлэһыем ойлгонот. Манай гимн нэгэл хүнөөр, мүнөө сагта буряад арадаймнай омогорхол, бүхы дэлхэйдэ мэдээжэ болоһон дуушанаар дуулуулжа, бэшэгдэжэ абтаха ёһотой. Сагай гүйсэ түргэн, унжагайржа, хожомдожо болохогүй. Түүхэ хүлисэхэгүй, бусаахагүй.

*Гушан, жаран, ерэн жэлнүүд үнгэрхэ,
Гурбан үеын үри саданар нэлгэгдэхэ,
Гансал арадайм дуунууд хэтэ мүнхэдөө үлэхэ.*

БАСАА Валера.

Хүүхэлдэйн театр урина

ЗАРХАЙТАЙ ХАМТА УЛЬГЭРНҮҮДЭЙ ОРОН РУУ АЯНШАЛАЯ

Хоёр жэлэй саана Улаан-Үдын 3-дахи лицей-хургуулийн буряад хэлэнэй багша Бадма-Ханда Пурбуева үхибүүдэй хүүхэлдэйн театрнуудай харалган Улаан-Үдын хургуулинуудай хоорондо эмхидхэн байгаа. Тэрэ гэхээр энэ нанамжа бултанда хайшаагдаһан юм.

Мүнөө жэл энэ проект Буряад Республикын Соёлой яаман дэмжэжэ, эмхидхэлэй ажалай үүргыень "Ульгэр" хүүхэлдэйн театрта даалгагдаа. Мүн Соёлой яаман болон 3-дахи лицей-хургуули эмхидхэлэй бүлэгтэ оролсоно. "Ульгэр" театрай директор Баирма Дашидоржиевагай хэлэхээр, энэ харалган ганса буряад уран зохёолшодой зүжэг, онтохоңуудые харуулха бэшэ, мүн бүхэдэлхэйн классигуудай зохёолнуудаар зүжэгхэнүүдые табихада болоно.

- Мүнөө үхибүүдые дэлхэйн соёлой нүлөөгөөр түрэлхи хэлэндэнь дурлуулха, үзүүлхэ, мэдүүлхэ гэхэн зорилго табинабди. Гэхэтэй хамта хургуулийн багшанартай суг хүдэлжэ нэгэдэхэ, түрэл хэлээ үргэхэ ёһотойбди, - гэжэ Баирма Гуродабаевна хөөрөбэ.

Харалганай ёһо гуримаар, хүүгэдэй театральна студиноуд 7 зонһоо үсөөн хабаадаха нюуртай 15 минутын зүжэг табиха ёһотой. Энэ харалганай

гол анхарал табиха юмэн гэхэдэ, үхибүүд жэнхэни хайхан буряад хэлээр дуугарха болоно.

- Гадна нютаг хэлэнэй баялиг харуулжа шадаха-баһал шухала зүйл

болоно. Нютаг хэлэнэй илгалалгаар түрэлхи хайхан буряад хэлэн баяжана ха юм даа. Энэндэ нэн түрүүн анхарал табигдаад, һүүлдэнь үхибүүдэй зүжэг наадаха бэлиг хараадаа абтаха,

- гэжэ Баирма Дашидоржиева тэмдэглэбэ.

Харалган хэдэн шэглэлээр тэмдэглэгдэхэ, "Эрхим зүжэг" гэхэн гол шан, 2-дохи шан - "Эрхим хүтэлбэрилэгшэ", 3-дахи шан - "Эрхим оршуулагша", "Эрхим роль наадагша" гэхэн шан үхибүүдтэ олгуулагдаха.

Тус харалганда илагшадта барюулха шангууд бэлдэгдэнхэй. Бурядай уран зурааша Зорикто Доржиев энэ харалганай һүлдэ тэмдэг болгожо, "Алтан багуудай" эскиз ямаршье түлбэригүйгөөр бэлдэжэ үгөө. Харин багуудые керамическа "Домбо" гэхэн мастерскойдо гоё хайханаар бүтээгээ. Эдэ гурбан багууд илагшадта барюулагдаха. Мүн "Эрхим наадагша" үхибүүдтэ Зархай хүүхэлдэй "Ульгэр" театрай ажалшад бүтээнэ. Иимэ һонин ажал театр ябуулжа байна. Октябриин 22-23 - най үдэрнүүдтэ "Ульгэр" хүүхэлдэйн театр ерэжэ, Буряад Республикынгаа нютагуудай хүүгэдэй табиһан зүжэгүүдые хаража, сэдхэлээ хужарлуулхыетнай уринабди.

Цырегма САМПИЛОВА.

Авторай фото-зураг дээрэ: «Ульгэр» театрай директор Б.Г. Дашидоржиева шангуудые харуулжа байна.

ХАТАРАЙ ЮРТЭМСЫН "ГУРБАН ЭРДЭНИ"

Байгша 2014 оной түгэсхэлдэ Бурядаймнай алдар солото театр арад зондоо бэлэг болгон, "Гурбан эрдэни" гэхэн хатарай шоунаада дэлгэхэнь. Ноябрьин 21-22 -ой үдэрнүүдтэ Ород драмын театрай тайзан дээрэ энэ шэнэ проект бэлүүлэгдэхэ.

Буддын шажанай номлоор "гурбан эрдэни" гэшэ нангин удхатай, эгээл ехэ баялиг тэмдэглэдэг. Мүн байгааалин гурбан хүлдэ: уһан, агаар, гал гурбан эрдэни гэжэ тоологдодог.

Эмхидхэгшэдэй хэлэхээр, театрай гурбан эрдэни гэжэ тодорһон хатаршад Ирина Баторова, Юлия Зомонова, Донара Балданцэрэн гэгшэдэй бэлиг шадабари дээдэ

хэмжээндэ театр сэгнэжэ, энэ проект бэлдэгдэ. Гурбан хатаршад хун шубуун, тохорюун болон тугас шубуун гурбанай дүрэ бэлүүлжэ, хатар наадаяа дэлгэхэ юм. Мүн буряад арадай домогуудые үндэһэлэн, гурбан хайхан хүүхэдэй хатар табигдаха.

"Байгал" театрай уран хайханай талаар хүтэлбэрилэгшэ Жаргал Жалсановай хэлэхээр, "Гур-

бан эрдэни" хадаа хатарай жанрнуудые худхаһан ажал гэшэ. Эндэ арадай хатарнууд модерн түхэлэй хатартай ниилүүлэгдэнхэй.

Харагшадай һонорто нарин хатарай элдэб оньһо түхэлнүүд: богонихон удхатай үйлэнүүдһээ дэлгэрэнгы багахан балет хүрэтэр харуулагдаха.

Энэ хатарай шоу түргэн хатарай хүдэлсэ, элдэб оньһото

үзэгдэлнүүд болон һайн дээдын хүгжэм нэгдүүлэн, харагшадые хужарлуулха. Энэ проектын үзэгдэлнүүдтэ Галмандах Баттулга болон Павел Карелов гэгшэд тусхай хүгжэмүүдые бэшэһэн байха юм.

Цырегма САМПИЛОВА.

Фото-зураг дээрэ: "Гурбан эрдэни" проектын үзэгдэл.

ТЕАТР БАЙКА

21-22 ноября 18:30

Русский Драмтеатр

www.theatre-balkal.ru

21-30-22 40-40-54

6+

ЗУРБАН ЭРДЭНИ

ИЛАН ХАНХИЛАЕВ

ZORIKTO

1941

ЭСЭГЭ ОРОНОО хамгаалгын дайн манай гүрэнэй ажабайдалда, арад зоной ажал хэрэгүүдтэ айхабтар ехэ хубилалтануудые оруулаа нэн. Совет арадые нэгдүүлхэ, Эхэ орондоо дурлал ба бэээ үгэнги, үнэн сэхэ байлгыг тэдэнэртэ хүмүүжүүлхэ, социализмын асари ехэ туйлалтануудые аршалан хамгаалха гэшэ Эсэгын дайнай жэлнүүдтэ Коммунист партиин үзэл сурталай хүдэлмэрин гол зорилго болодог байгаа.

"Буряад-Монголой үнэн" газетэдэ хүдэлжэ байтараа гү, али дайнай нүүлээр бусажа ерэхэдээ, журналистнуудаар ажаллан Намдаг Цыбенев, Галан Данзанов, Цымжит Цыдыпов, Дамба Цыбенев, Цыбан-Доржо Дугаров, Антон Мантаев, Цырен Субанов,

Ахамад журналистын 90 жэлэй ойдо

Хоридой Мэргэнэй хоёрдохи намган Шаралдайһаа гараһан улаалзай Хүбдүүд угай хүм даа.

Хара бүргэд уряатай, хүхэ тугтай Хүбдүүд обогтон гэшэбди. Хүбдүүд хүн хүхюутэй, хүнды модон абятай. Хүбшын модон хүхэрөөшэ, Хүбдүүд хүн хүндэмүүшэ гэнэн шог үгэнүүд хэр угһаа хойшо таранхай юм даа", - гээд, ахатамнай эльгэ хатан энеэдэг бэлэй.

...Баруун фронт дээрэ шанга байлдаан боложол байгаа. Цыбан-Доржо Дугаров 1942 оной октябрь нарада албанда татагдажа, Улаан-Үдэ шадархи Дивизионнодо 6 нарын курсада нураба. 8-дахи класс дүүргэгшэд "Максим" пулемет, харин дунда хургуулитайшуул, тэрэ

удаан хүлээгдэн илалтын үдэрые угтаһан байгаа. Энэ дайнда эрэлхэг зоригтойгоор дайралдаһан, хэдэ дахин хүндөөр шархатаһан сэрэгшэ дайшалхы медальнуудаар, Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай II шатын орденээр шагнагдаһан алдартай. Яахаб даа, аха нүхэрнай бүхы наһан соогоо дохолон һагад ябадаг нэн.

СЭРЭГЭЙ газетэдэ бэшэдэг байһан Цыбан-Доржо Найданович Дугаров «Буряад-Монголой үнэн» газетэдэ ажалда орожо, түрүүшээр Яруунын, Хорин аймагуудта өөһэдэн корреспондентээр хүдэлөө нэн. Тиэхэдээ Эрхүүгэй партино-совет дээдэ хургуулида нураба. Удаань "Буряад үнэн" сониндо сурбалжа-лагшаар, таһагыг даагшаар

хүргэдэг байгаа. Олон хүбүүд, басагадые Россиин Федерациин Журналистнуудай холбоондо абадаг бэлэй.

Манай Буряад ороной республиканска болон аймагай газетэнүүдэй, радио ба телестудийн хүдэлмэрилэгшэдэй мэргэжэл дээшэлүүлхэ, эдэнэй дунда нуралсал эмхидхэхэ талаар Журналистнуудай холбооний харюусалгата секретарь ехэ ажал ябуулдаг байгаа. Тиигэжэ 1984-1985 онуудта Цыбан-Доржо Найданович «Буряад үнэнэй» бүлэг хүдэлмэрилэгшэдэй делегацитай Хорин аймагай «Шэнэ Үдэ» газетын редакцида ошожо ерээ

Ц-Д.Н.Дугаров

АБА, ЭЖЫНГЭЭ АШАТА БУЯНГААР...

Циден Цибудеев, Цырен Очи-ров, Мүнхэ Нимаев, Бата Да-шиев, Насаг Цыбикдоржиев, Жалсан Дондитов, Даша Лубсанов, Гармажаб Санжиев, Цырендаша Будаев болон бусад фронт мордожо, эрэлхэг зоригтойгоор дайралдаһан юм. Тус газетын литература хүдэлмэрилэгшэд, оршуулагшад байһан Д-Д. Дашиев, Д. Дансарунов, П. Доржиев, Б. Дугаров болон Б.Хоршинжабон гэгшэд дайнай талмай дээрэ баатарай үхэлөөр унаһан байгаа. Баатар сэрэгшэдэймнай нэрэнүүд Хэблэлэй байшан соохи Дурасхаалай самбар дээрэ алтан үзэгүүдээр бэшэгдэнхэй.

Эдэнэй олонхинь бүхы наһараа газетэ, журналда, номой хэблэлдэ хүдэлжэ, мэдээжэ журналистнууд, харин нүгөө зариманинь эрдэм ухаанай харгыгаар дабшажа, суута эрдэмтэд, уран зохёолшод, поэдүүд, партийна хүдэлмэрилэгшэд боложо, Буряад оронойнгоо нэрэ хүндые, алдар солье дээрэ үргэнэн байха юм. Энэртэ орден, медальнуудаа ялруулһан баатар сэрэгшэдэйнгээ һайндэрнүүдэй үедэ ажалдаа ерэхэдэнь, баярлахаар, бахархахаар, омогорхохоор байдаг нэн даа. Мүнөөдэр Ярууна нютагһаа гарбалтай баатар сэрэгшэ, хурса гуурһата сурбалжалагша Цыбан-Доржо Дугаров тухай хөөрэхэмни.

ЦЫБАН-ДОРЖО хүбүүхэн 1924 оной мэдэн хүхэ Хулгана жэлдэ 33 сэнхир нуурнуудай хизаар, суута мэдэлшэн Молон багшын тоонто гэжэ алдаршаһан Яруунын аймагай Мэгжын-Үбэр нютагта улаалзай Хүбдүүд угай Найданай Дугарай бүлэдэ түрэнэн байгаа. Айлай ганса хүбүүн эрхэ тангилаар үндыгөө һааб даа. Аба, эжын хүбүүгээ эрдэм хургуулитай болгохы оролдодог нэн. Теэд энэ хүсэлэнгынь бээлүүлгэдэ дайн наад ушаруулаа. Дунда хургуули дүүргэнэн Цыбан-Доржо Дугаров саашадаа нуралсалаа таһалдуулжа, колхозойнгоо ажалда хам оролсо.

Цыбан-Доржо Найданович сугтаа ажалладаг дүү нүхэдтээ хөөрэлдэхэдөө, хургаалай үгэ хэлэдэг һайхан заншалтай хүн юм нэн. "Хүбүүд, уг удамаа һайн мэдэхэ ёһотой юм даа. Би Барга Баатарай одхон хүбүүн

Журналистнуудай бүхэсоюзна съезд 1977 ондо Кремлийн Георгиевско танхим соо болобо. Зүүн гарһаа - "Зэдын үнэн" газетын редактор А.Б.Будажанов, Бурядай Журналистнуудай холбооний харюусалгата секретарь Ц-Д.Н.Дугаров, "Буряад үнэн" газетын редактор Р.Б.Гармаев.

тоодо Цыбан-Доржо миномет шудалаа нэн ха. 1943 оной январь нарада дулаан хубсаһа абаад, баруулжаа ошохо болоходоо, 18-тай залуу хүбүүд ехэл баярлабад. Энэл оной зун Калинин (мүнөө Тверь) хотоһоо баруугаар болоһон байлдаанда Ц-Д.Дугаров түрүүшынхиеэ хабаадаба. Танкын урдаһаа буудадаг тусхай буутай ябаа. Гараа ехээр шархатаһан Дугаров 4-5 нара соо госпитальдо аргалууланһангаа удаа шархатагшадые медсанбадта абаашадаг, дайнай газарһаа гаргадаг хүн болоо нэн. Удаанаршые бэшэ һааб даа.

Үндэр бээтэй, шиираг шамбай хүбүүн минометчик боложо, эрэлхэгээр дайралдаба. 1944 оной сентябрь нарада партино-политическэ курса гаража, партида абтаһан, батальоний комсорг болоһон байгаа. Латвида дайралдажа ябатараа, хүлөө хүндөөр шархатаба. Эмшэдэй аша туһаар эдэгэжэ, госпитальһоо гараа нэн. Хойшодоо Бигосово станци шадар болоһон шанга байлдаанда, мүн Латвийн Огре хотые сүлөөлхын тула Баруун Двина мүрэниие гаталалгада Цыбан-Доржо Дугаров шалгарһан юм. Тигэжэ батальоний комсорг "Шэн зоригой түлөө" медалаар, Улаан Одоной орденор шагнагдаба. Эндэл тэрэ

хүдэлхэн байгаа. Сөведүүдэй хүдэлмэриие, депутатуудай ажал ябуулгыг һайжаруула талаар уран зохёолшо Доржо Осорович Эрдынеевэй эдэбхи үүсхэлтэйгээр хүдэлхэнэй һүүлээр Цыбан-Доржо Найданович Дугаров таһагыг даагшаар табигдаа нэн. Дайнай ба ажалай ветеранай хүтэлбэри доро уран зохёолшод Цырен-Дондог Хамаев, Гэлгма Бадмаева, Вера Токтохоева болон бусад энэ таһагта амжалтатай һайнаар ажаллажа, Сөведүүдэй хүдэлмэриие шэнэ шатада гаргалсаһан, депутатуудай ажалай дүй дүршэлые согсолһон, Бурядай АССР-эй шэнэ хуулинуудые баталан абалгада горитой хубитаяа оруулан байгаа. Тэрэ олон шабинартай нэн.

Урдаа таһан зорилгоёо заабол бээлүүлхын тула Цыбан-Доржо Найданович үсэд нэтрүү зантай, "Айгаа бол - бү хэ, хээ бол - бү ай!" - гэнэн Чингис Богдо хаанай хургаал заабариие ажал хэрэгэйнгээ уряа болгодог хүн байһан юм.

Дээдэ эрдэмтэй, дүршэл ехэтэй коммунист Ц-Д.Н. Дугаровые 1976 ондо Буряад Республикын Журналистнуудай холбооний харюусалгата секретаряар хунгахадань, тэрэ республикын ба аймагуудай газетэнүүдтэ, залуу журналистнуудта ехэ туһа

нэн. Аймагай сониний гурбан нарын газетэнүүдые шэнжэлэн хаража үзөөд, һайн, муу талануудынь заажа үгөө бэлэй. "Үнэнэй" партийна ажабайдалай таһагай дарга Галсан Ямпиллович Цыреторов, харюусалгата секретариин орлогшо, уран зохёолшо Александр Жалсанович Жамбалдоржиев, ахалагша оршуулагша Бата-Мүнхэ Жигжитович Жигжитов гэгшэд өөһэд өөһэдэнгөө шэнжэлгэнүүдээр һанамжануудаа хэлэһэн, зүбшэл заабари үгэһэн, дурдхалнуудые оруулан байгаа. Аймагай сонинийхид харюудань баяр хүргэжэ, хойшодоо ходо ерэхэ, ажал хэрэгтэмнай туһалжа байгыг гэжэ аха нүхэдтөө айлахаа нэн. Хойшодоо "Буряад үнэнэй" хүдэлмэрилэгшэд Сэлэнгын "Улаан Сэлэнгэ", Хэжэнгын аймагай "Хэжэнгын гол" газетэнүүдтэ айлшалжа, ажал хэрэгүүдтэйн танилсажа ерэдэг байһан юм.

Журналистнуудай холбооний харюусалгата секретариин үүсхэлээр "Правда Бурятии" сониний хүдэлмэрилэгшэд Кабанскын болон Загарайн аймагуудай ород хэлэн дээрэ гарадаг "Байкальские огни", "Вперед" газетэнүүдые али бүхы талаһаань гүнзгыгөөр шэнжэлэн, эдэнэй ажалда туһа хүргэнэн байгаа. Томо ехэ предпрятинуудай олон хэлэгээр хэблэгдэдэг газетэнүүдые уншасатай һонин болгохо талаар горитой ажал ябуулан юм гэхэдэ, алдуу болохогүйл даа. Иигэжэ Бурядай Журналистнуудай холбооний харюусалгата секретарь Цыбан-Доржо Найданович Дугаров ажал ябуулгаа һайнаар эмхидхэжэ, аймагуудай ба олон хэлэгээр гарадаг газетэнүүдэй хүдэлмэриие һайжаруула хэрэгтэ туйлаа ехэ туһа хүргэнэн габьяатай.

СССР-эй Журналистнуудай холбооний бүхэсоюзна съезд 1977 ондо Кремлийн Съезднүүдэй ордоной Георгиевско танхим соо болоо нэн. "Зэдын үнэн" газетын редактор А.Б.Будажанов, "Буряад үнэн" газетын редактор Р.Б.Гармаев, республикын Журналистнуудай холбооний харюусалгата секретарь Ц-Д.Н.Дугаров энэ ехэ хуралдаанда хабаадаа бэлэй. Түрэл сонинийнгоо хамтын суглаан дээрэ Цыбан-Доржо Найданович үгэ хэлэхэдээ, оронойнгоо сэтгүүлшэдэй ажал ябуулгатай, һанамжа дурдхалнуудтай, һонин уулзалгануудтай маанадые үргэнөөр танилсуулаа нэн.

АХА НҮХЭРНАЙ олон ханинартай байгаа. Залуу наһанайнгаа унаган нүхэр республикын "Сельхозтехникын" машинно-тоолон тодорхойлолгын түбэй дарга Цырен Чиндыкович Дымбрыловтэй уулзажа хөөрэлдэхээ Цыбан-Доржо Найданович хаа-яа манай хуряхайнда ерэхэ. Тиэхэдээ аяга сай, амтан эдээ барижа байха үедөө бүхы һонин һорьмойгоо яаралгүйгөөр зугаалхал даа.

Баруун, Зүүн фронтнуудта болоһон дайн дажарһаа эхилээд, үхибүүд, аша эзэнэр тухайгаа эльгэлэн хөөрэлдэжэ, бахаа ханажа, тарадаг нэн даа.

Цыбан-Доржо Дугаров согтой хүхюун зантай, хошон шог зугаатай, баян сэдхэлтэй, ходоодоо энезбхилжэ ябадаг хүн бэлэй. Эндэ тэндэ уулзахадаа, "Зай, ахатан, хэр ябанабта даа?" - гэжэ асуухадаш, "Аба, эжынгээ ашата буянгаар һайн лэ ябадана" гэжэ дорюунаар харюусаха.

Үнэн шударгы ажалынь гүрэн түрэмнай үндэрөөр сэгнэжэ, нүхэр Ц-Д.Н.Дугаровые Бурядай АССР-эй Верховно Сөведэй Президиумэй, Россиин Федерациин Журналистнуудай холбооний Хүндэлэлэй граматануудаар шагнаһан байгаа. Буряад ороной экономика ба соёлые хүгжөөлгэдэ онсо үүргэ нүлөөтэй байһанайнгаа түлөө Ц-Д.Н.Дугаров «Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ» гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнэн юм.

Цыбан-Доржо, Цырен-Дулма Дугаровтанай эбтэй зетэй бүлэ дүрбэн хүүгэдтэй (хоёр хүбүүн, хоёр басаган) байгаа. Тиин Цыбан-Доржо Найданович мүнөө мэндэ ябааһаа, 90 наһанайнгаа дабаан дээрэ гараад, бажагана са энеэжэл нууха һааб даа. Мүнөө үхибүүдынь, арбаад аша эзэнэрын аба, эжынгээ дурасхаалые нангинаар сахижа, ашата буяндаа хүртэхые хүсэжэ ябанал даа.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист,
Россиин соёлой
габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

**“Буряадай түрүү хүнүүд - 2014” гэхэн конкурсын
“Аламжа Мэргэн Арюун Гоохон хоёр” номинацида**

БҮХЫ НАНАЯА ТАМИР ХҮГЖӨӨАГЭДЭ ЗОРЮУЛҮУЛАН ГАБЬЯАТАЙ

Захаминай аймагай ажаһуугшад тамирта дуратайгаараа үнинһөө хойшо суурхадаг юм. Тиин энэ хадата найхан нютагай физическэ соёлой байгуулга тогтоон хүгжөөһөн хүнүүдэй тоодо Дора Ешеевна ба Василий Бадмажапович Гармаевтан оролсодог. Эдэ хоёр аяар 50 жэлэй туршада суг хамта ажана амгалан ажаһууна гэжэ хэлэлтэй.

Дора Ешеевна Василий Бадмажапович хоёр Нуртада түрэнһынше наа, ондо ондоо тээ үндыгөө. Василий Хужарта нураа, Сахирта нуралсалаа дүүргээ. Харин Дора нургуулингаа һүүлдэ Захаминай ДЮСШ-да хоригшоор хүдэлөөд, Буряадай багшанарай институтта тамирай факультедэй оюутан болоһон байна.

Хүдэр шамбай Василий 7-дохи ангиһаа эхилээд, тамирта дурлашоо бэлэй. Зунай сагта волейбол, баскетбол наадаха, хүнгэн атлетикээр бээе хорихо, харин үбэлдөө конькиһаа халахаяа болишодог хэн.

“Үшөө багадаа Джидаконбинадай хүдэлмэрлэгшэдэй СССР-эй баруун тээһээ ерэнэн командатай волейбол наадахыень һонирхон, хорхойтон хараһан хүм, - гэжэ мүнөө 75-тай Василий Бадмажапович хөөрэнэ. - Ком-

Урда зэргэдэ: Василий Бадмажапович Дора Ешеевна хоёр; хойнонь: үхибүүдын - Роман, Елена, Анжела, Альберт

бинадай директоршые хүрэтэрөө үдын хоолой забнарлалда наадалсадаг байгаа. Минии наанахада, эдэл зон Захаминада волейбол нэбтэрүүлээ”.

Дора баһал хуби заяагаа баһаһаа хойшо тамиртай холбоо. Тэрэ конькигаар ехэ һайн ябадаг хэн, республикынгаа чемпионшые болоһон.

Василий Бадмажапович сэ-рэгэйнгээ албанһаа бусаад, наһанайнгаа амаралтада гартараа, Джидаконбинатда тэн-лэгшээр ажаллаһан намтартай. Харин Дора Ешеевна бүхы

наһаараа нютагайнгаа хүүгэдэй-эдиришүүлэй тамирай нургуулида хүдэлөө.

“Би нютагаархидараа элдэб мурсыенүүдтэ хабаададаг байһанби, - гэжэ Захаминай аймагай волейболлой командын гэшүүн хөөрэнэ. - Манай эхэнэрнүүдэй командашые республикынгаа хэмжээндэ түрүүшүүлэй тоодо ябаа. Гадна би боғони зайда яһала һайн гүйдэг байгаа. 100 метрые 11,2 секундын туршада гаталагша хэм. 180 сантиметр үндэрые, харин уташаа 6 метр 30 санти-

метрые дабадаг бэлэйб. Джидаконбинадай команданууд “Труд” гэхэн тамирай бүлэгэй бүридэлдэ ородог байгаа. Наһанаймни нүхэр “Урожай” ДСО түлөөлдэг хэн”.

Ажалай болон тамирай талаар туйлалтануудайнгаа түлөө В.Гармаев 1980 ондо Москвада үнгэргэгдэһэн зунай Олимпиин наадануудта эльгээгдэһэн юм.

1989 ондо наһанайнгаа амаралтада гарахадаа, Василий Бадмажапович Захаминай ДЮСШ-да волейболлой хоригшоор хүдэлжэ эхилээ. Дора Ешеевна ДЮСШ-гай завучаар, һүүлдэ директорээр томилогдоо. Тиин тэрэнэй болон хоригшодой оролдог Захаминай аймагай тамир, илангаяа волейбол Буряад орон соогоо нилээд суурхаа юм.

“Гармаевтан - ёһотой мэргэжэлтэн, - гэжэ сүлөөтэ барилдаагаар спортын мастер, үйһөөр дархалдаг Валерий Цыбииков тэмдэглээ. - Тэдэнэй волейбол наадахые хаража байхада, ехэ урматай. Үхибүүдээшые, аша гүшанараашые тамирта дуратайгаар хүмүүжүүлээ”.

Хүбүүдын - полициин полковник зиндаатай Роман, майор зиндаатай Альберт, мүн тиихэдэ албан зургаанһаа гадуур харуулай управлениин майор Анжела басаганиинь оло дахин элдэб янзын мурсыенүүдэй эрхимүүдэй

тоодо ороһон байха. Харин Елена басаганиинь мүнөө Захаминадаа хоригшоор хүдэлжэ, эхэ эсэгынгээ хэрэг үргэлжлүүлнэ.

Гармаевтанай шабинаршые һайн дүнгүүдые харуулдаг. Захаминай волейболлой хүмүүжэмэлнүүд хаанашые хүдэлхэдөө, нютагаа һайнаар нэрлүүлдэг заншалтай. Жэшээнь, Валерий Чимитов “Динамын” Буряадай зүблэлдэ хүдэлнэ, Аркадий Жалцанов - Улаан-Үдын нуралсалай талаар хорооной 14-дэхи ДЮСШ-гай директор, харин Виталий Лыгденов - Арадай Хуралай депутат.

Буряад Республикын физическэ культурын габьяата хүдэлмэрлэгшэд Дора Ешеевна болон Василий Бадмажапович Гармаевтан республикынгаа тамирай хүгжэлтэдэ горитой хубитаяа оруулаа, мүнөөшые хүрэтэр хүүгэдэй, залуушуулай, мүн ехэшүүлэйшые дунда элүүр энэ ажаһуудал нэбтэрүүлхые оролдоһон зандаа.

Эхэ эсэгынгээ суг хамта тэбхэр 50 жэл ажаһууһанайн ойн баярта үхибүүдын Зэдын сууга Сандиповтанай гэр бүлые волейболлой “тэмсэлдэ” уринхай. Тиин ноябриин тэн багаар тамирта дуратай хоёр булын тулалдаан болохонь лэ гэшээ.

Валерий СЫДЕЕВ.

“Буряадай түрүү хүнүүд - 2014” гэхэн конкурсын “Аза талаан” номинацида

ДУУНАЙ ҺАЙХАН АЯАГААР БАЯСУУЛДАГ

Аялгата һайхан дуунай бэлиг байгаа бэлэглэдэг, харин энэ бэлиггээ мүлижэ, ирагуу һайхан хүгжэм зохиожо, арад зонной сэдхэл баясуулха гэшээ дээдын ехэ табисуур ха юм даа.

Бухаев Владимир Очирович Хурамхаанай аймагай Аргада нютагта 1953 оной январийн 25-да алтан дэлхэй дээрэ мүнделһэн намтартай. 1959 ондо Элһэтэ нютагай эхин шатын нургуули дүүргээд, сашаадаа Аргада, Барагхан нютагуудай нургуулинуудта нураһан юм.

1969 ондо Буряадай гүрэнэй багшанарай институтдай хари хэлэнэй факультеттэ нуража байтараа, гэр бүлын шалтагаар нютагаа бусажа, нургуулингаа дэргэдэхи интернатта хүмүүжүүлгшээр ажаллажа эхилээ хэн. Жэл болоод, Улаан-Үдын багшанарай 1-дэхи училищиин хүгжэмэй багшын таһагта нуража байтараа, сэ-рэгэй албанда татагдаһан юм. Удаань хүгжэмэй багшын нургуулияа түгэсэһэн юм.

1976 онһоо Владимир Бухаевай багшын хүнгэн бэшэ ажалай харгы эхилээ хэн. Аргада, Бархан, Хурамхаан нютагуудаар багшалаад, мүн хажуугаарнь Барханай үншэн хүүгэдэй байшанда хүгжэмэй багшаар 20 гаран жэлэй туршада ажаллаа бшуу. Тэрэ сагта Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй багшанарай институтдай түүхын болон хэлэ бэшгэй таһагые дүүргэжэ, дээдын мэргэжэлтэй болоо.

Владимир Очирович хадаа дүршэл ехэтэй ёһотой багша гэшээ. Энэ хүн хадаа абари зангаараа номгон даруу, зохидхон, хүн зондо анхаралтайгаар хандадаг, бүхы юумэ һайнаар лэ бүтээхые оролдодог.

Үхибүүдэйнгээ амжалта туйлахадань,

ехэтэ баясадаг, нурагшадтаа зандаржа, хашхаржа хаража байдаггүй, тиимэл хадань нурагшадын багшынгаа зааһан замаар ябажа, алхам бүхэндөө багшаяа дууряжа, сэгнэжэ, жэшээ абан ябадаг. Олон лэ нурагшадын хүгжэмшэнэй, артистын харгы шэлэнхэй ха юм.

Үхибүүдые хүмүүжүүлхэ, бэлигтэй эрхим хүниие хүмүүжүүлхэ гэжэ оролдоһоор, Владимир Очирович нуралсалай элдэб онол арга хэрэглэжэ, “Буряад ороной үндэһэн арадуудай үндэһэн соёл” авторска тусхай программа ашаглажа, амжалтатай хамгаалһан юм.

Ганса үхибүүдые хүмүүжүүлхэ, хүгжэмдэ нургаха бэшэ, мүн дүршэл ехэтэй багша республикын багшанарай нуралсалай шугамаар мастер-классуудые харуулдаг, залуу багшанартай дүршэлөөрөө хубаалдадаг байгаа. Буряад Республикын жэлэй багша гэхэн харалганда 1991 ондо илаһан юм.

Владимир Очирович нютагайнгаа, аймагай, республикын ниитэ ажаябуулгануудта эдэбхитэй хабаадалсадаг, соёлой элдэб һонин хэмжээ ябуулгануудые эмхидхэдэг байгаа. Тэрэнэй үүсхэлээр Хурамхаанай 9 жэлэй нургуулида “Булаг” гэхэн уран һайханай ансамбль байгуулагдаһан. Тиигэжэ агитбригадаар багшанар болон нурагшад хүдөө нютагуудаар, холо оршодог багахан малшадай буусануудаар ябадаг байгаа.

Владимир Бухаев ганса хүгжэмэй ажал бэшэ, мүн үхибүүдые түрэл һайхан орондоо дурлан хүмүүжүүлгын, хизаар ороноо шэнжэлэлгын ажал ехэ амжалтатай ябуулаа. Хизаар ороноо шэнжэлэлгын аяншалгын харалганда Москва хотодо амжалтатайгаар Буряад оронойнгоо нэрэ түрэ хамгаалһан юм.

Бэлигтэй багша элдэб олон харалган, бэлигтэйшүүлэй фестиваль болон бүхы хэмжээнүүдтэ хабаадажа, заабол

илалта туйладаг байгаа. Зарим нэгэ амжалтануудыень нэрлэбэл, иимэ. 1989-2001 онуудта “Жэлэй эгээл эрхим дуун” гэхэн хүгжэмшэдэй харалганда илаа, 2006 оной “Алтаргана” гэхэн Бүгэдэ Буряадай уласхоорондын нааданай дипломдо хүртөө, 2002 ондо “Алтан гургалдай” гэхэн харалганда илаа. “Песня Булата на Байкале” гэхэн регион хоорондох фестивалда амжалтатай хабаадаа хэн. 2013 ондо “Баргажан талын эгээл эрхим хүнүүд” гэхэн харалганда лауреадай нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байха юм.

Гэхэтэй хамта Владимир Бухаев согсолбори, номуудые хэблэһэн байна. 2002 ондо “Бархан” гэхэн мэргэжэлтэ болон һайн дуунай авторнуудай шүлэгүүд дээрэ хүгжэм бэшэжэ, дуунай согсолбори хэблээ. 2011 ондо “Барханай арадай театр” гэхэн ном хэблэлдэ бэлдээ. “Дуулыт, нүхэдни, дуугаа” гэхэн еөрынгөө дуунуудай суглуулбари 2013 ондо хэблүүлээ. Гэхэтэй хамта, “Огни Курумкана” гэхэн сониндо олон тоото толилогоннуудые бэшэдэг юм. Харьюсалгата редактор боложо, түрэнэн эсэгэ Очир Мухтаровичай бэшэһэн “Номол һэнгэлдэр эсэгын түүхэ домогһоо” гэжэ ном бэлдэжэ хэблүүлһэн байха юм.

Ургажэ ябаа залуушуулые нургажа, хүмүүжүүлгын хэрэгтэ ехэ амжалтануудые туйлаһанайн түлөө Владимир Очирович Бухаевта “Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрлэгшэ” гэхэн үндэр нэрэ зэргэ олгогдоһон байна.

Дууша, хүгжэмшэ Владимир Бухаев мүн Барханай арадай театрта амжалтатайгаар наададаг байгаа. Хүдөө нютагай соёлой хүгжэлтэдэ ехэһэн хубитаяа оруулһан хүн гэшээ. Жэшээнь, Барханай соёлой байшангай дэргэдэ “Нютагай аялганууд” гэхэн ансамбль байгуулһан намтартай. Тэрэнэй зохиһон “Бархан”

гэжэ дуун Бархан нютагай хүлдэ болонхой гэбэл, алдуугүй.

Бэлигтэй хүгжэмшэн мүнөө үе сагта буряад дуунай “Амар сайн” гэхэн ансамблие байгуулан хүтэлбэрлэнэ, Улаан-Үдэ хотын захиргаанай соёлой хорооной дэргэдэхи “Авиатор” гэхэн хүүгэдэй студие хүтэлбэрлэнэ.

Иигэжэ дээдын бурханай бэлэглэһэн бэлиг шадабарияа зуб мүрөөр эдлэжэ, түрэл нютагтаа туһа боложо, арад зоноо ирагуу һайхан дуу хүгжэмөөрөө баясуулха дээдын ехэ үүргэтэй Владимир Очирович Бухаев “Буряадай түрүү хүн” гэхэн үндэр нэрэдэ хүртэхөөр ёһотой хүн ха юм даа.

Дарима ОЧИРОВА.
Фото-зураг В.Бухаевай хубиин архивһаа абтаба.

Дайнай үеын үхибүүд

АЖАЛША БЭРХЭ ЭГЭШЫН НАНАЙНЬ ЗАМ

Эсэгэ ороноо хамгаалгын болон хоёрдохи дэлхэйн дайнууд түүхын хуудаһан болоод үлэбэшье, тэдэнэй шарха мүнөө болотор эдэгэшгүй байһаар.

Совет гүрэнэй олон миллион хүнэй ами наһа абаашаһан шуната дайнда туйлагдаһан Илалтые баатар хүбүүд, басагад, ара талада хүдэлһэн олон түмэн арад зон дүтэлүүлэе ха юм.

“Дайнай үеын үхибүүд” гэхэн ойлгосо хүүлэй жэлнүүдтэ оло дахин хэлэгдэдэг болонхой. Энэншье зүб, юуб гэхэдэ, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай эхилхэдэ, арба наһа хүсөөшьегүй, арба наһая арай дабаһан үхибүүд хамтын ажалда хабаадуулагдадаг байһаниинь эли. Хара бага наһанһаа амгалан байдал үзөөгүй, хамтын ажалда хам оролсоһон тэрэ үеын үхибүүдтэ дайнай хүүлээр хандарһан байдал заһаха, шэнэлхэ, хэзээ нэгэтэ амгалан байдал ерэхэ, баян тарган, жаргалтай байдал хүрэхэ ерэхэ гэжэ этигэн ябаһаар байтарнь, гэнтэ мэдэхэдэнь, буурал сагаан үһэтэй болошоһон, сагай хатуу сохидолдо угалзаташаһан нюур, хаба шадалшые дууһашанхай, наһанай дабаан үгсэгдэшэн байнал даа. Эдэ үеын зоной бүхы ажаһуудалай зорилго, ажал амгалан найхан ерээдүйн түлөө тэмсэлһээ бүридөө.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ, Мухар-Шэбэрэй аймагай Зандин нютаг тоонтотой Цыренцу Жамсуевна Жамсуева арба наһа хүсөөгүй байгаа. Үхибүүнэй эгээл наадаха, жаргаха наһан... «1932 оной зунай халуунда Түгнын ехэ үерлэжэ байхада, Хаяа гэжэ нютагта түрэнһэнби», - гээд үндэр наһатай эжы хөөрэнэ. Аюулта дайнай эхилхэдэ, нютагай бүһэтэйшүүл фронтдо татагдажа эхилээ. Тэрэ тоодо

Цыренцу басаганай Ошорой Жамса абын Татаурово тосхондо комбайнерай курсада нуража байхадань, дайнда татаһан юм. Гэртэншье эльгээнгүй, тэрэ дары дайнда мордоод, һөөргөө гэртээ, түрэл найхан Тоонто нютагаа бусаагүй.

Цыренцу 1940 ондо нютагайнгаа эхин шатын хургуулида нураад, саашаа Суулгын дунда хургуулида б-дахи класс дүүргэхэдэнь, эжынь ехээр үлбэртэжэ, хургуулияа орхихо баатай болоһон юм. Дашима эжынгээ орондо һаамал үнээдые бэе дээрээ даажа абаад, ажаллаһаар байтараа, эжынь эдэгэжэ, сугтаа һаалидаа ажаллажа эхилээ.

Цыренцу нютагайнгаа ажахыда һаалишанаар болон бусад ажалнуудта хүдэлөө. Зундаа - үбһэ хулһанда, намарай сагта - талха тарья хуряалганда, үбэлдөө түлээ залһа бэлдэлгэндэ хам оролсоо. Бүхы шадалаараа фронтдо туһалха гэжэ оролдоо.

Тэрэ хатуу үе сагта Цыренцуе дахуулан ажаллаһан Дарима гэжэ эхэнэр (Митын мама гэжэ нэрлэдэг байгаа) мүнөөшье болотороо сэдхэлдэнь дулааханаар ханагдадаг.

Одоол удаан хүлээгдэһэн Агуу Илалта 1945 оной майн 9-дэ мандаа. Хүн зоной абанар, аханар нютагаа бусажа эхилээ. Зүгөөр Цыренцу басаган Дашима эжытээ хайрата абаяа хараагүй.

Агуу Илалтын хүрэхэ ерэхэдэ, нютагай хүүгэдэй абанар гэртээ бусажал байха, одоо ехээр атаархахаш, абамни хэзээл орожо ерэнэ ааб гэжэ хүлээхэш, теэд гашуудалта дайнай гал дүлэндэ хосорһон юм, - гэжэ Цыренцу хүгшөө хөөрэнэ.

Дайнай үеын үхибүүдтэ хорото дайһаа хосорһон байдал хэргээхэ, хандарһан хото городуудые бодхоохо хэрэгтэ хүдөө ажаһынхид хам оролсожо, һу, мяха, арһа шүрбэнһээ гүрэндөө тушааһаар лэ байгаа бшуу.

1955 ондо Цыренцу Буда Дугаровта хадамда гаража, дээрэ дээрэһэнь 7 үхибүүд мүнделһэн юм. Тэрэ сагта саашаа нуралсалаа үргэлжэлүүлхэ, эрдэм мэргэжэлдэ нураха гэхэн һанал бодол хүсэлхэ аргагүй, хамтын ажалда хам оролсон, хэды үхибүүдые түрээбэшье, гэртээ һуужа, үхибүүдээ хаража байнгүй, бултантай адли ажаллаа, һаалишанаар ажаллажа байтараа, нүхэртээ хожуулаа колхозой хони даажа абаад, түрүүшүүлэй тоодо ороһон юм. Гүрэн түрэ шагнал, орден, медальнуудташые хүртүүлһэн юм.

Наһанайнгаа амаралтада гараад байхадань, бага хубүүниинь гэртэхинээ Улаан-Үдэ хото асаржа, хажуудаа байлгаа бэлэй. 3-4 жэл нүхэрын Улаан-Үдэдэ ажаһуугаад, наһа бараа хэн. Цыренцу абгай үнэр баян үри хүүгэд, аша зээ, гушанарайнгаа хажууда амгалан тэнюун ажаһууна.

Үндэр 80 наһанайнгаа да-

баанда ябаһан эгэшэ түрэнһэн нютагаа ходол дурсажа, домголон һуудаг юм.

- Анхаң сагта Хаяа нютагта 40 үрхэ айл байдаг Барай адагаархин зөөжэ, Ворошилов гэжэ колхоз байгуулагдаһан юм. Тиигһээр Зандин нютагтай нэгдүүлэгдээд, ехэ томо “Комсомол” совхоз бии болоһон юм. Нютагтамнай 1700 онуудаар дасан байһан юм, - гээд Цыренцу эгэшэ хөөрэнэ.

Урда Сулхарын эрьедэ байһан аад, Зандинай ойн заханда баригдаһан байна. Тэрэ газартань мүнөө субарга бодхоогдоһон. Тэндэ нютагаархид мүргэжэ, һүгэдэжэ, үри хүүгэдтээ нангин шүтөөнэй газарые заажа, ходол эндэһээ элшэ хүсэ абажа, жэл бүри зальбаржа ябахыень хургаалдаг.

- Нютагаамнай зүүн хойшоо Дамдин Шойжол гэжэ ехэ хада уула бии. Дорохонь булаг оршодог. Бүхы зандинайхид тэрэ булагһаа уһаяа шэрэжэ, адуу малаа уһалжа, нангинаар абажа, сахиха, мүнөөшье хүрэтэр байдаг юм, - гэжэ үндэр наһатай абгай хөөрэнэ.

Хара бага наһанһаа алишье хүшэр хүдэлмэри хэжэ хүдэржэһэн Цыренцу Жамсуевна үри хүүгэдэйнгээ, аша зээнэрэйнгээ амтатайхан дүхэригтэ дэлхэйн гурбан зөөлэниие эдлэжэ, Сахиусан бурхадтаа зальбаран мүргэжэ, урматай ажаһууна.

- Жэл бүри олон боложо, хуу найнууд, амитан бүхэн ажалтай, эдихэ уухатай, алта мүнгэтэй, аба эжын үргэмжөөр ажаһуухатнай болтогой. Мүнөө саг гоё болоо. Найн лэ һуугты. Ажалһаа бү айгты, ажал хэхэдэ, ама тоһодохо гэжэ хэлсэдэг ха юм даа, - гэжэ Цыренцу эгэшэ үрээлэй найхан үгэнүүдые хэлэбэ.

Фото-зураг гэр бүлын архивһаа абтаба.

ХАЙРАТА АБАМНИ

Хабар бүри Агуу Илалтын һайндэрэй үдэр минии аба ехэтэ сэдхэлээ хүдэлгэдэг хэн. Үетэн шахуу нүхэдынь орден, медальнуудаа үмдэхэдэнь, аба ходол бодолгото болоод һуудаг бэлэй. Хаа-яахан сэдхэлээ хүдэлгэн: “Тархиш даа, энэ ахаймни үгытэй айлай байгаа һаань, би дайнда ошожо, Эхэ ороноо хамгаалхал хэм”, - гэжэ голхорон хэлэхыень дуулаһан лэ байһаб. Юүндэ иигэжэ хэлэнэ гээшэб гэжэ томохон болоод һонирхоһонни, иимэ байгаа.

Минии абын гэртэхин аяар 12 хүүгэдтэй байгаа бшуу. Абамни дээрэ ахайнь нютагайнгаа нэгэ шадалтай айлда үргэжэ үгэнэн байгаа. Тэдэ айл өөһэдөө наһатайшаг болоһон аад, гэнтэ үритэй болоходоо, тэрэнэе үйгаргүй ехээр эрхэлүүлдэг һааб даа. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай эхилхэдэ, бүһэтэйшүүлэе сэргэтэ татахадань, тэрэ айл арай гэжэ абаһан ори ганса хүбүүгээ дайнда үгэхгүй гэжэ шиидээд, ехэ эдилгэ үгэжэ, наһанайнь тоо хорообо. Мүн тиихэдэе хүбүү үргэжэ абаһан айлай бага хүүгэдэй наһыень баһал доошонь болгохо баатай болобод.

Манай аба үетэнэйнгөө дайнда мордожол байхада, үдэр бүри бээе зэхээд

лэ, сэрэгэй комиссариат ошоходонь, военком Дармаев (аба иигэжэ нэрлэдэг бэлэй) абамнай шудые тоолоод: “Үгы, шинии шүдэн дутуу, наһаншни үшөө хүсөөгүй”, - гээд лэ эльгээдэг байгаа. “18-тай гү, али 17-той гү, шүдэнүүдынь бултал адли байха ха юм”, - гэжэ абамни һөөргэдэхэдэнь, тэрэн үлдэн намнадаг байгаа. Гайтайл саг байгаа даа, баригдаа һаа, үшөө гайтай. Зүрхэтэй, эдилгэ үгэжэ, иимэ юүмэ хэдэг лэ байгаа. Абамни ехэтэ гомдодог хэн. Мүнөө тэрэ хуули буса ябадалай гэршэнүүд ба хабаадагшад байха бэшэ, сэдхэлдээ хадужа абаһанаа бэшэнэб.

Тиигһээршые тэрэ ахан зүүн дайнда мордоо һааб даа. Харин манай аба хара ажал хэхысэ хээ даа. Модо отолгонһоо эхилээд лэ, Шэтэ можын шахтануудта үлэн хоһон, хүйтэ нойтон хэды ехэ хүндэ хүшэр ажал хээб даа, хөөрхэй. Тэрэ сагта “Агуу Илалта шэрээлсэгшэд” гээд дайнай үеын үхибүүдые ёһолхо бэшэ, арайл орой, олонхинойнь алтан дэлхэйһээ халижа ошоһонийнь һүүлээр лэ тэмдэглэжэ эхилээ бшуу. Теэд бидэ, үхибүүдынь, абаяа майн 9-нэй үдэр ходол ёһолжо, бэлэг барюулжа, найхан үгэнүүдые хэлэжэ, сэдхэхыень хужарлуулжал байдаг бэлэйбди.

Нэгэтэ ээлжээтэ майн 9-нэй үдэр

абаяа тойрон һуунабди. Абамнай баһал дайнда ошохол хэм гэжэ хэлэбэ. Дүү хүбүүмни, өөрөө полковник болонхой, абадаа иигэжэ хэлээ хэн: “Аба-а, сэхыень хэлэхэдэ, бурхан бултыень тэнсүүлээл дээ. Военком Дармаевай таанадай наһые бага болгоогүй һаа, ахайтнай дайнай байлдаан соо наһа баража, аяар 6 хүүгэдые түрээхгүй байгаа. Ташые зориг ехэтэй, зүрхэтэй хүн, Александр Матросов шэнгээр амбразура сээжээрээ хааха һаабта даа, тиигэжэ бидэ, танай долоон хүүгэд, энэ дэлхэй дээрэ мүнделхгүй байгаабди. Харыт, мүнөө үнэр баян ажаһууна ха юм та”. Тиигэжэ абамнай маанадараа ажаһууһаар, 82-тойдоо алтан дэлхэйтээ хохосон, 67-тойдоо бурханай орон руу халин ошоһон эжыдэмнай ошоо хэн.

Хайрата абамни залуудаа милицидэ ажаллажа байтараа, тунга шэнэ газар бодхоолсохо гэхэн комсомолой уряагаар Ага тосхонһоо Согто-Хангил нютаг ошоод, токарь мэргэжэлтэй, “алтан гартай” гэжэ суурхалан, олон жэлдэ, наһанайнгаа амаралтада гараһаншье һаа, ажаллаһан юм. Түмэрөөр элдэб машина, тракторнуудай хэрэгсэлнүүдые дархалдаг, эрдэм хэһэн һаа, инженершые болохо аргатай байгаа. Абамнай өөрөө зохиожо дархалһан бүтээлнүүд “За ру-

лем” журналда «Рационализатор-изобретатель» гэжэ гаршаг доро хэды дахин хэблэгдэһэн байха. Энэ тэрэ техникын оньһото хэрэгсэлнүүд наймаанда байха бэшэ, харин хүдөөгэй ажал һаатажа байхадань, манайл абада дархалуулхаяа холо, ойроһоо, Шэтэһээшье хүнүүд ерээд, ута гэгшын ээлжэндэ МТМ соо һуудагыень элихэнээр һананаб. Абамнай ходо “Штангенциркуль” гэжэ хэрэгсэл баряад ябадаг хэн.

Иимэл даа, дайнай үеын хүүгэдэй хуби заяан. Бурханай үршөөһэн табисуур эдлэхэ бэшэ, харин хархис дайсад дэлхэйн түүхэ эрьюулжэ, үй түмэндэ сүйд татажа, хэды олон зондо зоболон асарһан түүхын хуудаһан үшөөл удаан манай сэдхэлдэ мартагдашагүй сараа үлөөгөөл даа. Иимэ байдалда үндыһэн абамни хайратай...

Гэбэшье бурханай ном үзэжэ ябаһан Абамни, буянтай найхан сэдхэлтэй Абамни аша габыагаар энэ мүнөөдэрэй найхан, арюухан байдал асарагдаа. Абынгаа нэрэ нэрлүүлжэ, аба эжынгээ буянгаар энэ дэлхэй дээрэ ябанал гээшэбди, юрэдөө.

Тус хуудаһа Цырегма САМПИЛОВА бэлдэбэ.

Понедельник, 20

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 С 06.00 ДО 12.45 ВЕЩАНИЕ ОСУЩЕСТВЛЯЕТСЯ ПО КАБЕЛЬНЫМ И СПУТНИКОВЫМ СЕТЯМ
06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10, 05.10 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"

РОССИЯ 1

06.00 ВНИМАНИЕ! С 06.00 ДО 12.50 ВЕЩАНИЕ ОСУЩЕСТВЛЯЕТСЯ ПО КАБЕЛЬНЫМ СЕТЯМ
06.00 "УТРО РОССИИ"
10.00 Д/Ф "ПОХИЩЕНИЕ ЕВРОПЫ" (12+)

МЯ. "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ" (12+)
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)

ТНТ

07.00 "МУНГЭН СЭРГЭ" (6+). ПОГОДА
07.15 М/Ф "ГУСИ-ЛЕБЕДИ", "ЧУЖОЙ ГОЛОС" (6+)
07.45 "ДО И ПОСЛЕ" (12+)
08.00 "ВСЯ БУРЯТИЯ". ПОГОДА

01.00 Х/Ф "ЛЮБОВЬ С УВЕДОМЛЕНИЕМ" (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30 "ЕДА С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ" (16+). ЗУРХАЙ
07.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 17.30 М/Ф (6+). ЗУРХАЙ (6+)

СТС «БАЙКАЛ»

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф "ВЕРНИТЕ РЕКСА", "АРХАНГЕЛЬСКИЕ НОВЕЛЛЫ" (0+)

07.00 М/С "ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ"
07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00, 10.00 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ" (16+)

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.10 "ДО СУДА" (16+)
10.15, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"

ТА" (16+)
06.00 Т/С "СУПРУГИ" (16+)

ПЕРЕЦ

06.00 М/Ф (0+)
08.00 "КАК НАДО" (16+)
08.30, 19.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
09.00, 15.45, 18.30, 21.40 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)

РТР-СПОРТ

12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
13.20, 05.10 Т/С "ЛЕКТОР" (16+)
15.10 "ЭВОЛЮЦИЯ"
16.45 "БОЛЬШОЙ ФУТБОЛ"

Вторник, 21

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10, 05.10 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
10.00 Д/Ф "КУЗЬКИНА МАТЬ. ИТОГИ. СТРАСТИ ПО АТОМУ" (12+)
10.55 "О САМОМ ГЛАВНОМ"

(12+)
18.30 Т/С "КАМЕНСКАЯ" (12+)
19.30 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"

ТНТ

09.05, 09.00 "ДОМ-2. LITE" (16+)
07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"

08.35 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+). ЗУРХАЙ
09.00 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
10.30 М/С "ИНЫ ЯНЬИ ИО!" (6+)
10.50 М/С "БУДНИ АЭРОПОРТА" (6+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф "ЛЕСНОЙ КОНЦЕРТ", "ДУДОЧКА И КУВШИНЧИК", "ТЕРЕХИНА ТАРАТАЙКА" (0+)

10.30, 21.00 Т/С "СВЕТОФОР"
11.00 Х/Ф "ЛЕГЕНДА ЗОРРО"
15.00 Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ"

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.10 "ДО СУДА" (16+)
10.15, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"

08.30, 19.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
09.00, 15.45, 18.30, 21.40 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)

РТР-СПОРТ

12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
13.20, 05.10 Т/С "ЛЕКТОР" (16+)
15.10 "ЭВОЛЮЦИЯ" (16+)

Среда, 22

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10, 05.15 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)

19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00 "ВРЕМЯ"
00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)

РОССИЯ 1

06.00 "УТРО РОССИИ"
10.00 Д/Ф "МИР НЕВЫСПАВШИХСЯ ЛЮДЕЙ"
10.55 "О САМОМ ГЛАВНОМ"

12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ" (12+)
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА

07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"
08.15, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
08.45, 19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА

22.00 "ЧЕРНОБЫЛЬ. ЗОНА ОТЧУЖДЕНИЯ" (16+)
23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)

НОГООН ДАРА ЭХЫН ХҮРЭГ АРАМНАЙЛАГДАА

Забайкалиин хизаарай Бадаһаа холо бэшэ оршодог Хёлгын голой дуганай дэргэдэ Ногоон Дара эхын хүрэгэй арамнай хаяхан олон хүзэгшэдэй хабаадалгатайгаар үнгэргэгдэн байна. Тэрээнһээ гадна шэнээр баригдаһан, гоё угалзануудтай найхан томо хүрдэ мүн лэ арамнайлагдаа.

Энэ үзэсхэлэн гоё дуганай дэргэдэ аргагүй найхан ногоон үнгэтэй, 4 метр үндэртэй Ногоон Дара эхын хүрэг бүтээгдэжэ, олон зоной анхаралда арамнай уншалга Ивалгын дасанай дид-хамба Дагба Очиров, һаарамба Лубсан-Хайдаб түрүүтэй Хэжэн-гын болон Хёлгын дасан, дугануудай ламанар хэжэ, хүн зоние аюулта ябадалнуудһаа, муу юумэнһээ, үхэл, үбшэнһөө абарха, аршалха үүргэтэй номуудые уншажа, гайхалтай эди шэдитэй, хүнүүдтэ түргэнөөр туһаламжа хүргэхэ аргатай Ногоон Дара эхэ бурхание амилуулба, ажамидыруулба.

Гүн удхатай энэ үдэр хүзэгшэд Ногоон Дара эхээ тойрон ябажа, хүхэ номин хадагуудые, мүнгэн зөөри дамжуулжа, гэр бүлынгөө зүгһөө нэрэ, обогоо бэшүүлжэ, гороо хэжэ, үнэн зүрхэнһөө хүзүглэн мүргэжэ, адис, аршанда хүртэжэ, далга абажа, хүн сэржэмээ, эдээнэйнгээ дээжэ үргэбэ. Энэ найхан үйлэ хэрэгтэ хабаадаһан зон гэр бүлынгөө, үри хүүгэдэйнгээ, ашанар, зээнэ-рэйгээ түлөө, тэдэнэйнгээ найхан харгы замай түлөө мүргэбэ. Эндэ хурагдаһан тусхай хуралда үндэр зиндаатай ламанарай уншалга доро хабаадажа, сэдхэл дүүрэн боложо, концерт- наада, бүхэ барилдаа болон һур харбалга хаража, нюдээ хужарлуулжа, шэхээ шэмэглэжэ, Бада, Хёлгын, Хэжэнгын зон гэр гэртээ бусаба. Тайзанай урдахи Россиин түг

ажалай болон ара талын ветеран Цырендоржо Будаев (Хёлгын аймаг) үргэхэ үүргэдэ хүртэбэ. Тиигээд дүрэ барилдаагаар эхилһэн талмай дээрэ тэмсэлээ "бүргэдэй" хатараар эхилһэн барилдаашадай урдахи тайзан дээрэ зохёохы бүлэгүүд, тодорхойлбол, уласхоорондын фестивальнуудта шалгарһан "Тоонто" гэхэн арадай фольклорно ансамбль (Улаан-Үдэ – хүтэлбэрилэгшэнь Бутит Долгоров), "Залаата" гэхэн фольклорно ансамбль (Хэжэнгын аймагай Ушхайта – хүтэлбэрилэгшэнь Хэжэнгын сомоной МБУК КДЦ-гэй директор Цырен-Долгор Дариева), олондо мэдээжэ, суута "Үетэн" гэхэн дуунай бүлэг (Хэжэнгэ – хүтэлбэрилэгшэнь РФ-гэй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Баир Шойдоков) уран бэлиггээ дэлгэһэн байна. Концертын эхиндэ РФ-гэй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Г-Н. Ц. Гунзынов "Дара эхын магтаал (Хэжэнгын дасанай Федоров Цыбан ламын зохёоһон шүлэг) уран гоёор уншаба:

**Будалан оронһоо
хубилан заларһан
Буряад уласай болон
эхэ нагин,
Бурханай шажан
дэлгэрүүлэн бадараһан,
Бата боложо бүтэһэн
нангин Ногоон Дара эхэ.
Бугатын уужам тала
дайдаар
Бурханай номой аялга
зэдэлүүлэн,**

**Найман ехэ, саг бусын
аюулые
Хосорлиг үгыгөөр тараан
нюсуулдаг,
Сансарын ехэ далайһаа
холодуулха
Дунгар яашилай аялгаар
дурдан уриха.
Нангин шүтөөн
Ногоон Дара эхэ
Хоохон шанарые доглон
олгуулха...**

"Тоонтынхид" буряад ара-
дайнгаа дуунуудые бэлэг болгон
ханхинуулаа, бурхадай магтаал
дууе ехэ зохидоор гүйсэдхөө:

**Найманай харын гэрэл
найхан,
Намсарай бурханай
хүрэг найхан.
Табанай харын гэрэл
найхан,
Татамал бурханай
хүрэг найхан.
Зургаанай харын гэрэл
найхан,
Зурамал бурханай хүрэг
найхан...**

Дид-хамба Дагба Очиров,

һаарамба Лубсан-Хайдаб, Хёлгын дуганай шэрээтэ Дандар лама, Хэжэнгын дасанай шэрээтэ Гармажап гэгшэд энэ найхан хүрэл бүтээһэн уран бүтээлшэдые, энэ арамнайда этигэл дүүрэнээр хабаадаһан зоние, мүнгэ зөөрээр туһалһан спонсорнуудые – эмхинүүдэй дарганарые хани халуунаар амаршалба, дипломуудые Ногоон Дара эхын фото-зурагтайгаар бултанда бэлэг болгон дамжуулба, буддын шажанаа үргэжэ, дэмжэжэ байхые уряалба. Нэн түрүүн иимэ найхан бурханай хүрэг бүтээһэн, эбтэйгээр хүдэлһэн бэрхэ уран зураашад, бэлигтэй дархашуул – Цыван Цыванов (Хэжэнгын аймаг), Баир Мункуев (Забайкалиин хизаарай Хёлгын аймаг), Шагдар Батуев (Забайкалиин хизаарай Петровск - Забайкальска аймаг) гэгшэд, бусад эдэбхитэй хабаадагшад шагнагдаа. Петровск-Забайкальска аймагай гулваа Андрей Кузнецов Хёлгын дуганай шэрээтые амаршалба, бэлэг сэлэг барюулба.

Хэжэнгэһээ ерэнэн артистнууд, гоё хоолойтой Баир Шойдоков, Баярма Дамдинова, Галина Батожапова, Баир Бимбаев, "залаатынхид", тэрэ тоодо Цырен-Долгор Дариева, Хёлгын дуудтэ хабаадаһан эхэнэрүүд бэлэг дуунуудаа ханхинуулһан байна. Адис, аршаанта бороо доро һууһан харагшад "Ногоон Дара эхэ бурханай бидэнээ аршаанаараа сүршөө, адислаа" гэлдэһэн зон ехэ сэдхэл дүүрэн болонхойнууд спортын мүрысөөнүүдые, концерт-наада һонирхон хаража һуугаа һэн. Бидэшье, "тоонтынхид", олондо аша туһатай Ногоон Дара эхын бурханай буянтай арамнайда хабаадаһандаа, ехэ баяртайнууд болонхойнууд Улаан-Үдээ дуутай, шуутай бусаа һэмди.

**Бэлигма ОРБОДОЕВА,
Ирина БАЛХАРОВАГАЙ
фото.**

АГЫНХИД ТҮБ ТАЛМАЙ ДЭЭРЭЭ ЁОХОР ХАТАРБА

Буряад арадуудай ажаһуудаг газар дэбисхэр дээрэ хаа-хаанагүй буряад хэлэнэй габшагай нара үнгэржэ байна. Заншалта болоһон мүнөө жэлэй һайндэртэ Ага тосхоной бүхы эмхи һалбаринуудай мэргэжэлтэд, юрын ажаһуугшад, оюутад ба үхибүүд эдэбхитэй хабаа-дана. Олонхи зон үндэһэн буряад хубсаһаһаа үмдэһэниинь һайшаалтай.

Буряад хэлэнэй габшагай харын нээлгэндэ сугларагшэ-дые Агын Буряадай тойрогой захиргаанай түлөөлэгшэд халуухан үгэнүүдээр амаршалаа. Ажаһуугшад зүгһөө багшын ажалай ветеран Цыремжит Чернинова баярай үгэнүүдые хэлэбэ. Буряад хэлэнэй һайндэрэй бэлэг болгон, "Амар сайн" гэхэн дуу, хатарай гүрэнэй аман зохёолой бүлэг гоё найхан наада дэлгэбэ. Согто-Хангил нутагай "Тэршээхэн унаган" гэхэн хүүгэдэй аман зохёолой ансамбль хүжюу зугаатай наадаар һайндэрье шэмэглэн, хүн зоние хужарлуулаа. һайндэрэй түгэсхэлдэ олон зоной хабаадалгатай ёохор наадан татагдаа.

Буряад хэлэнэй габшагай нара Тойрогой захиргаанай дэмжэлтэ доро эрхим хэмжэ-эндэ үнгэргэгдэжэ, Агын тойрогто ажаһуугшад балшар багахан үхибүүдһээ буурал сагаан үбгэд, хүгшэд хүрэтэр бүхы зон булта эдэбхитэй

хабаададаг заншалтай. Аяар найман жэлэй түршада ябуу-лагдажа байһан энэ һайндэр жэлһээ жэлдэ хүгжэн шэнэ-лэгдэдэг, улам һонирхолтой боложо, үшөө олон хүн зоние хабаадуулдаг гэшэ.

Эмхидхэгшэдэй тэмдэг-лэһээр, буряад хэлэнэй һайндэрэй шугамаар үнгэргэгдэдэг харалганууд үхибүүдые улам бэрхэ, буряад бэшэгтэ һайн болгодог, эрдэм мэдэсыень хурсадхадаг, гүнзэгыруулдаг юм. Диктант, найруулгануудые үхибүүдье, томошые зон улам бэрхээр бэшэдэг болоһониинь онсо тэмдэг-глэлтэй.

Жэл бүри "Буряад хэлэн: түүхэ ба мүнөө үеын саг" гэхэн эрдэмэй шэнжэлэл-гын хуралдаанда олон зон хабаададаг болоо. Гэхэтэй хамта хуралдаанда хэгдэһэн элидхэлнүүд жэл бүри улам гүнзэгы удхатай, дээдын хэм-жээнэй ажалнууд болонхой.

Агын тойрогто ажаһуугша

зоной буряад хэлэнэй һайндэртэ ехэ анхарал та-бидагыень элирүүлжэ, Агын Буряадай тойрогой захирга-анай толгойлогшо, Үбэр Бай-галай хизаарай засаг түрын Түрүүлэгшын орлогшо Ананда Дондоков буряад хэлэнэй габшагай нара жэлэй хоёр дахин үнгэргэхэ тухай тог-тоол абаһан байна. Тиигэжэ энэ шийдхэбэри арад зон ехэтэ дэмжэжэ, октябрь нара соо заншалта ёһоороо болон Сагаалганай һайндэрнүүдэй үедэ февраль нара соо гээд буряад хэлэнэй үдэрнүүд тэм-дэглэгдэдэг юм.

Мүнөө эдэ үдэрнүүдтэ бур-яад хэлээ дэмжэлгын хэдэн олон хэмжээ ябуулганууд түсэблэгдэнхэй, булта ам-жалтатайгаар үнгэргэгдэжэ байна. Тэдэнэй тоодо олон зоной хабаадалгатай "Эрдэм" гэхэн диктант бэшлэгээр флэш-мобые ехэ олон зон һонирхоһон байна. Эдэ бүхы хэмжээ ябуулганууд жэнхэни найхан буряад хэлээ дэм-жэхэ, һэргэхэ, дэлгэрүүлхэ, нэбтэрүүлхэ гэхэн гол зорил-гонуудые шийдхэнэ бшуу гэжэ Агын Буряадай тойрогой за-хиргаанай мэдээсэлэй албан мэдүүлбэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

Буряад хэлэнэй хуби заяан

ҮНДЭНЭН СОНИН БАГШАНАРТАЙ ХАРИЛСАА ХОЛБООГОО ҮРГЭДХЭНЭ

Үргэн найхан Буряад орондомнай ууган хэлэнэй найндэрэй оршомдо оло олон хэмжээ ябуулганууд үнгэрнэ. Тэдэнэй тоодо октябриин 10-да Буряадай гүрэнэй университетэй Зүүн зүгэй институтда болоһон хэдэн һонин үйлэ хэрэг тухай хөөрэхэмнай.

Тус институтдай буряад литературынын кафедрин эрдэмтэд Республикын "Бэлиг" түбэй мэргэжэлтэдтэй хамта буряад хэлэ ба литературынын багшанарай һуралсал эмхидхэбэ. "Бэлиг" түбэй директорэй орлогшо, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Р.С.Дылыкова семинар-практикумай ажалые хүтэлөө.

"Амар мэндэ-э!" гэхэн нэрэтэй комплексын түрүүшын жэл буряад хэлэ үзэжэ эхилһэн һургуулиин бага наһанай хүүгэдэй номтой танилсалга үнгэрбэ. Хүүгэдэй сэрлигэй аха наһанай бүлэгүүдтэ буряад хэлэ эхилэн үзэхэдэ тунһатай һуралсалай-методическа заабаринууд үгтэһэн байна. Шэнэ "Үзэглэл" (дүрбэнэй нэгэ хахадын шэнэлэгдэһэн) багшанарай үзэмжэ сэглэлтэдэ табигдаа.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор С.Ж.Балдановай үүсхэлээр эхилэгдэһэн шэнэ учебнигүүдые бэлэдхэлэй хэрэг мүнөө одоошье бэлүүлэгдэбэ гэшэ. Саян Жимбеевичэй шабинар, эрдэмтэд ба багшанар, буряад хэлэ ба литературыны шэнэ эрхэ байдалда тааруулан зааха аргануудые дурадхана.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат С.А.Ошорова, С.С.Балданова буряад литератураар 7 ангиин учебник энэ жэл хэлбэн гаргаа. Шэнэ учебник хэрэглэхэдэ, методическа ямар онол арганууд эгээн аша тунһатай байхаб гэжэ багшанар мэдэжэ абаа.

Республикымнай мэдэжэ багшанар, айхабтар ехэ дүй дүршэлтэй мэргэжэлтэд Ж.Д.Жамбуева, О.В.Цыцыкова, Ц.С.Цыренова буряад литература 6 ангида үзэхэ шэнэ ном бэлдэн хэблүүлэ. Шэнэ номой гол удха шэнжэ тухай тодорхой хөөрөлдөөн болоһон байна. Р.Р.Цэдашиева "Бэлиг" түбэй шэнэ номууд тухай хөөрөжэ үгөө.

Буряадай Ехэ һургуулиин эрдэмтэд Л.Ц.Халхарова, Б.Б.Бадмаев мүнөө үеын литературна һуралсалай шэнэ урасхалнууд тухай, уран зохёол шэнжэлгын нэрэ томьёонуудые, ойл-

госонуудые буряад хэлэн дээрэ зүбөөр тодорхойлон һурагшадта ойлгуулха тухай элидхэлнүүдые дурадхаба. Иимэ һуралсал багшанарта амин шухала удхатай. Эрдэмтэдэй эдэ элидхэлнүүдые "Буряад үнэндөө" хэлбэжэ, семинарта хабаадагүй буряад хэлэ ба литературынын бүхы багшанарай һонорто хүргэхэ тухай саашанхи хөөрөлдөөнэй үедэ хэлсээ һэмди.

Ахын, Захааминай, Хориин, Хяагтын багшанартай "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай директор В.В.Хартаев, "Байгал" журналай редактор, Буряадай арадай поэт Г.Х.Дашеева, мүн эдэ мүнүүдэй автор уулзажа, алишье талаар аша тунһатай хөөрөлдөөн болобо.

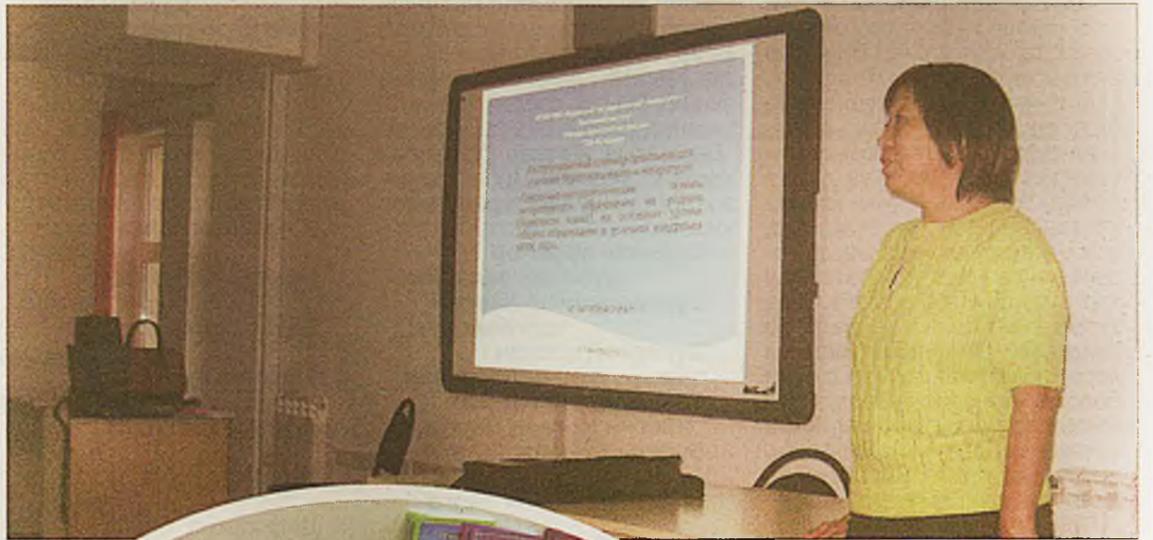
Буряад хэлэнэй саашанхи хуби заяан тухай һанаагаа зободог, түрэл хэлэнэй ажабайхын, хүгжэхын түлөө үдэр бүри тодорхой ажал хэдэг зоний һанамжанууд эгээл сэнтэй ха юм.

Л.Ц.Халхарова "Буряад үнэнэй" электронно верси ехэ хэрэгтэй гэбэ. Буряад оронһоо холо, хилын саана ажаһуудаг буряад угсаатан түрэл сониноо уншаха аргатай байха һэн. Энэ асуудалда В.В.Хартаев харюу үгэхэдөө, ерэхэ 2015 ондо бэлүүлэгдэхээр хараалагданхай гэбэ.

Габьяата багша Ж.Д.Жамбуева "Буряад үнэн" сониндо бүхы түрэлхид, буряад яһанан булгараа захил хэжэ, гэртээ уншаха ёһотой гэжэ хэлэбэ. 1990-ээд онуудаар РБНЛИ-гэй директор Ж.Б.Санжиевта яхад гимназиин дарга хүнэй ерэнэн ушар тухай хөөрөбэ:

- Буряад хэлэн үгы боложо байһан хэлэнүүдэй Улаан дэбэртэ ороо гэжэ дуулаад ерэбэб, - гэбэ ха. - Манай Яхадта яхад айл бүхэн үндэһэн хэлэн дээрэ гарадаг газеттээ заабол абадаг, уншадаг үгышье наа... Юундэ тананар, буряадууд, тиигэнэгүйбта?

Ж.Б.Санжиев лицей-интернадайд бүхы һурагшадтай түрэлхидые "Буряад үнэн" бэшүүлхые баадхадаг һэн. Энэ заншалые мүнөө Б.Б.Жалсанов үргэлжэлүүлжэ байһаниинь һайшаалтай.

Буряад уран зохёол тухай шэнжэлгын статьянуудай газетэдэ гарадаг ушарые һайшаан тэмдэглээ. Мүн "Үнгэрһэн зуун жэлэй агшан зуур" гэхэн хуудһан, ёһо заншал тухай хөөрөөн онсо һонирхолтой гээд сэгнээ.

Ниислэлэй шэнэ 108, 111, 113 кварталнуудай номой сангуудта "Буряад үнэн", "Байгал" сэтгүүл хомор байдаг гээд шаналба. Хотын номой сангуудтай ажалаа эдэбхижүүлхэ байһанаа уншагшадтаа мэдүүлнэбди.

Р.Р.Цэдашиева манай сониной "Шэнэ ном" гэхэн гаршаг тухай тогтожо хэлээ. Буряад хэлэн дээрэ гарадаг шэнэ номууд, учебнигүүд тухай саг үргэлжэ уншагшадтаа дуулгадаг байһыемнай сэгнэбэ. Багшанарай һуралсалда, мэргэжэл шадабари дээшлүүлгэдэ, мүн шажан мүргэлдэ зорюулагдаһан тухай дугаарнуудые гаргаха тухай дурадхал оруулна һэн.

Хэрбээ хүндэтэ эрдэмтэд, буряад хэлэнэй багшанар "Буряад үнэнтэйгөө" холбоогоо улам бэхижүүлээд, өөрынгөө дүй дүршэлөөр, шэнэ хараа бодолнуудаар саг үргэлжэ хубаалдажа байбалнь, хэн хэндэшье тон аша тунһатай ажал бэлүүлэгдэхэ байнал даа. Иигэжэ хамтаараа хэлсэһэн үгээ батадхан, манай редакци удаадахи дугаарһаа иимэ шэглэлэй ажалда эхи табихань гээд мэдүүлнэбди. Хүндэтэ багшанар, эрхим хэшээлнүүдээ, һурагшадайнгаа ажалнуудые манай сониндо эльгээгьт гэжэ урйалнабди, хүлээнэбди.

Туяна САМБЯЛОВА,
редактор.

Халхын-Голой байлдаанай 75 жэлэй ойдо

БААТАР НЭРЭЭЭ СУУРХУУЛАА

Монголой Халхын-Гол дээрэ шанга тулалдаануудай дүүрэнээр, аяар 75 жэл үнгэрбэ. Хэды сагай ошобошье, Монгол улсын болон манай Росси гүрэнэй ажаһуугшад энэ түүхэтэ байлдаа найнаар хадуун ябана гэхэдэ, алдуу болохогүй. Байгша оной август нарын хүүл багаар, сентябрийн эхээр тус байлдаануудта Япон

булимтарагшадые Халхын-Гол дээрэ бута сохиһоор 75 жэлэй ойн баярай олон тоото хэмжээ ябуулганууд эмхидхэгдэн байна. Манай Буряад ороной хүн зон 1939 оной дайн дажарые һанамжалан, найр наадануудта хабаадаба гээшэ. Тэдэнэй тоодо Түнхэнэй аймагай Эржена Шохонова болон Долгор Гармаева гэгшэд болоно.

- Минии хүгшэн эжын дүү хүбүүн Лопсон Доржиевич Шохонов Халхын-Гол дээрэ баатарлигаар байлдан унаһан юм, - гээд Эржена Шохонова хөөрөөгөө эхилнэ. - Тэдэ 6 үхибүүтэй гэр бүлэ байгаа. 1920-ёод онуудта манай нютагай олон хүнүүд үхэр малаа зуһаландаа Хүбсэгэл далайн эрье, тэндэхи тала руу абаашадаг хэн. Эгээл тэрэ үедэ хилын хаагдаханда, манай нютагаархин Монгол гүрэндэ үлэшөө бэлэй. Тэрэ тоодо Лопсон Доржиевич оролсоно.

Тэрэ сагта хари гүрэндэ үлэһэн хүнүүд хүндэ байдалтай тохёолдоо гээд түүхэ шудалагшад хэлэнэ. Монгол гүрэнэй дансада эдир Лопсон Шохонов хүбүүн Лубсандоржийн Гэлэгбаатар гэжэ нэрэтэй болоо. 25 наһатай һая һамга абаад, гэр бүлэ болонхой, түбхинэжэ байхадань, тэрэниие сэрэгэй албанда татаһан байна. Тиигэжэ Гэлэгбаатар Халхын-Голой тулалдаанда хабаадалсаһан түүхэтэй.

Советскэ Союзай болон Монголой Геройн нэрэ зэргэдэ хүртэһэн Иван Иванович Федюнинский Халхын-Гол дээрэхи шанга тулалдаанууд тухай дурсалга өөрынгөө "На Восток" гэнэн ном соо оруулан байна. Эгээл тэндэ Гэлэгбаатарай баатаршалга харуулагдаа.

- Халхын-Голой байлдаанда Японой сэрэгшэдэй тоо хоёр-гурба дахин Монголой талаһаа олон байгаа. Мүн тиихэдэ Японой талада харгынууд, үһанай болон бараанай байранууд оролсоо. Харин нүгөө тээн түмэр харгы 700 гаран километр холо зайда

татагданхай хэн, гэр бараашье Монголой талада харагдахагүй. Хэды тиигэбэшье, Японой сэрэгшэд илалта туйлажа шадаагүй, - гээд Иван Федюнинский бэшэнэ. - 1939 оной май һарада Япон сэрэгшэд добтолго эхилээ. Монголой болон Советскэ Союзай сэрэгшэд хэдэн һара соо тэдэниие зогсоогоо. Эндэ артиллерийн дивизионой 6-дугаар кавалерийскэ дивизиин политрук Гэлэгбаатар тон ехэ баатаршалга гаргаа. Тэдэ Халхын-Гол ошожо, япон сэрэгшэдые зогсоохо гэнэн даабари абаа. Арбаад дахин үлүү сэрэгшэдтэй добтологшодой ороходо, тэдэ гэдэргээ сүхариха баатар болоо. Эгээл энэ үедэ дивизионой бүхы сэрэгэй техникэ тэһэ буудуулхагүйн тула Гэлэгбаатар арбан сэрэгшэдтэй хамта японтониие хюдаха гэнэн шэнэ даабари абаа. 200 гаран дайсадые тэдэ хюдажа, һүүлшын номоной үлэтэр, хойшоо тэхэрингүй тулалдаба. Теэд дайсадай тоо олон байжа, Гэлэгбаатар баатарай үхэлөөр унаба.

Эржена басаганай хөөрөөгөөр, тэрэ шанга тулалдаанай үедэ Гэлэгбаатартай ябалсаһан солдатууд шархатаа. Тиихэдэнь нэгэ бага зэргэ ами голтой хүбүүд хүндөөр шархатаһан нүхэдөө үргэлжэ, гэдэргээ сүхарихыень эльгээгээ. Бултанай өөһэдынгөө сэрэгшэдтэ хүрэтэрнь, Гэлэгбаатар буудалсаа. Энэ баатаршалгын түлөө Лубсандоржийн Гэлэгбаатарта Монголой Геройн нэрэ зэргэ олгуулагдаа.

Хүбсэгэл аймагай түрүүлэгшэд жэл бүри Гэлэгбаатарай аха дүүнэрые урижа, уулзалгануудые эмхидхэдэг заншалтай хэн.

Харин һүүлэй 30 гаран жэл соо харилсаан таһалдаа.

- Хүбсэгэл аймагай шэнэ дарганар манай Түнхэн ерэжэ, маанэдые бэдэржэ олоо. Халхын-Гол дээрэхи байлдаанай дүүрэнээр 75 жэлэй хэмжээ ябуулгануудта уриһан байна, - гэжэ Эржена Шохонова хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ.

Иигэжэ Геройн түрэлхид нэн түрүүн Хүбсэгэл аймагта ошожо, бэлэг сэлэгүүдтэ, хүндэлэлэй тэмдэгүүдтэ хүртөө. Тэдэниие аймагай гүлваа Ажаажав Дамдин, тэрэнэй орлогшо Түмэрбаатар угтан абаа. Удаань тэдэ булта Халхын-Голой эрьедэхи байлдаанай газарта 5 үдэр ябажа хүрөө. Тэндэ Монголой сэрэгэй подполковник Пүрэвсэрэн бүхы түүхэ хөөрөжэ, харалга эмхидхээ.

- Бидэ тэндэхи хэмжээ ябуулгануудта хабаадаабди. Сэрэгэй түүхын музей соо хүгшэн абынгаа дүрэ зураг олооб, тэрэниинь өөрын фотоаппаратта буулган абааб. Халхын-Голой эрьээр арба гаран хүшөөнүүд бодхоогдонхой. Харин голой хоёр эрьедэ 80 хүүр табигданхай, - гэжэ Эржена һониноороо хубаалдана.

Хэдэн олон жэлдэ Гэлэгбаатарай түрэлхид Монгол орондо ошоогүй байжа, баатар нэрээ суурхуулан ахынгаа байлдаһан газараар ябажа ерэнэн Эржена болон Долгорма хоёр ехэ баяр талархалаа мэдүүлнэ хэн.

**Борис БАЛДАНОВ,
Эржена ШОХОНОВАГАЙ
гэр бүлын альбом соһоо.**

ГАЛБА НУУРИНАЙ ШЭНЭ АМИСХАЛ

Намарай намжаа энэ һайхан үдэрнүүдтэ Түнхэнэй аймагай Галба нютагта соёлой болон спортын танхим нэльбэн шэнэлэгдэжэ, ашггалда тушаагдахань. Тус байшанай заһабарилгадые галбынхид 14 шахуу жэл хүлээбэ.

Үшөө Совет үеын һүүл багаар Галба һууринда тэрэ сагтаа харюусама спортын байшан бодхоогдон байна. Харин 2000 ондо үбэлэй янгинама хүйтэндэ дулаасалгын хэрэгсэлнүүд тэһэ хүрэшөө бэлэй. Нёдондо жэл шэнээр спортзалдаа орохо гэхэдэнь, баһа шанга хүйтэн дулаасалгын хэрэгсэлнүүдые хайрлабагүй. Тиигэжэ Галбын ажаһуугшад болон һууринай хүтэлбэрилэгшэд Түнхэнэй аймагай захиргаанда хандахадань, нэльбэн шэнэлхэ тухай асуудал гараа. Абаһаар лэ, заһабарилгын түсэб табигдажа, аяар гурбан бүлэг барилгашад дары түргэн ажал эмхидхэжэ, нютагаархидаа баярлуулба гээшэ.

2000 ондо Галбада соёлой спортын байшан хаагдаһанһаа боложо гү, али сагай эрилтээр гү, тус нютагһаа залуушуул олоор нүүжэ эхилээ. Нютагай ажаһуугшадтай тоо эрид доошолжо, эндэхи хургуули дунда байһанаа гүйсэд бэшэ дунда хургуули болоодхёо.

- Манай нютагай үхибүүд үбэлэй хүйтэндэшье, хабар, намарай бороондошье харгы дээрэ гаража, элдэб ондоо нютагуудта һуралсалаа үргэлжэлүүлхээ ошодог бэлэй. Харин манай хургуулийн физкультурын хэшээлнүүд нэгэ багахан кабинет соо болодог байгаа, - гэжэ Галбын хургуулийн директор Дарья Манзаракшеева хөөрэнэ.

2012 ондо Түнхэнэй аймагта шэнэ саг баригшад ерэжэ, абаһаар лэ Галбын хургуулиие юһэн классай болгоо. Тэрэ үедэ тус хургуулида 56 һурагшад тоологдодог хэн. Харин һуралсалай шэнэ жэлэй эхилхэнэ абаад, Галбада 70 хүн һуралсалаа үргэлжэлүүлнэ. Шэб шэнэ спортын болон соёлой байшан бодхоогдохонь, булта тэдэ баяртайнууд. Харин һууринай наһажал зон мүн лэ хүхилдэнэ.

- Манай Галба нютаг спортын талаар баян түүхэтэй. Оройдоол табан үйлсэһөөмнай табан Россиин габьяата хоригшод гараа. Мүн 20 гаран спортын мастернууд тоологдоно. Тиимэһээ зан-

шалаа нэргээхэ хүбүүд, басагад шэнэ спортын зал соһоо гараха бэээ, - гээд барилдаагаар спортын мастер Валерий Янцанов баяраа мэдүүлнэ. Галба һууринай спортын заншалые һайнаар ойлгон, аймагай хүүгэдэй спортын хургуули Галбада абаһаар лэ

хоригшын һуури бии болгожо, салингыень түлэхэ болохонь.

**Борис БАЛДАНОВ.
Авторай фото-зураг дээрэ: Галбын хүүгэд спортын болон соёлойнгоо байшаниие хүлээн байна.**

Үндэһэн зохёолой үнэтэ жасаһаа

АБЖАА ТУХАЙ ХЭДЭН ҮГЭ

2001 ондо "Морин хуур" сэтгүүлдэ хэблүүлэгдэһэн дурсалга

Абжаамнай - Цырен-Дулма Дондоковна Дондокова аяр ерэтэй болобо. Үндэр лэ наһан лэ даа, үндэр. Гэбшье манай Абжаа үтэлжэ халаа, үтэлиин харгыда ороо гэхэгүйш. Урданайхидаал адли үран хурса үгэтэй зандаа, урдынхиһаа бүри үлүү сэсэн бодолтой болонги.

Ерээд онуудай түгэсэхөө байхада, Абжаа нэгэтэ намда хонходоод, Хориин хатанар тухай туужа бэшэжэ дүүргэһэн тухай дуулгаа бэлэй. Тийхэдэнь: «Яагаашье бэрхэбта даа, Абжаа! - гэжэ баярлабаб. - Танһаа ондоо Хориин хатанар тухай хэн бэшэхэ гээшэб!..» Тийхэдэм урдаһаам иигэжэ харюусаа хэн: «Зүб хэлэнш даа, дүүтэн. Мүнөө болоод байхада, намһаа ондоо хэн бэшэхэ байнаб даа. Үбгэд зохёолшодоймнай мэндэ байхада, энэ темэ далан суургын саана далдалаатай нэмшгү даа...»

Үнэхөөрөөшье, Хоца Намсараевай, Бато Базароной мэндэ ябахата, Балжан хатан тухай гү, али Шойжод хатан тухай бэшэхэһээ байтагай, үгэ залгажа хөөрэлдэхын аргагүй саг байгаа ха юм даа... Юрэдөөл, Абжаа энэ асуудалы онгиргохол ёһоороо онгиргоо, бэшэхэл ёһоороо бэшээ.

Цырен-Дулма Дондоковна үе сагаа ахин нагад дабхидаг гээ һаа, алдуу болохогүйл хаш даа. Наяад онуудай тэнгээр хэн гү, али урда тээнэ хэн гү - Бурядай Уран зохёолшодой холбоондо Абжаагай бэшэһэн «Жаргалай мүндэлөөн» гэхэн романай зүбшэн хэлсэлгэ болоо хэн. Юрэнхы дээрээ тус роман найнаар сэгнэгдээ бэлэй. Гэбшье инагай ябадалы тэрэ үеын «нормоһоо» үлүүлэн нагад бэшэһэн мүнүүдэ зарим нүхэдэй ханаанда таарахагүй байшоо, «хүлисэгты, энэ зохёолой гори-тойхон хубидань хүйһэнһөө доошо юумэ хэтэрмээр харуулагдашоо» гэхэншүү үгэнүүд соностоо хэн. Хожомын эрэ, эмын харилсаанай нюуса асуудалнуудай тодорхойгоор бэшэгдэдэг болоходо гэлтэй гү даа, али сексуальна темын дэлгэрхэдэ, дээрэ харуулагдаһан үгэнүүды хэлэһэн хүн Абжааһаа хүлисэл гуйжа: «Тамнай энэ темые үни зураглаһан, тийхэдээ хэмһээ хэтэрээгүй байһан байгаат», - гэжэ мэдэрээ гэжэ дуулдаа хэн.

Шүлэг бэшэдэг хүн прозол-ходоошье, поэт зандаа үлэдэг лэ даа. Манай Абжаа хадаа эртэ урдын грегүүдэй нэрлэдэг байһан Олимпын, Парнасай үндэрнүүдтэ үни гараһан гэжэ шүлэгүүдынь анхаралтайгаар уншаһан ямаршье шүүмжэлэгшэ тобшолол гаргахал даа.

Түлэг дайнай боложо байхада, Цырен-Дулма Дондокова түрүүшынгээ шүлэгүүды бэшэжэ эхилхэдээ, буряад Поэзидэ шэнэ, тэрэ саанаа эхэнэр шүлэгшын оро-

жо ерэһые шэбэнэжэ бэшэ, шанга хоолойгоор мэдүүлһэн байна. Жэшээ болгон, 1942 ондо бэшэһэн «Һалхин» гэхэн шүлэгынь эндэ харуулая:

Һалхин, Һалхин, Һалхилыш, Һанаан зүрхэнэйм гунигые Һахалаң, задалан Һалхилыш, Һарахан нюдэнэйм үһые Адхарса, дүһалса Һалхилыш. Аляа хийдхүү шамайе Арюудхан саран дуулахалби. Абаахайн мурөө мүрдэби, Амараг гансаа олохолби. Һалхин, Һалхин Һалхилааш, Ханилха дүранайм хэмжээе Хатуудхан, бүхэдхэн Һалхилааш.

Үгышье һаа, 1946 ондо бэшэгдээд, олоной дура буляһан «Хүлээнэм» гэхэн шүлэгынь буулгажархия:

Һара сагаан - тунгалаг, Һаруул тодо - мүнгэлиг, Һараһайб мүнөө - халаг, Ханилһайб шамтаяа, амараг. Иимэһэн һүни байха аа гү? Инагхам намдаа ерэхэ аа гү? Этигыш гэжэ хэлэхэ аа гү? Эмнээд гарым бариха аа гү? Үбл бэшэ - зун һай, Үдэр бэшэ - һүни һай. Үе наһанайм нүхэр һай, Үнэн зүрхэнэйм жаргал һай. Һара сагаан - тунгалаг, Һаруул тодо - мүнгэлиг. Һараһайб мүнөө - халаг, Ханилһайб шамтаяа, амараг. Ханилжа ябаһан хүбүүгээ гү, али һая гэрлээд, хамта ажаһуужа үрдээгүй нүхэрөө халуун дайнда үдэшөөд, үдэр һүнигүй ханаата

боложо һууһан хүүхэнэй гү, али залуу эхэнэрэй образ энэ шүлэг сооһоо тодорон гарана бэшэ гү?

Дээрэ дурдагдааша хоёр шүлэг поэдэй зохёохы ажалай эхин шатада бэшэгдэһэн гэжэ һануулая. «Һара сагаан - тунгалаг» гэжэрхихэдэнь, дайда дэлхэе һаруул толоороо гэрэлтүүлдэг арбан табанай һарын шарай харагдахал гэхэ юм. Энэ шүлэгэй үгэ бүхэн һуури байраа батаар эзэлһэн, хии «буудаһан» юумэ байхагүй, барандаа эршэтэй, шүрбэнэлиг.

Жараад онуудаар замбуулиниие «захаһаань бажуугаад» ээмдэхэ гэхэн хүн түрэлтэнэй (Ю.А.Гагаринай Газарые гороолоод ерэхэнэй һүүлээр энэ асуудал манай орондо эли бодоор соностодог болоо хэн!) эрмэлзэлэй эршэдээд байһан үе сагта (1962 он) манай Абжаа иигэжэ шүлэглөө һэмнай:

Һөөргөө залуухан басаган болошоо һаа, Шүрбэнэш томохогүй, Шүлэгш бэшэхэгүй, Тэнгэрийн хүүхэн болоод, Тэшхүү бороотой һүни Самилгаанай хоорондуур Сахолдеоо хотолуулаад, Абягаараа Алтан дэлхэй харбажа, Алягаараа Амараг шамайгаа даллажа, Орой дээрэш Одон шэнгээр зураганаха һэм, Сээжэ дээрэш Сэлмэг нарандал ялаганаха һэм.

Цырен-Дулма Дондоковнагай 80 наһанай ойдо зорюулжа бэшэһэн статья соогоо энэ шүлэг тухай өөрынгөө һанамжые элирхэйлээ һэм. Мүнөө тэдэ үгэнүүдэ дабтангүй, дороһоо ургаһан шэнэ үеын уншагшадта, гуурһаа туршажа эхилһэн залуу бэшээшэдтэ жэшээ болгон харуула хүсэлтэйгөөр энэ шүлэгынь эндэ буулгаба хаб. Гэхэ зуура эндэ нэгэ юумэ һануулая. Яаха аргагүй буряад дайдада, буряад бүлэдэ түрэхэн, буряад эхэнэр поэт энэ шүлэгые бэшээ гэжэ эли: «шүрбэнэш томохогүй». Гэбшье энэ шүлэгые имагтал манай сагта, совет үедэ үдэхэн, хүмүүжэхэн, эршэ зоригоор хуягжаһан лэ, самолёт жолоодохо шэдитэйл эхэнэрэй зүрхэн сооһоо энэ шүлэгэй мүнүүд урдажа гараа шуу даа.

Поэдэй уянгата шүлэгүүдэй эхэнэр герой ажабайдалай хатуу хүтүүе нилээн үзэхэн, борлоһон хүн гэжэ мүн лэ эли. «Хоёр харгы», «Буряадни», «Шүрбэ бугаа» гээд лэ олон тоото бусад шүлэгүүдынь, поэмнүүдынь уншахада, эндэ хэлээшэни элирхэ.

Манай эрдэмтэд, уран үгэ шэнжэлэгшэд Абжаагаймнай зохёохы ажал тухай зузаан шэнжэлгэнүүды бэшэжэ байгаа ёһотой гэжэ ханаандаа эхээр найданаб. Тэдэнэр намда дурлаһанаа доогуур малтажа, гүнзэги шэнжэлэлэйгээ үгэнүүды манда дуулгаха аабза гэжэ хүлээгээд, богонихон энэ үгээ дүүргэһүү даа.

Цырендүлма ДОНДОГОЙ.

ХОРИИН ХАТАД

(Детектив, тон ехэ нюуса)

I. ХАТАДАЙ МҮР МҮШХЭ МҮШХЭНӨӨР...

Би залуудаа амаралтынгаа үедэ хаа хаагуур амаралтын газарнуудаар, курортнуудаар ябадаг байһанби. Нэгэ зун «Дарасун» ошобо гэшэб. Нэгэтэ аршаан уудаг газарта ябажа байтараа, нэгэ хүдөөгэй үбгэжөөлтэй уулзаһанби, тэрэ үбгэжөөл: «Басаган, ханантэй бэлэйш даа», - гэжэ асууба. Тийхэдэнь үбгэжөөл тээшэ харан сасуугаа: «Хориинби», - гэжэрхибэб. Тийгээд гэдэргээшье харангүй, ябахал ханахадам, үбгэжөөл:

- Бай, бай, бү яара, үбгэжөөл байгаал ааб даа гэжэ намайгаа тоохогүйгөө ханажа байналтайш? Үбһэн дороһоо ногоон гарадаг юумэ, үбгэдһөө ногооншье бэшэ һаа, шагналтай үгэ гарадаг юм, - гэхэдэнь, би тийхэдэнь ямар үгэ юм ааб гэжэ һонирхоошьегүй, зорёолон татаад: «Зай...», - гээд, байшабаб. Тийхэдэм: «Хориин хатан, тээ тэрэ хүлтэй модон һуури дээрэ ошоод, ууһан аршаанаа болбосоруулжа һуухадамнай яанаб?» - гэхэдэнь:

- Тийхэдэ болоно, зүгөөр битнай хатан бэшэб, - гээд, шагнашагаар харюусахадам, үбгэжөөл:

- Энээн тухайгаа байн-байн ойлголсоно аабзабди даа, юумэ ойлгоод ябахата, үлүүдэ болохогүй даа. Зай, басаган, хүлисэ, би шамайе баряад хамагнааш хохидоожо байхаа һанана бэшэб. Үнинһөө хойшо 11 эсэгийн Хори гэшэмнай суутай даа, хүн амитанай һонирхол татаад лэ байдаг газар уһан гэшэ ааб даа. Шимни тийхэдэ найман тайшаанарай захиргаан доро ябагшадтай нэгэн гэхэ гү, эрхэтэн гэшэ аабши, тээд буряад хэлэндэмнай эхэнэр хүниие танижа ядаа һаа, «энэмнай хэнэй хатан гэшэб? - гээд асуудаг ёһон байһан юм даа, тийгээд лэ бишни шамайгаа таниха бэшэ хадаа «хатан» гэжэ хандаа ха юмби даа. Манай хуушанай зоной үгэ юм ааб даа. Тээд үгэ хуушараа гэжэ үгы ха юм даа. Харин Совет хуули тогтожо, таанад шэнги хүнүүд, эхэнэр хүнүүд хатан гүүлэхэдээ, дураа гутажашье болохот. Харин ши, басаган, нам шэнги хүндэ дураа гутаха ёһогүйш, һургуули һудартай хүн хэбэртэйш.

- Зай, үбгэжөөл, ханаагаа бү зобогты, би юундэ танда дураа гутаба гэшэбиб? Та, хэлэн дээрэһэтнай бодоод үзэхэдэм, ехэл һонин хүн хэбэртэйт.

- Дураа гутаагүй хадаа болоош, нам тухайгаа һонин хүн гээд, һорһо малгай үмдэхүүлһэнэй үлүүдэ, минии хөөрөө шагнаха дуратай байна гү гээд, бишни баһа хүхшэхэдөө болохоб. Буряад хүн хэды һургуулитайшье болоо һаа, уг узуураа мэдээд ябахата, эдэ эрихэгүй. Зай, тиибэл, басаган, шагныш даа, мэдэхэшье юумеш хэлэжэ болохоб. Иимэшэнүү хөөрөөнүүд дотор бэзымнай энэ охитой аршаан ууһан шэнги һэргээдэг, омогорхол, хүсэ үгэдэг ха юм даа. Хай даа, Чингис хаан гэдэгнай Онон голой уһа уужа, энэл голонгоо эрьедэ Дэлигүүн Болдог гэжэ газарта 1162 ондо хүн боложо түрөөд... дэлхэй дээрэ ухаагаа гүйлгэжэ шадаха ухаатайб, ямаршье ехэ баатартай тэмсэжэ шадаха бэетэйб гэжэ өөрыгөө мэдэрхэдээ, бүмбэрсэг дэлхэе бүһэлөөд орхихо «бүһэтэйб» гэжэ өөртөө өөртөө найдахадаа, монгол мориёо хүлэг болоторнь заһаад лэ, гүби дайдын гуран харайсаар, эшхэрээтэй гүйдэлөөр дэлхэе дүүргэһэн абяа-анир, ами наһан - хуу бүгэдэ Чингис хаанай гүрлөө ташуурай «шуурган» хаа хаагуур хара хуй халхяр мушхаржа байһан түүхэтэй. Түмэрөөр, номо һуршаар шэрээһэн түүхын хуудаһанууд ямаршье бороо халхинда эбэрхэгүй үе сагуудай шэнэхэн ногоогоор буйлуулжа бэшэһэн бэхээр бэшэгдээд, хүмүүсын үгөөр хүүр үгээ дэлгэжэл байха - дээрэһээ доошоо бэшэгдэхэ зохёол болонхой.

Мүн лэ иимэрхүү зан абари шинишье, миниишье худаһанууд соогуур гүйжэ байһан шүһаяа «һэльбэдэжэл» байна ха юм даа. Иимээ мэдэхэл хэрэгтэй. Бидэ үсөөнбди даа, халаһан хэрэг даа гэжэ өөрыгөө мууджа болохогүй, 1400 он болотор Ород, Хитад, Түбэд болон бэшэ бэшэ гүрэнүүд Монголои мэдэлдэ, манай мэдэлдэ байгаа ха юм.

- Зай, басаган, ута унжагай юумэ хэлээд, шамайгаа хашаража байна гүб даа, хүлисэ.

- Үгы, үгы, Дарһанайнгаа аршаан ууһан шэнги сээжэ сэлмээһэн умдан гэхээр... ехэл һонин юумэ хэлэнэт.

- Һайн, Һайн, басаган, шим энэ үгайнгаа түүхын юумэ дуулаагүй ябаһан хүн гүш, али намайгаа магтажа хүхээхэ ханаатай гүш? Залуу буряад хүбүүдэй ород хүбүүдээр туласалдаад, ородуудтаа булигдаһан шэнги болоод байхадань, «ехээр бү хүхилдэгты, манай мэдэл соо шугшагарханууд байһанаа мартаа гүт?», - гэхэй даа, тархих даа, гэжэ ханахаш.

- Та, ахай, ехэл зүб хэлэнэт. Бишье хэдэн удаа иимэрхүү юумэтэй дайралдаһан байнаб. Буряад хүбүүдэйнгээ диилдээ һаань, зосоош муу болохо. Диилээ һаань, хүхшэхэш. Тэрэ яһанай илгаа гэжэ жэгтэйл даа. Яһанай илгаа манай хүгжэжэ байгаа гүрэн түрэдэ байха ёһогүй гэдэгбди. Тээд дундамнай гараад лэ байхаа ханадаг лэ даа. (Энэ үедэ үдын хоолой дохёо болобо).

Хөөрөө үүдхэнэн хоёрнай хоёр тээшээ тараха болоходоо, үни удаан байжа, дахин, хоол эдихэнэй удаа гэхэ гү, «мертво» часай хойно уулзаха гэлсээд тарабад. Басаган бодолгото болон столово тээшээ алхалха зуураа, һая танилсаһан нэгэ залуу хүбүүнтэй уулзаад, хожуулаа зэргэлэн столово тээшээ алхалданад:

- Нүхэр-аар, ши, ой ошохобди гэжэ намда үгээ үгэһэн аад, хүлээ, үгы, гайхахадаа, источник ошоод харан гэхээм, юун нэгэ үбгэнтэй, скамейкэ дээрэ һуунхайнууд, хэнишье обёорхогүй, хөөһэ буураса юугэшьеб хөөрэлдэшэнхэй һууха юм. Тэрээ руутнай хэды алхалхадам, «намайе хүншье ябана гэжэ нам руу харанагүйш, али намайе зорёолжо һуугаа хүн гүш, мүнөө болоод байхадань... элдэбын ханаа түрэхэш. Али тэрэ үбгэн гайхалтай һонирхолтой байшоо юм гү? ...

Иимэ үгэнүүдые басаган абяагүй дуулажа ябатараа, хажуудаа ябаһан залуухан даа, сэбэрхэншье, гоёхоншье хүбүүн тээшэ ёлогод гэжэ нэгэ хараад: «Энэмнай иихэдээ юунэй эгсэ хатуу эрилтэ табилган болобо гэшэб?

Би шинии һамганшни бэшэб, шамтай саг эль-гээдэг басаганшнишье бэшэб. Томо үгэ хэлээд... тонил саашаа гэхээр хүн гэшэбши?! Энэ хоёрнай шанга шангаар үгэ андалдаһаар ябатараа, столовоёо тулажа ерэхэд. Хүбүүн нүгөөдэ тээшээ үлүү зөөлөөр хандажа:

- Бү сүхалдыш даа, шамда дурлашоод... ябана гэжэ бодыш даа. Нээрээ хэлэнэб, энэ хэдыхэн үдэрнүүд соо шамай хара хараһаар зүнгөө төөришэбэб. Ши намда томошье үгэ хэлэ - хамаагүй, гомдохогүйб. Ганса ши намайе саашам бү түлхи. Тиибэл ши намайе амидыгаар алахаш. Би мүнөө энэ столово соо һууһан зондо шамда дурлашаһанаа сэхэ хэлэхэ, шинии зүбшөөл абаад, минии һамган болыш даа гэжэ хэлэхэ зүрхэ сэдхэлэй үнэн сэхэ үгэтэйб. Тийхэм гү энэ дороо, - гээд, хүбүүн нүгөөдээ тогтоогоод байшахадань, басаган сошожо... яахашье оромоо оложо ядан, «һэ-һэ-һэ!» гэхэлээ бэшэ үгэшье олохо аргагүй боложо, гэнтэ тэрэ хүбүүгээ хугаһаань дүнгөөд, столово руугаа орохо зуураа: «Энэм иихэдэ юун гэшэб? Гайха гэлы... иигэжэ дуран ерэдэг юм гү? Али ендэр дээрэ наадалган боложо байна гэшэ гү? Энэ бидэ хоёр хэн гэжэ нэрэтэйгээшье мэдэлсэнгүй ха юмбибди. Хэрбээ энэ нээрээ юм һаань... Яажа энэ урьхаһаа гаралсаха болонобиб? Мэдэхэгүй, энэ гайтайл асуудал болоод байна. Айдаһам хүрэнэ... Хай, энэ ёһоороо һаа, амаралта бэшэ... зобохын ехэ зоболон болоно. Тийгээ һаа, юун болохонь гэшэб? Үгы, энэш дурлуулжал халахаар аашалнал. Иимэ ехэ дура түрүүшынхие үзэжэ, хаража байна. Ямар ехэ дуран гэшэб?! Архи уугаад, һогтошоһон хүн шэнги дуранда иитэрээ мэдээ табитараа һогтодог ушар бии юм ха юм. Ай, бурхан, абарагша Дара Эхэм, абарыш!

Хүбүүн хажуудахи басаганайнгаа найгаад унахаа ханахада, тэбэрээд таалажархина. Иигэжэ энэ хоёр - ехэ дуранай эзэд танилсаһан юм гэхэ...

(Үргэлжэлэлын удаахи дугаарта).

10.30	М/С "ИНЫ ЯНЬИ ИО!" (6+)	07.00	09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)	04.10	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ (18+)	02.25	"ДАЧНЫЙ ОТВЕТ" (0+)	01.00	Х/Ф "ЧЕЛОВЕК В ЗЕЛЕНОМ КИМОНО" (12+)
10.50	М/С "БУДНИ АЭРОПОРТА" (6+)	06.00	М/Ф "ПИНГВИНЫ", "СНЕГИРЬ", "БОБИК В ГОСТЯХ У БАРБОСА" (0+)		НТВ	03.30	ФУТБОЛ. "БАЙЕР" - "ЗЕНИТ" (РОССИЯ). ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ	02.30	Х/Ф "МЕРСЕДЕС" УХОДИТ ОТ ПОГОНИ" (12+)
11.05	15.05 Т/С "ГОВОРIT ПОЛИЦИЯ" (16+)	06.40	М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"	07.00	"НТВ УТРОМ"	05.45	"ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ОБЗОР"	04.05	"АНЕКДОТЫ" (16+)
12.05	16.05 Т/С "ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ" (16+)	07.30	М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"	09.10	"ДО СУДА" (16+)	06.15	Т/С "СУПРУГИ" (16+)		
13.05	Х/Ф "МОЙ ЛАСКОВЫЙ И НЕЖНЫЙ ЗВЕРЬ" (12+)	08.00	13.20, 23.45 "6 КАДРОВ" (16+)	10.15	11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)				
15.50	М/Ф (6+) (6+)	08.30	09.30, 14.00, 17.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"	11.00	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"				
17.05	"РОМАНОВЫ. МИСТИКА ЦАРСКОЙ ДИНАСТИИ" (16+), ЗУРХАЙ	09.00	13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)	12.30	15.30, 18.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"				
18.05	"МЕСТЬ" (16+), ЗУРХАЙ	10.00	19.00 Т/С "ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ"	12.55	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)	06.00	М/Ф (0+)		
19.00	"ЕСТЬ РАЗГОВОР" (16+), ЗУРХАЙ	11.00	21.00 Т/С "СВЕТОФОР"	14.20	"СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)	08.00	"КАК НАДО" (16+)		
20.05	Т/С "ГРОМОВЫ. ДОМ НАДЕЖДЫ" (16+)	11.30	Х/Ф "СМОКИНГ"	15.55	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)	08.30	19.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)		
21.00	Т/С "ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ" (16+)	12.00	16.00, 23.15 Т/С "СЕМЕЙНЫЙ БИЗНЕС"	17.30	Т/С "ЛУЧШИЕ ВРАГИ" (16+)	09.00	15.40, 18.30, 21.40 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)		
22.00	Т/С "ХУТОРЯНИН" (16+)	12.30	18.30, 20.00 Т/С "КУХНЯ"	19.00	"ГОВОРIM И ПОКАЗЫВАЕМ". ТОК-ШОУ С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)	09.30	19.30 Т/С "АГЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-2" (16+)		
23.30	"ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+), ЗУРХАЙ	21.30	Х/Ф "ВАСАБИ"	21.00	Т/С "КАРПОВ. СЕЗОН ТРЕТИЙ" (16+)	12.40	Т/С "СОЛДАТЫ-5" (12+)		
01.30	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)	00.30	Х/Ф "ПРОКЛЯТИЕ ДЕРЕВНИ МИДВИЧ"	23.00	"АНАТОМИЯ ДНЯ" (16+)	16.30	17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)		
		02.20	Х/Ф "ДОМОХОЗЯЙКА"	23.30	Т/С "БРАТАНЫ" (16+)	18.00	"ЕСТЬ ТЕМА" (16+)		
				01.25	Т/С "ПРОСНЕМСЯ ВМЕСТЕ?" (16+)	22.00	Т/С "ХОДЯЧИЕ МЕРТВЕЦЫ-2" (16+)		
						00.00	"БРАЧНОЕ ЧТИВО" (16+)		
						00.30	Т/С "ДНЕВНИКИ "КРАСНОЙ ТУ-		

СТС «БАЙКАЛ»

Четверг, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10	05.10 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.45	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
13.20	22.30 Т/С "ДОМ С ЛИЛИЯМИ" (16+)
15.25	16.15 "ВРЕМЯ ПОКАЖЕТ" (16+)
17.00	"МУЖСКОЕ / ЖЕНСКОЕ" (16+)
18.00	03.20 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ" (16+)
19.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45	"ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ" (16+)
20.50	"ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00	"ВРЕМЯ"
00.30	"ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.05	"НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
01.20	"НА НОЧЬ ГЛЯДЯ" (16+)
02.15	Т/С "РЭЙ ДОНОВАН". "ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ" (18+)
04.15	"В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)

РОССИЯ 1

06.00	"УТРО РОССИИ"
10.00	Д/Ф "ШАРЛЬ ДЕ ГОЛЛЬ. ЕГО ВЕЛИЧЕСТВО ПРЕЗИДЕНТ" (12+)
10.55	"О САМОМ ГЛАВНОМ"
12.00	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30	15.30, 18.10, 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50	15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00	Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ" (12+)
14.00	"ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
16.00	Т/С "СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ" (12+)

17.00	Т/С "ПОКА СТАНИЦА СПИТ" (12+)
18.30	Т/С "КАМЕНСКАЯ" (12+)
19.30	"ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00	Т/С "КОРОЛЕВА БАНДИТОВ-2" (12+)
23.50	"ПОЕДИНОК". ПРОГРАММА ВЛАДИМИРА СОЛОВЬЕВА (12+)
01.25	Д/Ф "КТО ПЕРВЫЙ? ХРОНИКИ НАУЧНОГО ПЛАГИАТА"

ТНТ

07.00	23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+), ПОГОДА
07.30	УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"
08.15	19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
08.45	19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+), ПОГОДА
09.00	"ДОМ-2. ЛITE" (16+)
10.30	"БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
11.30	14.30 "САШАТАНЯ" (16+)
13.30	Т/С "УНИВЕР" (16+)
14.00	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
14.15	"АФИША" (16+)
19.15	"ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
20.00	Т/С "ИНТЕРНЫ" (16+)
21.00	"КОМЕДИ-КЛАБ" В ЮРМАЛЕ" (16+)
22.00	"ЧЕРНОБЫЛЬ. ЗОНА ОТЧУЖДЕНИЯ" (16+)
00.00	"ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00	Х/Ф "ТОТ САМЫЙ ЧЕЛОВЕК" (16+)

ТИВИКОМ

06.00	07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30	09.30, 19.30, 21.30, 23.00 "НОВО-

СТИ ДНЯ" (16+)	07.00, 10.00 "В ТЕМЕ" (16+), ЗУРХАЙ
	08.00, 01.00 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+), ЗУРХАЙ
	08.30 "ЕСТЬ РАЗГОВОР" (16+)
	09.00 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+), ЗУРХАЙ
	10.30 М/С "ИНЫ ЯНЬИ ИО!" (6+)
	10.50 М/С "БУДНИ АЭРОПОРТА" (6+)
	11.05, 15.05 Т/С "ГОВОРIT ПОЛИЦИЯ" (16+)
	12.05, 16.05 Т/С "ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ" (16+)
	13.05 Х/Ф "ТРИДЦАТЬ ТРИ" (12+)
	14.30 "ЕДА С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ" (16+)
	15.50 М/Ф (6+) (6+)
	17.05 Д/Ф "ВЛАДИМИР ВЫСОЦКИЙ. Я НЕ ВЕРЮ СУДЬБЕ..." (16+)
	18.05 "МЕСТЬ" (16+), ЗУРХАЙ
	19.00 "РАДАР-СПОРТ" (6+), ЗУРХАЙ
	20.05 Т/С "ГРОМОВЫ. ДОМ НАДЕЖДЫ" (16+)
	21.00 Т/С "ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ" (16+)
	22.00 Т/С "ХУТОРЯНИН" (16+)
	23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+), ЗУРХАЙ
	01.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00	09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00	М/Ф "ЭТО ЧТО ЗА ПТИЦА?", "РАЗНЫЕ КОЛЕСА", "СТРЕКОЗА И МУРАВЕЙ" (0+)
06.40	М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
07.00	М/С "ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ"
07.30	М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00	13.15 "6 КАДРОВ" (16+)
08.30	09.30, 14.00, 17.00 Т/С "ВОРОНИ-

НЫ"	09.00, 13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
	10.00, 19.00 Т/С "ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ"
	11.00, 21.00 Т/С "СВЕТОФОР"
	11.30 Х/Ф "ВАСАБИ"
	15.00 Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ"
	16.00 Т/С "СЕМЕЙНЫЙ БИЗНЕС"
	18.00, 18.30, 20.00 Т/С "КУХНЯ"
	21.30 "МАСТЕРШЕФ" (16+)
	23.00 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ" (16+)
	00.30 Х/Ф "ДОМОХОЗЯЙКА"
	02.20 "ХОЧУ ВЕРИТЬ" (16+)
	02.50 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00	"НТВ УТРОМ"
09.10	"ДО СУДА" (16+)
10.15	11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА" (16+)
11.00	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
12.30	15.30, 18.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
12.55	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.20	"СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.55	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
17.30	Т/С "ЛУЧШИЕ ВРАГИ" (16+)
19.00	"ГОВОРIM И ПОКАЗЫВАЕМ". ТОК-ШОУ С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
21.00	Т/С "КАРПОВ. СЕЗОН ТРЕТИЙ" (16+)
23.00	"АНАТОМИЯ ДНЯ" (16+)
23.50	Т/С "БРАТАНЫ" (16+)
01.40	Т/С "ПРОСНЕМСЯ ВМЕСТЕ?" (18+)
02.30	"ГЛАВНАЯ ДОРОГА" (16+)
03.00	Т/С "СУПРУГИ" (16+)
03.50	ФУТБОЛ. "ЭШТОРИЛ" (ПОРТУГАЛИЯ) - "ДИНАМО" (РОССИЯ). ЛИГА ЕВРОПЫ УЕФА. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ

06.00	"ЛИГА ЕВРОПЫ УЕФА. ОБЗОР"
06.35	"ДИКИЙ МИР" (0+)

ПЕРЕЦ

06.00	М/Ф (0+)
08.00	"КАК НАДО" (16+)
08.30	19.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
09.00	15.30, 18.30, 21.20 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
09.30	19.30 Т/С "АГЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-2" (16+)
12.30	Т/С "СОЛДАТЫ-5" (12+)
16.30	17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
18.00	"ЕСТЬ ТЕМА" (16+)
22.00	Т/С "ХОДЯЧИЕ МЕРТВЕЦЫ-2" (16+)
00.00	"БРАЧНОЕ ЧТИВО" (16+)
00.30	Т/С "ДНЕВНИКИ "КРАСНОЙ ТУ-ФЕЛЬКИ" (16+)
01.00	Х/Ф "ФОРТУНА ВОЙНЫ" (16+)
03.20	Х/Ф "БАЛЛАДА О ДОБЛЕСТНОМ РЫЦАРЕ АЙВЕНГО" (12+)
05.15	"АНЕКДОТЫ" (16+)

РТР-СПОРТ

12.00	"ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
13.20	05.05 Т/С "ЛЕКТОР" (16+)
15.10	"ЭВОЛЮЦИЯ"
16.45	"БОЛЬШОЙ ФУТБОЛ"
17.05	Т/С "ТАЙНАЯ СТРАЖА" (16+)
20.30	Х/Ф "КЛЯНЁМСЯ ЗАЩИЩАТЬ" (16+)
00.00	02.45 "БОЛЬШОЙ СПОРТ"
00.25	ХОККЕЙ. СКА (САНКТ-ПЕТЕРБУРГ) - "САЛАВАТ ЮЛАЕВ" (УФА). КХЛ. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ
03.05	Д/Ф "ЗВЕЗДНЫЕ ВОЙНЫ ВЛАДИМИРА ЧЕЛОМЕЯ"
04.00	"ЭВОЛЮЦИЯ" (16+)
06.50	ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ БОКС. БОИ АЛЕКСАНДРА ПОВЕТКИНА
08.25	Х/Ф "ВМЕСТЕ НАВСЕГДА" (16+)

ПЕРЕЦ

06.00	М/Ф (0+)
08.00	"КАК НАДО" (16+)
08.30	19.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
09.00	15.45, 18.30, 21.00 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
09.30	Т/С "АГЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-2" (16+)
12.45	Т/С "СОЛДАТЫ-5" (12+)
16.30	17.00, 17.30, 18.00 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
20.00	"МАШИНА" (16+)
22.00	Т/С "ХОДЯЧИЕ МЕРТВЕЦЫ-2" (16+)
00.00	"БРАЧНОЕ ЧТИВО" (16+)
00.30	Т/С "ДНЕВНИКИ "КРАСНОЙ ТУ-ФЕЛЬКИ" (18+)
01.00	Х/Ф "УНИВЕРСАЛЬНЫЙ СОЛДАТ-3: ВОЗРОЖДЕНИЕ" (16+)
03.00	Х/Ф "ФОРТУНА ВОЙНЫ" (16+)
05.20	"АНЕКДОТЫ" (16+)

РТР-СПОРТ

12.00	"ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
13.20	06.00 Х/Ф "ВИКИНГ" (16+)
15.10	"ЭВОЛЮЦИЯ" (16+)
16.45	"БОЛЬШОЙ ФУТБОЛ"
17.05	Т/С "ТАЙНАЯ СТРАЖА" (16+)
20.35	Х/Ф "КЛЯНЁМСЯ ЗАЩИЩАТЬ" (16+)
00.05	04.00 "БОЛЬШОЙ СПОРТ"
00.20	ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ БОКС. А. ПОВЕТКИН (РОССИЯ) - К. ТАКАМ (КАМЕРУН); Р. ЧАХКИЕВ (РОССИЯ) - Д. ФРАГОМЕНЕ ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ МОСКВЫ
04.20	"ЭВОЛЮЦИЯ"
08.00	СМЕШАННЫЕ ЕДИНОБОРСТВА. BELLATOR. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ США

Пятница, 24

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.45	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
13.20	Т/С "ДОМ С ЛИЛИЯМИ" (16+)
15.25	16.15 "ВРЕМЯ ПОКАЖЕТ" (16+)
17.00	"МУЖСКОЕ / ЖЕНСКОЕ" (16+)
18.00	ЖДИ МЕНЯ
19.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45	"ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН" (16+)
20.50	"ПОЛЕ ЧУДЕС"
22.00	"ВРЕМЯ"
22.30	"ГОЛОС" (12+)
00.35	"ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.30	Д/Ф "THE ROLLING STONES" - CROSSFIRE HURRICANE". "ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ" (16+)
03.45	Х/Ф "ЧАЙ С МУССОЛИНИ"
06.00	"В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)

РОССИЯ 1

06.00	"УТРО РОССИИ"
09.55	"МУСУЛЬМАНЕ"
10.10	Д/Ф "ЖЕЛЕЗНЫЙ ШУРИК"
11.05	"О САМОМ ГЛАВНОМ"
12.00	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30	15.30, 18.10, 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50	15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00	Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ" (12+)

16.00	Т/С "СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ" (12+)
17.00	Т/С "ПОКА СТАНИЦА СПИТ" (12+)
18.30	Т/С "КАМЕНСКАЯ" (12+)
19.30</	

Суббота, 25

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф "ПЕРВЫЙ ТРОЛЛЕЙБУС"
09.00 "ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!"
09.50 М/С "СМЕШАРИКИ. НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ"

РОССИЯ 1

05.25 "АРТИСТ"
07.00 "КОМНАТА СМЕХА"
07.35 "СЕЛЬСКОЕ УТРО"
08.05 "ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ"

12.55 "ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ" (16+)
13.25, 15.30 Х/Ф "СТАРШАЯ СЕСТРА" (12+)
17.05 "СУББОТНИЙ ВЕЧЕР"
19.00 "ХИТ"
20.00 Д/Ф "ЭБОЛА. ЭПИДЕМИЯ ИЗ ПРОБИРКИ" (16+)

ТНТ

07.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+), ПОГОДА
07.30 М/Ф "БАРБИ. ХРУСТАЛЬНЫЙ ЗАМОК" (6+)
08.45 "МУНГЭН СЭРГЭ" (12+)
09.15 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+), ПОГОДА

ТИВИКОМ

13.10 "СМЕЯТЬСЯ РАЗРЕШАЕТСЯ"
15.20 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
15.30 "НАШ ВЫХОД"
17.10 Х/Ф "ЛЮБОВЬ С ИСПЫТАТЕЛЬНЫМ СРОКОМ" (12+)

ТНТ

07.00 Х/Ф "ПРОДАННЫЙ" (12+)
09.15 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+), ПОГОДА
09.30 "ВЕЧЕРНИЙ МИКРОФОН" (16+)
10.00 "НА НОЧЬ ГЛЯДЯ" С А. ЛЕВАНТУЕВЫМ (16+), ПОГОДА

ТИВИКОМ

06.05 Д/Ф "РОМАНОВЫ. МИСТИКА ЦАРСКОЙ ДИНАСТИИ" (16+)
07.00 "РАДАР-СПОРТ" (6+), ЗУРХАЙ
07.30, 11.30 "ЕДА С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ" (16+)

06.00 М/Ф (12+), ЗУРХАЙ (12+)
06.30, 09.30 "НОВОСТИ ДНЯ" (16+)
09.00 "В ТЕМЕ" (16+), ЗУРХАЙ
07.30 Д/Ф "ЕДА С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф "БАБУШКИН ЗОНТИК", "ТИМОШКИНА ЕЛКА", "СНЕГУРКА", "ВАРЕЖКА", "ЧУНЯ", "ДОВЕРЧИВЫЙ ДРАКОН" (0+)

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 08.50, 11.05 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф "ЧТО ТАКОЕ ХОРОШО И ЧТО ТАКОЕ ПЛОХО", "ДЯДЯ МИША", "КОМАРОВ", "ДОМ, КОТОРЫЙ ПОСТРОИЛ ДЖЕК", "ЖЕЛТИК", "СЛОНЁНОК" (0+)

НТВ

07.00 ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 "СЕГОДНЯ"
09.15 "РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС" (0+)
09.50 "ХОРОШО ТАМ, ГДЕ МЫ ЕСТЫ" (0+)

12.30, 16.30 Т/С "АНЖЕЛИКА"
17.30 Т/С "КУХНЯ"
19.30 М/Ф "РАПУНЦЕЛЬ. ЗАПУТАННАЯ ИСТОРИЯ" (12+)

НТВ

06.35 ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ
08.25 "СМОТР" (0+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 "СЕГОДНЯ"
09.15 ЛОТЕРЕЯ "ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ" (0+)
09.45 "МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ" (16+)

ПЕРЕЦ

06.00 Х/Ф "ЛОВУШКА ДЛЯ ОДИНОКОГО МУЖЧИНЫ" (16+)
08.00 Т/С "АГЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-3" (16+)

СТРОИМ ДОМА, ГАРАЖИ, БАНИ.

Качество, гарантия, договор.
Тел.: 65-99-90.

Евроремонт. Штукатурка, шпаклевка, обои, укладка кафеля, гипсокартонные конструкции любой сложности, ламинат. Качество, гарантия.
Тел.: 40-49-37, 8-902-535-49-37.

КОТТЕДЖИ. КВАРТИРЫ. ДОМА. ОФИСЫ.

Под ключ. Качество, гарантия, договор.
Тел.: 40-49-37.

Продаю ж/б кольца. Доставка. Монтаж.
Копаем выгребные ямы. Траншеи.
Тел.: 65-99-90, 64-62-93.

ПЕРЕЦ

06.00 Х/Ф "МЕРСЕДЕС" УХОДИТ ОТ ПОГОНИ" (12+)
07.30 Х/Ф "БАЛЛАДА О ДОБЛЕСТНОМ РЫЦАРЕ АЙВЕНГО" (12+)
09.30, 03.45 Х/Ф "ПОВОДЫРЬ" (16+)

РТР СПОРТ

12.00 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
13.00 "ДИАЛОГИ О РЫБАЛКЕ"
13.35 "В МИРЕ ЖИВОТНЫХ"
14.05 Т/С "БАЙКИ МИТЯЯ" (16+)

РТР СПОРТ

11.35 "ПАНОРАМА ДНЯ. LIVE"
12.50 "МОЯ РЫБАЛКА"
13.15 "ЯЗЬ ПРОТИВ ЕДЫ"
13.50 "РЕЙТИНГ БАЖЕНОВА. ВОЙНА МИРОВ" (16+)

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающей в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

- 0+ - от 0 до 6 лет
12+ - от 12 до 16 лет
6+ - от 6 до 12 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

БАНДИДА ХАМБА ЛАМЫН ТУШААЛ ХЭРГЭМЭЙ ТОГТООНООР 250 ЖЭЛЭЙ ОЙДО

Ородой хатан хаан Елизаветын зарлигаар Орос гүрэнэй дэбисхэр дээрэ Бандида хамба ламанарай тушаал хэргэмэй тогтоогдоһоор 250 жэл үнгэржэ, энэ ушараар үнинэй түсэблэгдэн хэмжээ ябуулганууд үргэн дэлисэтэйгээр үнгэрбэ.

Һайндэрэй хэмжээ ябуулганууд хэдэн үдэрнүүдэй туршада таһалгарягүй удаа дараалан болоһон байна. 2014 оной, ойн баярай 250 жэлэй удха шанар манай дасанда үшөө гүнзэгыгөөр шэнжэлэгдэхэ, Этигэлэй Хамба ламын мүнхэ бэе дасандаа заларһаар 12 жэл үнгэржэ, жэлнүүдэй нэгэ дүхэриг гүйсэбэ.

Түрүүшын үдэр, юһэн харын 26-да, Сэлэнгын аймагта Сагаан Дара эхын ордоной арамнай болоо. Тэрэл үдэр Ивалгын дасанай дэргэдэхи «Даша Чойнхорлин» гэдэг Дамба-Даржаа Заяевай нэрэмжэтэ. Дээдэ һургуулиин һуралсалай болон гол танхимууд соо Эрхүү можын, Буряад ороной, Үбэр Байгалай хизаарай нютагуудай гайхамаар олон – 52 һургуулинуудай түлөөлэгшэд эбтэй олоороо сугларжа, «Эхэ хэлэн-мүнхын аршаан» гэхэн хоёрдохи мурьсөөгөө үнгэргэбэ. Хойто-Байгалай, Мүяын, Тарбагатайн лэ һургуулинууд ерээгүй гэхэхэй бэшэ, манай республикын бүхы аймаг нютагуудай түлөөлэгшэд хамтаржа, энэ мурьсөөндэ оролсоо. Ивалгын дасанай хорёо соо гурбан зуу гаран һурагшад, тэды шэнээн багшанар, түрэлхид сугларба ха юм.

«Уран гартан» гэхэн мурьсөөндэ Шэнэхэн нютагай бүлгэмэй үхибүүд Батасэрэнэй Батадалай Сэрэнбаатарай Бальжан хоёр тобшо зүбөөр хадажа, уялаа уяха урилдаануудта онсо шалгаржа, илан гараба гээд тэмдэглэе.

Тиэхэдэ һургуулинууд хоорондын мурьсөөнэй дүнгүүд гаргагдаба. Эндэ сугларһан бүхы һургуулинуудта тус тустань нэгэ-нэгэ мянган түхэриг барюулагдаа. 11-һээ 20 хүрэтэр һуурида гараһан һургуулинуудта гурба-гурбан мянган түхэриг, 4-һөө 10 хүрэтэр һуурида гараһашуулда дүрбэ-дүрбэн мянган түхэриг урмашуулгын шангууд байгаа.

Мүнөө түрүүшын гурбан гол шангууд: III һуурида гараһан Зэдын аймагай Сагаатайн һургуули, тиэхэдэ Үбэр Байгалай хизаарай Ага һууриной Тойрогой гимнази-һургуули хоёр тус тустаа арбарбан мянган түхэриг шанда хүртэбэ.

II һуурида гараһан Хориин аймагай Ааланай дунда һургуули 20 000 түхэриг, тиэхэдэ I һуури эзэлһэн Сэлэнгын аймагай Ноёхоной һургуули 30 000 түхэриг шангуудта хүртэжэ, тэдэ шангуудын баярай оршондо, сугларһан бүхы һургуулинуудай һурагшад халуун альга ташалган дор барюулагдаа.

«Энэ урилдаанай онсо илгаань ямар бэ?» гэхэн асуудалда Буряад Республикын һуралсалай болон эрдэм ухаанай яаманай харюу-салгата мэргэжэлтэн Баяр Кимович Ширапов иигэжэ харюусаба:

– Энэ мурьсөөнэй ашаар буряад хэлэнэй багшанар өөрынгөө ажал сэгнэхэ болон һурагшаданга бэлиг туршалгын талмайтай болобо. Жэлдэ нэгэ үнгэрдэг олимпиадада ехэхэн нэмэри болоно. Харин һуралсалай олимпиада һурагшаданга ганса эрдэм мэдэсые шалгалбал, энэ харалган хэдэн талаһаа харагдана, сэгнэгдэнэ.

– Конкурсын ямар шатануудын таниие онсо һонирхуулааб?

– Хамаг шатануудын хуу өөрын тусхай удхатай, аша үрэ нүлөөтэй. Ерэхэ тэдыдэ «рекламын», «нютагай шүтөөнүүд» гэхэн шатанууд практическа нүлөө нэмэбэл, тааруу болохо байха.

– Таанар ямар нэгэ шэнэ юүмэ шагнажа, ажалдаа хэрэгтэй юүмэ олоо гүт?

– Саашадаа үшөө шэнэ шатануудые нэмэхэ шухала, унжагайшаг шатануудые түргэдхэбэл болохо. Бэлдэжэ ерэнэн багшанарые хоорондонь туршахада болоно.

– Ямар команда танда һайшаагдааб?

– Команда бүри өөрсэ шэнжэтэй, танюһата шарайтай. Харин хожомоо можо можоорнь, Буряадай урда, хойто, зүүн, баруун аймагуудаар хоорондонь туршалга үнгэргөөд асарбал, нэгэ бага журам ехэтэй, сагайшые болзор ханамжатай болохо байха.

Тиэхэдэ Россиин габьяата багша Янжама Цыдендамбаевна Ивахинова мүн лэ энээн тушаа иигэжэ хэлэбэ:

– Одоол ханаанда айхабтар таараһан хэмжээ ябуулга үнгэрбэ гээшэ, хабаадагшадараашые, удаараашые. Хүүгэд энэ мурьсөөндэ анханһаа зоригжонхой ерэнэ, хабаадаха ушартаа ехэ баярлана. Сүлөө хөөрөлгэ иимэ байха гэжэ ханамаар бэшэ байгаал – айнгүйгөөр, шангаар, туршалгын хэдэлгэ гаргажа хэлэхэдэнь, баясамаар байба. Иимэ ушарта үхибүүдэй хандасын байгаал хаа, дэмжэлгэ байха гэжэ ханагдана. Иимэ хэмжээ ябуулгые түргэ-түргэн саг соо үнгэргэжэ захалаа хаамнай, үхибүүд һонёо буурашаха, халта зайтай байбал, һайн бэлэй, хүүгэд бэлэдхэлтэй ерэхэ, гэрэй даабари дүүрэн хэмжээндэ

дүүргэгдэхэ ха. Тиэхэдэ энэ мурьсөөмнай хүсэтэй болотороо, хамбатанайнгаа харгалза доро ябаа хаа, һайн бэлэй, саашадаа энэ асуудалнуудаар хэрэг ябуулжа байдаг эмхи зургаанууд олон ха юм, тэдэнэйшые гарта барюулхада яахаб?

Буряад арадай заншалта ажабайдалһаа абтанан мурьсөөнүүд – уялаануудые уяха, тобшо хадаха гээшэ энэ мурьсөөнэй гуримүүдта оролсоһон байгаа, арба гаран янзын уялаануудай үсөөхэн тэдыень лэ хүүгэд мэдэнэ. Тиигэжэ ажабайдалһаа һабагшатай нааданууд энэ мурьсөөндэ оролсожол байг лэ гэжэ ханагдана.

Николай ШАБАЕВ.

Чимит-Цырен САНЖИЕВ

ШҮЛЭГ УРЛАН ШУРЬЮУЛҺАЙБ

Түрэл хэлэнэйм түльбэргүй олзо баялиг дээжэ – Түбэгтэй үеые нэтэ харбан ханхинаха үгэ гээшэ. Ухаалан зохёһон жэбжэрхэй шэжэмдэл, үнэндөө Улад зоной тархида бүрилдэдэггүйл даа зүндөө. Жададал эритэй, залин буудалдал абарга хүсэтэй Жагсаалда бодохо үгүүлэл үтэр бэдэрэ, эсэтэрээ Мэндэжэ үргэнэ залигүй үүлэн шүхэрээр хэсэхэш, Мэнэрһэн бодолойngoо уйгааг болотор шэбшэхэш! “Бүхэ һуудалһаа бүтээсэ ехэ юм” гэхысэ урйалдан, Бүдүүзгэй һайзгайнара ара хойморто олдохо даа.

Тэршээ нарин горхоной “үрмэ хүшэтэр” зугаалдаг Тэнгэриһээ аха үлирбэ үргэтэн яшаха нэм даа. Зурынал даа харгы холын үндэрнүүды үгсэн, Зуладал дэгжэн бадараг халуун дуранай хүсэл. Габшагай шуран зоноор ганзага үргэн алхалһайб, Галаб үедэ нардахагүй галта шүлэг дархалһайб. “Нуур бэшэ, нугаһын тудабал” азатай нэн даа, Нугалжа тэрэнэ уя оруулан сахариглан хабшажа, Хүгжэм дуута, баялигай ута хэтын зэбсэг – хэлые Хүгжөөхэ, шудалха хубида хүртэбэл, гоёл нэн даа!

АДХАРАН САЛГИДА, АГСУУРГА

Ходол бүрхэн, бороо сүршэнэ. Согтой зугаа дэлгэжэ, Хотолзоһон хуһадай намаа доро хорон нэнгэнэ гүб? Луу жэл дошхон хүлэг мэтэ. Сошордон гэнтэ ербэжэ, Лугшанан зүрхэнэй уни бутарма охиие мэдэрнэ гүб? Тооһо бурьюулан буудаг бэлэй, аян холын айлшад. Тоёоной нүүрһэшэд, Цайдам, Сагаан-Хүндын малшад. Шэдитэ нэмүүн унданһааш хүртэдэг хэмди, дуула: Шэмэг арьягар зүүдхэлтэй Халюутын хонгор уула! Эртэ үглөө. Эбһээлжэ, тала энгэрээ сэлин нэргэнэ. Эрмэг өөдэ үгсэбэл, тажа улаан алирһа, зэдэгэнэ.

Яһан хятагар эбэртэй хабсагайн ямаад хаанаб даа, Яһала эндэ байрлаһан Чимидэй Ванчик яагаа даа! Зүн бэлигтэй мэргэн мэдэлшэд сэдхэл тэгшэлнэ: Зүрхэ һудаһа барижа, шэдитэ нарин дом арга хэнэ. “Эрэн моридоо” гүбижэл мэдэхэш, сүлөөтэй сагтаа, Эрэ доргон /ама халамгай/ хүүхэхэш, шүүхэ багтаа. Шэнхинэн хүүенэ нарһад. Шүлэг буйлажал мүндэлнэ. Шэбшэнэб... Гунан дайда гээгэээ томон гүрбэлзэнэ. Хамаг амитанай тамир шадал элүүржүүлдэг татуурга Хабсагай руу хүмэрин адхаран салгида, Агсуурга!

Элинсэгүүдэймнай нангин захяа заршамууд

ҮХИБҮҮДЫЕ ҮРГЭЖЭ АБАХА ЗАНШАЛ ТУХАЙ

Үшөөтэйн дунда нургуулин эхин шатын багшаар, удаань нургуулин дэргэдэхи интернадые даагшаар наһанайнгаа амаралтада гаратараа ажаллаһан Цырен-Долгор Жамбаловна Бадмажапова тухай зураглал урдахи дугаарта танай анхаралда табья бэлэйбди.

Урдын багша Совет үеын үзэл хургаалаар ажалаа ябуулбашье, буряад арадайнгаа ёһо заншал нангин сахижа, үхибүүдые хүмүүжүүлдэг байгаа бшуу. Ород арадай байдал, соёл, Совет засагай журамда шэнээр үхибүүдые хүмүүжүүлэхэ үедөө угсаатанайнгаа захяа заршам тааралдуулан, үхибүүдые хургаха гэшэ бэлэн бэшэ. Энэ сагай үедэ хүмүүжүүлэгдэһэн зоной үхибүүдэйн үхибүүд тэрэ сагай нүлөө мүнөөл амасажа байна хаш гэбэл, алдуугүй бшуу. Борохон, шэрүүхэн байдалтай буряад арадые шэнэ байдалай үзэл сурталда хургаха, "болбосоруулаха, соёжуулха" гэхэн ажал шангаханаар лэ ябуулагдаа. Тиигэхээр ажабайдалдаа угсаатанаймнай заяаһан уг удамаа хаяжа, түрэлхи хэлэ, найхан заншалуудаа мартажархёо бэшэ гүбди? Эгээл тэрэ үедэ ёһотойл буряад эжынэрэй ашаар амтатайхан хүөөр шэнгүүлэгдэһэн эхэ хэлэн, элинсэгүүдэймнай заншалта хургаалууд сахигдадаг байгаал даа.

Урдын багшатай хөөрэлдэжэ байхадаа, урданай ямар ёһо заншалуудые мэдэхэ гэшэбта, уншагшадтаймнай хубаалдыт гэжэ гуйб.

ҮХИБҮҮ ХҮНДЭ ҮГЭХЭДЭ, БУЯН ГЭЖЭ ТООЛОГДОДОГ НЭН

Хүнүүд хэлсэдэг, урданай зон олон үхибүүтэй байгаа, харин мүнөөл ганса-хоёр үритэй айлнууд болонхой. Теэд урдын сагта шэрүүхэн байдалтай буряадууд олонхи ушарта үсөөхэн үхибүүдтэй байгаа бшуу. Эндэ хооһо нойтоор үндыһэн бэе, элдэб үбшэндэ нэрбэгдэһэн бэе махабадтай түрэлхид үхибүүдтэй болодоггүй байгаа гэхэ гү, мүн нялха үхибүүдые нарин байдалда абажа шадахагүй шалтагһаа үхибүүд хосоршодог байгаа. Гэхэтэй хамта, мүнөө үеын зонуудай үнэншэхөөр бэшэ үйлэтэ ушарнууд болодог хааб даа.

"Би Үшөөтэ нютагай Бадмажапов Дугар-Цырентэй айл бүлэ болоод байхадамни, хадам абымни хүгшэн эжы намда имэ юумэ хөөрэхэн юм.

- Энэ Дугар-Цырентэй Шиван аба үргэжэ абтаһан юм. Би өөрөө аяр 14 амиды үхибүүдые түрэхэн хүн гэшэб. Аяр арбан үхибүүдые нарайлхадамнил, дээрэ дээрэхэнь нэгэ хэды наһа наһалаад, тогтонгүй, үлбэртөөд, наһа барашадаг байгаа. Нүхэрэймни эгэшэ хуряахайтан Шиван гэжэ хүбүүтэй нэн. Нэгэтэ Цырен эгшэмнай ехэ хүшэр улан эшэргэнэ (корь) үбшэндэ нэрбэгдэшоо. Мори тэргээр ород аргын газар абаашажа ябатарнь, дабаан дээрэ гарахалаараа, амияра табихан юм. Тиигэжэ хуряахаймнай эгшэемни һөөргөнх бусаажа абаад ерэхэн юм. Хуряахаймнай ехэ үлбэр байгаа. Тиигэжэ бидэ Шиван хүбүүе

гэртээ асараа һэмди. Хошхой хуряахаймнай Гунзынов гэжэ обогыемни хүбүүндэмни үлөөгит даа гэжэ гуйһан юм. Тиихэдэнь нүхэрни: "Угы, хуряахай, манайтнай үхибүүд тогтоногүйл даа, магад, нэрэдээ оруулхадамни, үхибүүд тогтохо, -" гээ бэлэй. Тиигэхээр хоёртойхон Шиван хүбүүмнай бидэнээ эжы, аба гэн үндыжэ байтарнь, үшөө дүрбэн үхибүүд дээрэ дээрэхэнь манай бүлэдэ бии болоһон юм. Иигэжэ Шиван хүбүүмнай олон үхибүүдые дахуулаа. Одоол гэрэймнай эгээл хүндэтэй хүбүүмнай юм. Иигэжэ дүүнэрые дахуулхадань, аһан ехээр эрхэлүүлжэ, хүндэлжэ, энэрхы найханаар хандажа, хүн болгообди, гэжэ үндэр наһатай хадам хүгшэн эжымни хөөрөө бэлэй".

Иимэ найхан заншал урдын зондо байгаа бшуу. Олон үхибүүдтэй айлнууд үхибүүдгүй зондо үхибүүгээ үгэхэдөө, тон ехэ буян гэжэ тоологдодог ха юм.

ЭНЭ САГАЙМНАЙ ШЭНЖЭ ГҮ, НЮУРАЙМНАЙ ШАРАЙ ГҮ?

Урдын багша Л. Ленхобоевой "Агын буряадуудай байдал тухай" гэхэн шэнжэлэлгын тэмдэглэл соо иигэжэ бэшээтэй:

"Агын буряадуудай олонхинь өөһэдын үхибүүдтэй гү, али нэгэн-хоёр хүбүүтэй дээрэхэ үхибүүдые хүнһөө үргэжэ абадаг гуримтай нэн. Нарайлдаггүй эхэнэрнүүд тимэшье олон бэшэ байгаа. Зүгөөр таба-зургаа, арба, арба гараншье, хаа-яа хорёод үхибүү түрэхэн эхэнэрнүүд

олон байгаа юм. Теэд тэдэ үхибүүдынь үхэжэ, үсөөниинь лэ үлэдэг нэн.

Үхибүүдэй үшөө ухаа ороогүй, нарай байхадань, айлнууд үргэжэ абадаг байгаа. Гэбэшье, хаа-яа арбаадтай, арба гараһаншье үхибүүдые үргэжэ абаха ушарнууд бии нэн. Үхибүү үргэжэ абаһан айл хүүгэдэйн түрэхэн эхэ эсэгэдэ баясхалан хүргэжэ, хубсаһа хүнар үмдэхүүлдэг, шадалтай наа, моришье бэлэглэгшэ бэлэй. Үргэжэ абаһан зон тэдэ үхибүүдэ тон өөрынгөө үхибүүн шэнгээр үргэдэг байгаа. Үхибүүдыншье үргэхэн эхэ эсэгэмни гэжэ ханадаг, нарыень нэрлүүлдэг, угыень залгамжалуулдаг байгаа юм. Хүндэ үгтэхэн үхибүүд түрэхэн эхэ эсэгээ бүри хэрэглэдэггүй, заримдаа тэдэндэ дурагүйшье байгша нэн. Иигэжэ хүнүүд нэ-

рээ нэрлүүлхээ, үтэлхэ наһандаа үргүүлхээ, угаа үргэлжэлүүлхээ үхибүүдые үргэжэ абадаг байгаа".

Урдын сагай зон соо ехэ олон үргүүлжэ абаһан хүнүүд байгаа. Энэл тэрэ сагай шэнжэ ха юм даа. Үри хүүгэдэ хаяха, орхихо ушар байгаагүй бшуу. Мүнөө ямар олон үншэн хэнээ үхибүүд бии болооб? Амиды түрэлхидтэйшье аад, үншэн хүүгэдэй гэртэ хэды олон үхибүүд байрланхайб? Хэээ нэгэтэ гүрэн дотороо буряад зоной ажаһуудаг газар үншэн хэнзэгүй, үбгэрхэн, үншэрхэн хүгшэдгүй хизаар гэжэ суурхуулжа ябаа бэлэйбди! Харин мүнөө үншэн хүүгэдэй байшангуудта ехэ олон буряад үхибүүд бии болонхой. Энэмнай юун бэ? Болбосорон хүгжэхэн сагаймнай шэнжэ, баяжаһан, жаргаһан нюураймнай шарай гү?

ОНДОО АЙЛДА ҮГТЭҮЭН ХҮНЭЙ ХУБИ ЗАЯАН

Гоё найхан байгаалитай Урда-Агын Нурта гэхэн газарта 1940 ондо үхэршэн, наалишан айлай 5-дахи хүбүүн боложо, Ананда ахай түрэхэн юм. Оройдоол 5-тайхан байхадань, хайрата эжынь хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэн, наһа бараһан юм. Аяр 5 хүүгэд үншэршоо, абаншье эрэмдэг, үлбэртэжэ байха сагтань Адуун-Шулуун нютагһаа Намдагай Димчигтэн ерэжэ, хүбүүн ури болгожо абаһан юм.

Тэрэ үедэ үри хүүгэдэ үхибүүдгүй айлда үгэжэ баясуулха гэшэ ехэ буянда тоологдодог байһан. Тимэхэ тэрэ үеын үргэмэл зон ехэ олон байдаг. Тимээн унаагаар шэрүүлэн, аяр холын Адуун-Шулуун ошодогоо мүнөө тон элихэнээр Ананда ахай ханадаг. Шэнэ түрэлхид аба эжыдээ эрхэлүүлэн, ябууд хүнгөөр тэдэндэ хамһалсан, баясуулан дадажа, бэрхэ хүбүүн боложо үндыһэн юм. Наһаа хүсэхэдөө, Урда-Агын 7 жэлэй нургуулида хураад, Агын 1-дэхи дунда нургуули түгэсөөд, 3 жэлэй түр-

шада Адуун-Шулуунайнгаа ажахыда гурбан жэлэй туршада хүдөө ажахыда дүршэжэ, Улаан-Үдын хүдөө ажахын дээдэ нургуулида ороод, зоотехник мэргэжэлтэй боложо, түрэл Адуун-Шулуун нютагаа бусаһан юм. Нэгэ хэды жэл тэндэ хүдэлөөд, Урда-Агын ажахын малай зоотехнигээр ажаллажа эхилээ нэн.

Бүхэли наһандаа хара ажалһаа тэхэрээ сухаряагүй, амаржа, эсэжэ ябаагүй, хаанашье ябахадаа, ходол найдамтай бэрхээр ажаллаа. Тиигэжэ тэмээшэнэй хүбүүн зоотехнигээр ажахыда наһанайнгаа амаралтада гаратараа ажаллаа. Мүнөөшье болотор миин нуунагүй, харуулшанаар ажаллажа байдаг юм.

Хэээ нэгэтэ үншэн хэнээ болобошье, зобожо, зүдэржэ ябаагүй, ондоо хүнэйш гэжэ баһуулжа, газаашалуулжа ябаагүй. Үргэжэ абаһан аба эжынгээ нэрэ дээрэ үргэжэ суурхуулан, омогорхуулан, баясуулан ябаа бшуу.

АМБА САРААР АЛТАН НИИХЭ АНДАЛДАА

Агын аймагай Согто-Хангил тоонтотой үшөө нэгэ үндэр наһатай абгай Ага тосхондо ажаһуудаг. Цэгмэдэйхи гэжэ айл үхибүүдгүй байгаад, Цэдэнэйхиһээ Дэжэд басага үргэжэ абаа. Жэлтэйхэн болоходонь, Цэгмэд абань амба сараа мори тэргэдэ тээгэлээд, Агын дасанай дэргэдэхи ехэ аралжаа наймаагай газар ерэжэ, тэрэ сараа алтан ниихэ сахаригуудаар андалдаад, Дэжэд басагандаа бэлэглэһэн юм.

ГОМДОҢОНЫШЬЕ ЗОНУУД БАЙГААЛ ДАА

Хүнэй үхибүү үргэжэ абаад, өөрын түрэхэн мэтээр хандаха, тэжээхэ гэхэн найхан заншал байбашье, баһал элдэб ушарнууд дайралдадаг лэ нааб даа. Эндэ хаяшаг наһатай нэгэ эгшэтэй танилсаад, үргэжэ абтаһан гэжэ мэдээд, энэ заншал тухай ханал бодолыень абаха гэжэ аргааханаар асууһамни, тэрэ эгшэ һүгшаран уйлаад, "ямаршье байһандамни түрэхэн гэртэхимни намайе ондоо айлда үгэхэн байгаа гэшэб, мүнөөшье болотороо ойлгоногүйб" гээ бэлэй.

НАРЬМАЙ ДЭГЭЛ ЮУН ГЭЭШЭБ?

Буряадаймнай уран зохёолой үндэнэ табигшадтай зохёолнуудые уншахада, ехэ һонин ойлгосонууд дайралдадаг.

Жэшэнь, нарьмай дэгэлтэ хүн, хүрбэдхэ арһан үмдэтэй хүн гэжэ байгаад бэшээтэй байха. Мүнөө үеын зон эдэ ойлгосонуудые тайлбарилжа шадахагүйл даа. Би нэгэтэ һонирхожо, мэдэжэ абаһан байнаб. Һонин гэхэдэ, хониной

арһан үнэнэйнгөө ута, богонёор ондо ондоо нэрэтэй байгаа бшуу. Нооһыень хайшалагдаһанһаа хойшо үшөө жэгдэржэ ургаагүй, халсагай үһэтэй хониной арһан – хуулидха, 1-2 сантиметр тухай үһэтэйнь – хүрбэдхэ, хайшалһанһаа хойшо 3-4 нара болоһониинь – узуур, ута үһэтэй үбэлэйхинь – нэхы, оройдоо үһэгүй, нюсэгэн арһан нарьмай гэжэ нэрэтэй.

ҮХИБҮҮ УГААХА ЁҢО ЗАНШАЛ

Буряад бүлэдэ хүбүүн угаа залгадаг ёһотой юм. Тиигэжэ уг гарбалайнгаа, элинсэг хүлинсагайнгаа, шажан мүргэлэй ёһые даажэ абадаг нэн.

Тимэхэ буряадууд бүлэдөө хүбүүнэй түрэхэдэ, тусхай анхарал хандуулдаг, үргэн дэлхэйдэ бии болоһон сагһаань ухаан бодолыень, бэе махабадыень хүмүүжүүлэн хатуужуулдаг байһан.

Хүндэгдэһэн хүйһыень бүтэхэтэй сасуу үхибүү угааха ёһо заншал сахидаг нэн. Тэрэ ёһые эхилхэдэ, хони

гаргажа, һүүжыень шанаад, шүлыень үхибүүнэй бээдэ гурба дахин сүршэдэг байгаа. Юундэ һүүжэ шэлэгдээ юм гэбэл, энэ яһан үржэлэй хүлдэ, сэмгэниинь ажамидаралай хүсэ ехэтэй гэжэ тоологдодог. Шүлэ сасаһанай удаа үхибүүнэй бэе сайгаар, хүтэй уһаар угаагдаха. Иигэжэ угаагдаһан, ёһоор ариудхагдаһан үхибүүн байлай үбшэлдэггүй, элүүр энхэ, хүсэтэй хүн болохо бэлэй.

Тус хуудаһа
Цырема САМПИЛОВА бэлдэбэ.

Гүрэнэй Х. НАМСАРАЕВАЙ нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театр 83-дахи театральна сезоноо нээхэн

Эржена ЖАМБАЛОВА:

"БУЛТА ТҮРЭЛ ХЭЛЭЭ ҮРГЭХЭ, МЭДЭХЭ ГЭБЭЛ, БУРЯАД ТЕАТРТАА ХҮҮГЭДТЭЭ ХАМТА ЕРЫТ ГЭЖЭ УРИНАБДИ!"

Октябриин 17-до, 18-да ээлжээтэ 83-дахи театральна сезоноо Гүрэнэй Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрнай нээжэ, Басаа Валера ба Саян Жамбалов хоёрой бэшээн "Үнгэрхэн сагай нэбшээн" гэхэн шэнэ пьесээр харуулагдаха нонин удхатай, түүхэтэ зүжэгэйнгөө премьерэ харагшадтаа дурдахань гэшэ. Буряад арадаймнай баян түүхэ гэршэлхэн зүжэгтээ танилсуулха, урдахи зуун жэлэй үнгэрхэн хүнгэн бэшэ, хүшэр хүндэ ханы хануулха, түүхын хуудаханууды иража, удхалан харуулха, тэрэ үе сагай байдал, арадтаа суутай нэрэнүүды хэргээхэ гэхэн ехэ үүргэ хараалхан авторнууд харагшадтаа шэнэ зүжэгтөө хүлээнэ, бултыетнай харахаа ерэхыетнай урина гэжэ мэдээсэнэбди.

Тус театрай уран найханай хүтэлбэрлэгшэ, Буряад Республикын арадай артистка, Россиин соёлой габыата хүдэлмэрилэгшэ Эржена Зугдаровна ЖАМБАЛОВАТай хаяхан хөөрэлдэжэ, буряад хэлэнэй найндэрэй октябрь нарын туршада ябуулагдаха хэмжээ ябуулгануудай соносхогдоһоной һүүлдэ эдэ шухала асуудалнууд дээрэ тогтободи. Энэ удхатай, нонин хөөрэлдөөн - уншагдаймнай анхаралда.

- Эржена Зугдаровна, "Үнгэрхэн сагай нэбшээн" гэхэн шэнэ зүжэгөөр театрай ээлжээтэ 83-дахи сезоноо нээжэ байна гэшэ. Тиихэдэ Буряад орондойнэй эдэ үдэрүүдтэ буряад хэлэнэй найндэрэй олон хэмжээ ябуулганууд, уулзалганууд хаа- хаанагүй боложо байна...

Тиигэнэбди, "Үнгэрхэн сагай нэбшээн" гэхэн түүхэтэ зүжэг суг бэшээн хоёр авторай – Басаа Валерын ба Саян Жамбаловай зохёон баримтата материалаар бүтэһэн шэнэ премьерэ (режиссёрын Саян Жамбалов) театральна сезонойнгоо нээлгэн дээрэ октябриин 17-до, 18-да харуулхадди. Тиигээ театрай буряад хэлээ шуудалха, мэдэхэ болгохо, арад зонойнгоо түүхэ харуулха гэхэн тусхай политика ябуулна. Түрэл буряад хэлээ алдажа, гэжэ, үгы хэжэ байнабди гэлдэжэ, хэлээ үзэе гэхэн хоһон үгэнүүды хэлсэжэл байхаяа болиё гэжэ

хэлэхэ байнаб. Юуб гэхэдэ, манай академическэ театр бүхэ зүжэгүүдэйнгээ 99 процентынь буряад хэлэн дээрэ табина, харуулна гэшэ. Гансал нэгэ хэды үлгэрнүүд, "Золушка", "Малыш и Карлсон", тиихэдэ нурагшадта хэрэгтэй "Старик и море" гэхэн Э. Хемингвейн зүжэг лэ ород хэлэн дээрэ харуулагдадаг юм, харин бэшэниинь булта буряад хэлэн дээрэ гарана бшуу. Тиимэхэ буряад хэлэнэй хосороо гэлдэжэ байнхаар гэртэхин үхибүүдтээ хамта манай театр ерэхэ, буряад зүжэг, наадаяа хаража, түрэл хэлээ хүгжөөхэ аргатай болоно ха юм. Харин гансал суг нурадаг нурагшад хамта театр ерэхэдэ, юрэ шуудалдан, бэе бээтээ ородоор шашалдаһаар байтараа, хүсэд хэлэндэ нуранагүй бшуу. Тиимэхэ хүн болохо багаһаа гэхэн сэсэн, мэргэн үгэнүүды мартаха ёһогүйбди. Жааханһаа үхибүүдтээ гэр бүлэдөө буряадар хөөрэлдэхэ, тиин бага классһаа театрта ябуулхада, аша тунхатай байха гэжэ ханадагбди, булта түрэл хэлээ үргэхэ, мэдэхэ гэбэл, буряад театртаа хүүгэдтээ хамта ерыт гэжэ уринабди, хүлээнэбди. Тиигээ биледүүднайшье тиимэ үнэтэй бэшэл даа: 200, 300, 400 түхэригтэ, тон хомор ушарта, томо томо зүжэгтэ гү, али юбилейнэ үдэшэдэ 500 түхэригтэ биледүүд худалдадаг юм.

- Үшөө ээлжээтэ театральна сезондойнэй харуулагдаха шэнэ зүжэгүүд тухайгаа хөөрөжэ, уншагша-

дыемнай, мүн харагшадтаа һонирхуулыт, дуулгыт гэжэ байнабди...

- Ноябриин 14-дэ, 15-да Шекспирэй суута "Гамлет" гэхэн шэнэ зүжэгтэй премьерэдэ (режиссёрын Джемма Баторова) бултыетнай үхибүүдтэйтнай уринабди, гэр бүлөөрөө ерыт гэжэ байнабди. Буряад ороноймнай алдарта поэт, мэдээжэ журналист, публицист, олон зоной нурган хүмүүжүүлэгшэ байһан Цырендулма Цыреновна Дондогойн уянгата найхан аялгатай буряад хэлэн дээрэ хэһэн оршуулгын хүгжэмтэ хэлынь шагнахаа, олоной һонирхол татаһан Шекспирэй суута пьесэ харахаяа ерыт гэжэ бултыетнай уринабди! Шадаа һаа, уридшалан гэртэхинтээ Шекспирэй пьесэ уншажа һонирхыт, үгы гэбэл, "Гамлет" гэхэн американ кинофильм хараһанайнгаа һүүлдэ зүжэгыемнай һонирхохоо ерэхэдтэй болохо гэжэ хүлээнэбди.

Тиихэдэ Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ театрай ноябриин 21-дэ, 22-то суута уран зохёолшыngo нэрэтэй хадаа түрэнһөөр 125 жэлэйнэ ойдо үлгэрнүүдынь хүгжэмтэ-литературна композици шэнгээр харуулжа, суута артистнууд – ветерануудаа хабаадуулха, тиин буряад арадай индустриентүүдэй оркестрэй хүгжэм хэрэглэжэ, элитэ уран зураашадайнгаа мэдээжэ уран зурагууды харуулжа, харагшадтайнгаа һонирхол татаха хүсэлтэйбди. Суута уран зохёолшыngo зохёолнуудта дуратай гү, али дурагүй гү хамаагүй, зүгөөр буряад хүн хадаа элитэ уран зохёолшоёо мэдэхэ ёһотой бшуу! Эртэ үрда сагай эгээл түрүүшын арадай аман үгын тухэл болоһон баруун буряадүүдэй үлгэрнүүды Х.Н. Намсараевай шүлэгтэй мүнүүдтэй түхэлдэ оруулжа шадаһан байна. Юуб гэхэдэ, урдань үлгэр түрээрхэн хүнэй хэлэһы бэшэжэ абаагүй болобол, хэлэһэн үгэнүүдынь дабтагдадаггүй шахуу байгаа бшуу. Мүнөө үедэ миндаһан

дээрэ буулгажа абаха аргууд бии болоо ха юм. Тиимэхэ иимэ аман зохёолой дээжы – үлгэрнүүды репертуартаа оруулжа, буряад хэлээ баяжуулнабди, гэгээрүүлгын ажал ябуулнабди, тиигэжэ ахатан үеынгөө баян хэлэтэй уран зохёолшыngo зохёолнуудтай, бэрхэ, ялас гэмэ бэлиг талаантай, аха зах артистнуудайнгаа уран шадабаритай танилсуулнабди. Тиигээдшье бэрхээр оршуулгын синхронной ажал бээлүүлдэг республикын арадай артистка Дабацу Юндунова ород хэлэн дээрэ мэдэхэ, тиин буряад хэлэ мэдэхгүй зондо тунхалха байна. Дабтагдашагүй буряад хэлэн дээрэ табигдадаг зүжэгүүдтэй, найр наадануудтамай ерэхэ, хүүгэдэ түрэл хэлэндэ хургажа, найн талаһаань

хүмүүжүүлжэ, буряад театральна искусстватай танилсуулжа байгыт гэжэ уряалнабди, шэнэ премьерүүдтэй, концертнаадануудтамай ерыт гэжэ бултыетнай уринабди!

- Эржена Зугдаровна, иимэ һонёор, үг удхатайгаар хөөрөжэ үгэнхэндэтай олон тоото уншагдайнтайгаа, харагшадтай зүгһөө халуун баярые хүргэнэбди, түрэл театрайнгаа зохёохы коллективтэ, бүхы артистнарта, бүхы ажалшадтайнэй элүүр энхэ ажаһуухые, эбтэй эетэйгээр ажаллахыетнай хүсэнэбди!

- найн даа!

Бэлигма ОРБОДОЕВА хөөрэлдөө хэбэ.

"ҮНГЭРХЭН САГАЙ НЭБШЭЭН"

Арад бүхэнэй үнгэрхэн сагта гол геройнуудай үзэл бодолнууд, эрмэлзэл хүсэлнүүд, шийдхэбэринүүд, ажабадал түүхын ябасада болон хүнүүдэй хуби заяанда үрэнүлөө үзүүлдэг гэшэ. Буряад арадай түүхэдэ тиимэ хуби заяатай геройнуудай нэгэн Үржин Гармаев байһан байгаа бшуу. Үржин Гармаев залуу ябахадда, буряад, монгол болон ород хэлэнүүды заадаг һэн, зүгөөр XX зуун жэлэй хубисхалта үедэ большевигүүдэй хараа шэглэл ойлгоогүй, бээдэ дүтөөр мэдэрэгүй хадаа Манжуур зөөһөн байна. Тиин Забайкалида сагаантанай ударидагша байһан атаман Григорий Семеновтой танилсаһан, нүхэсэһэн байна.

Тиигээ буряад-монголнуудай дайшалхы сэргые Үржин Гармаев хүтэлбэрлэжэ, 1934 ондо Маньчжоу-Го гэхэн дайшалхы округой генерал-лейтенант болоһон юм. Үржин Гармаев – главнокомандующий, удаан Ванемя хотын сэрэгтэй училищин начальник боложо, совет болон монгол олон сэрэгшэдтэ хэһээлтын тогтоол баталһан байна. 1945 ондо совет сэрэгтэ өөрөө тушаагдаад, 1947 ондо Москвада буудуулан юм. Ха-

рин 1992 оной июниин 23-да гэм зэмэгүй байһандань, нэрэнэ сагааруулагдаа бэлэй.

Литература шэнжэлэгшэ, шүлэгүүды зохёодог Валерий Басагай бэшээн Үржин Гармаев болон тэрэ үе тухай материалнууд шэнэ, хамтын пьесын гол удхые элрэхэйлхэн эхин үндэһэн болоо. Тиигээ Шэнэхээн экспедицидэ (Хитад) театртаа ошожо, мүрдэгшэдтэй, түүхэшэдтэй уулзажа, Үржэн Гармаев тухай материал суглуулһан режис-

сер Саян Жамбаловтай хамта "Үнгэрхэн сагай нэбшээн" гэхэн пьесэ бэшэһэн байна. Ялас гэмэ хурса бодолтой, бэлиг талаантай ударидагша ябаһан буряад хүн тухай хөөрхэн шэнэ зүжэг хатуу, шэрүүн байдалда үнгэрхэн зуун жэлэй түүхэтэй танилсуулха юм. Дабтагдашагүй шэнжэтэй шэнэ энэ зүжэг баримтата үзэгдэлүүдтэй холбоотой, түүхын үйлэ хэрэгүүдтэ үндэһэлхэн юрын хэлэнһээ, хөөрөөнһөө гадуур арадай хүгжэмтэй, урданай дуунуудтай танилсуулна гэжэ тэмдэглэхээр.

Гол рольнуудта бэлигтэй артистнууд, онсолбол, Баярто Ендонов (Үржин Гармаев), Ольга Ранжилова, Людмила Тугутова (залуухан Мэдэг), Дарима Сангажапова (хүгшэрхэн Мэдэг), Зорикто Ринчинов (Гарма), Должин Тангатов (Норбо-Должин), Болот Динганорбоев (Гарма-Доржо), Надежда Мун-

Шэнэ зүжэгтэй премьерэ тухай

конова, Жажин Динганорбоева (Боро), бусад артистнууд хабаадана, түүхэтэ сагые харуулан зүжэгые уран бэлигээрээ шэмэглэнэ. Шэнэ зүжэгтэй премьерэдэ гэр бүлэтээ, аха классай

үхибүүдтээ ерэхые театрай уран найханай хүтэлбэрлэгшын урилгые бултандатнай дамжуулнабди.

Бэлигма ОРБОДОЕВА. Шэнэ зүжэгтэй афиша.

НЭЭМЭЛ ХЭШЭЭЛЭЙ ТЕМЭ:

«УГ ГАРБАЛАА, УДХА ЗАЯАГАА УЛАМ СЭГНЭЖЭ, ҮРГЭН ЯБАЯЛ!»

Багшын булан

Түрэл гарал тухай хурагшадай мэдээ улам үргэдхэхэ; үндэһэн буряад хэлэндэнь, уг гарбалаа сахижа ябахыень хурагшадые дуратайгаар хүмүүжүүлхэ.

Хэшээлэй түхэл: уг гарбалаа шэнжэлгын хэшээл.

Хэшээлдэ хэрэглэгдэхэ зүйлнүүд: Самбарта: «Булагаа шэргээнэн нютаг – нютаг бэшэ, угаа алдаһан хүн – хүн бэшэ»; «Модоной үндэһэн газар доогуур, хүнэй үндэһэн газар дээгүүр».

хурагшадай зохёон харбаалжанууд, шагай, презентаци, «Уг гарбалаа сахижа ябая!» (уг гарбалай согсолбори), «Буряад хэлэн» гэнэн электронно номой «Ёһо заншал» гэнэн хуби;

Хэшээлэй ябаса:

1. Эмхидхэлэй үе.

Багшын үгэ: Сайн байна, үхибүүд!

Хэшээлдэмнай айлшад ерэнхэй. Мэндэ-шэлэбди. Нуугты!

Мүнөөдэрэймнай нээмэл хэшээлэй темэ:

«Уг гарбалаа, удха заяагаа улам сэгнэжэ, үргэн ябаял!»

Хэшээлэймнай эпиграф:

(самбарта бэшээтэй). Багша уншана.

Түрэл буряад арадайнгаа Түүхэ домог, уг гарбалые, Дабхар олон үе сагуудаар Дамжан ерэнэн ёһо заншалые Аятай зохидоор түүрээжэ, Аялга дуугаа зэдэлүүлэн ябаял!

(А.Жамбалон)

Доржиев Аюр хурагша уран гоёор уншана:

«Уян найхан буряад хэлээрээ Урин зөөлэхэнөөр хэлэжэ хураал, Уг изагуураа, удха заяагаа Улам сэгнэжэ, үргэн ябаял!»

Багшын оролто үгэ: Ямаршые яһанай хүн хадаа түрэл нютаг, гал гуламтаяа, хаанашые холын нютаг ороноор ябабашые, бага балшар наһанһаань тэнжээһэн, үргэжэ бодхоон, гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргэһэн нютагаа, түрэл гаралаа наһажа ябадаг. Түрэл нютаг, түрэл арад, түрэлхи хэлэнһээ үлүү юумэн хаанашые байдаггүй, олдодоггүй. Эжын хэлэн дээрэ хөөрэлдэхэ ёһотойбди.

Хүн бүхэн өөрынгөө уг гарбал мэдэхэ ёһотой гэжэ бултанда мэдээжэ. Энэ найхан заншал нэргээн, бидэнэр уг гарбалаа шэнжэлгын ехэ ажал хүдэлмэри ябуулһан байнабди. Тиимэһээ дүн гаргалгын хэшээл үнгэргэхэмнай.

Буряад зон уг гарбалаа адагынь 7 үе хүрэтэр мэдэхэ, тоолохо, үе мүсэ дээрээ харуулжа шадаха ёһотой. Тиимэһээ «Булагаа шэргээнэн нютаг – нютаг бэшэ, угаа алдаһан хүн – хүн бэшэ» гэнэн арадай сэсэн үгые наһаандаа абан, мүнөө хурагшад өөһэдэньгөө уг гарбал хөөрөжэ үгэхэнь.

Гараа үргөөд, хөөрээ!

(хурагшад гарайнгаа үе дээрэ харуулан, угаа тоолонод).

1. Ирина:

Ушарбай нютаг тоонтотойб, Баатаржаан харгана угайб. Абын талаһаа уг гарбалаа Алдангүйгөөр тоолохоб:

Урьяасаанай - Одон, Одоной - Жамбал, Жамбалай Барадий- Ширэ, Барадий-Ширын - Балдан, Балданай Жигмит - Доржо, Жигмит - Доржын - Доржо, Доржын басаган Иринаб! Багша: Бэрхэш даа!

2. Мүнхэ: Эрдэниин - Базар, Базарай - Жамсаран, Жамсаранай - Султум, Султумай - Доржо, Доржын - Дугар, Дугарай - Мүнхэб. Багша: найн даа.

3. Елена:

Цырен-Доржын - Додой, Додойн - Чадар, Чадарай - Ханда, Хандын - Юра, Юрын - Жена, Жениин - Лена

Багшын үгэ: Бэрхэш даа!

7 үе болоходо, манай буряад арад үе таһарна гэдэг. Юундэб гэхэдэ, эндэ долоон үеһөө эхилээд, түрэл бэшэ болоно. Долоон үе соо эдэ хүнүүд хоорондоо түрэл садамди гэжэ тоолодог байһан. Энэ долоон үе соо өөһэд хоорондоо айл болохые обто хоридог байһан. Хэрбээ ниилээ наань, үхибүүдынь үбшэн үлбэр, ходо үбдэдэг, хожомоо урагшагүй хуби заяатай байдаг гэлсэдэг.

4. Валера:

Гомбо уран гартай, дархан болоһон Гонгор гэжэ хүбүүтэй байһан. Тэрэнэй хүбүүн Балдан,

Балданай - Эрдэм, Эрдэмэй - ухаатай Сэдэн, Сэдэнэй - барилдааша бүхэ Сергей, Сергейн - Игорь, Игорийн одхон хүбүүн Валераб!

Багшын үгэ: найн даа!

5. Снежана:

Һэнгэлдэрэй - Хуба, Хубын - Эмжээн, Эмжээнэй - Самбри, Самбриин - Билта, Билтын - Ламашха, Ламашхын - Санжижаб, Санжижабай - Гатаб, Гатабай - Галина, Галинын - Снежанаб, Хуба Һэнгэлдэр угайб.

Багшын үгэ: бэрхэш даа!

6. Чойжи-Жансем:

Сэсэгэй - Аннын Анна - Сангадин Сангади - Раднын Радна - Бадмын Бадма - Мануугай.

7. Дулма:

Хурса хутагатай, Хурдан моритой, Худаша шарайд угайб.

Шатайн - Шубтай, Шубтайн - Бадма, Бадмын - Яхуна, Яхунын - Хайхал, Хайхалай - Намжин, Намжинай - Дайжа, Дайжын - Асаран, Асаранай - Жалсан, Жалсанай - Юндун, Юндунай - Сайнсаг, Сайнсагай - Ринчин-Доржо, Ринчин-Доржын - Дулмаб.

8. Бавасан:

Аматын - Амахан, Амаханай - Мэдээшэ, Мэдээшын - Галсан, Галсанай - Бальжин, Бальжинай - Ханда, Хандын - Гарма-Ханда, Гарма - Хандын - Бавасан, сөөхэр баатарай угайб.

9. Дари:

Эрезн- Ухин Ухинэй - Онгор Онгорой - Уртууба Уртуубын - Анюдай Анюдайн - Гомбо Гомбын - Ламбардаан Ламбардаанай - Цырен Цыренэй - Ширетор Ширеторэй - Жана Жанын - Николай Николай - Жамбал-Жамсо Жамбал-Жамсын - Дари Багша: Бэрхэш даа. Даримнай хадаа уг гарбалаа абынгаа, эжынгээ талаһаа шэнжэлээ.

10. Тимур:

Ондори - Жабуун Жабуунай - Дашанима Дашанимын - Улээт Улээдэй - Баатар Баатарай - Баир Баирай - Тимур

11. Аюржана:

Булуу - Урбасай Урбасайн - Бортхо Бортхын - Доржо Доржын - Баир Баирай - Аюржанаб.

Багшын үгэ: Иигэжэ угай бэшэг харахада, угаа һонин юм. Хүбүүтэ талые барижа, ямаршые угта угай модоной харбаалжан

зохёогдодог. Юундэб гэхэдэ, басаган хүн хүнэй хүбүүнэй уг залгадаг болоно.

Самбарта бэшээтэй: багша хөөрэнэ.

Хүбүүн үри - өөрын

Хүбүүнэй хүбүүн - аша

Ашын хүбүүн - гуша

Гушын хүбүүн - дүшэ

Эсэгийн аха дүүнэр - абганар

Эсэгийн хүбүүдэй үхибүүд - үеэлэнэр

Үеэлэнэрэй үхибүүд - хаяаланар

Эсэгийн басагадай үхибүүд -

бүлөөлэнгүүд

Бүлөөлэнгүүдэй үхибүүд - бүлэнсэрнүүд

(хурагшадай зохёон харбаалжанууд харуулагдана).

Багшын үгэ:

Ургажа байһан модон шэнги ганса үндэһэнһөө һалбаран гараад, хэдэн олон аса халаа боложо, олон тээшээ бадарна. Зариманинь олоор пагсайн асатана.

Буряад арад зон олон сэсэн, мэргэн үгэнүүдтэй гэжэ бултанда мэдээжэ. Мүнөө сахим ном нээгээд, уг гарбал тухай оньһон үгэнүүдые, шог ёрто үгүүлэлнүүдые бэдэржэ олоод хэлсэбди. Гараа үргөөд, хэлэхэ.

Багшын үгэ: Тобшолол: Зай, бэрхэнүүдта, ехэ найнаар бэдэржэ олобот.

Багшын үгэ: Класстамнай гансашые манай Буряад обогтоной харбаалжаниие үргэлжлүүлһэн хүбүүд, басагад бэшэ, харин ород ехэ арадаймнай үгые түлөөлһэншые хүбүүн бии. Зай, мүнөө Пластинин Вася өөрынгөө уг гарбал тухай хөөрөжэ үгэхэнь.

(угай бэшэг эртээнһээ зуража бэлдэнхэй).

Угайм эхин Хара үһан тоонтотой, Степанай - Николай, Николай - Фёдор, Фёдорой - Виктор, Викторэй - Серёжа, Серёжын - Васяб, Һэнгэлдэр Еэхэй угтай.

Минии уг гарбал бөө мүргэлтэй нягта холбоотой. Угаймнай бүхы бүһэтэйшүүл аргалха эди шэдитэй, гартаа эмтэй домтой зон байһан юм. Минии нагаса аба, Нимаев Василий Линхоевич, бултанда мэдээжэ бөө, суутай барыашан байгаа. Бүхы Буряад ороной ямаршые яһатан хандагша һэн гээд эжым хөөрөө бэлэй. Ламанарай хэлэһээр, үбсүүндээ мэнгэтэй үхибүүндээ хүн боложо түрэхэб гэж юм. Энэ хадаа минии эжы Нимаева Александра Васильевна болоно. Нагаса абымни нэрээр намайе Вася гэжэ нэрлээ юм.

Багшын үгэ: Бэрхэш даа. Иигэжэ гүнзэгыгөөр угайнгаа бэшэг шэнжэлхэдээ, уг омогтомай ямар урашуул, ухаатан, сэсшүүл, эмшэд, дархашуул, уран зохёолшад, дуушад, зурашад байжа болоо гэшэб гэжэ элирүүлнэ. Саашадаа өөһэдөө эхэ эсэгэ болоходоо, угайнгаа суута зоной жэшээ дээрэ үхи хүбүүдээ хүмүүжүүлхэ болонот. Иигэжэ угай һабагша таһалдуулангүй үргэлжлүүлхэ гэшэб эхэди найхан бэ!

- Энэ хэшээлдэ шэнэ юу мэдэхэ болобибди?

хурагшадай харюу: (саарһан дээрэ бэшээд, тэрэнээ сэсэгэй набһаһан дээрэ няана).

- Угаа найнаар мэдэхэ;

- уг гарбалаа саашань үргэлжлүүлхэ;

- түрэл гаралаа мэдэхэ;
- угайнгаа бэшэг шэнжэлхэ;
- уг гарбалаа гутаахагүй гэжэ оролдохо;
- буряад хэлээ гүнзэгыгөөр шудалха;
- ёһо заншалаа нэргээхэ.
- долоон үе соо хүн түрэл зандаа ябадаг.

- Эхэ эсэгийнгээ уг гарбалые мүнхэдөө мэдэжэ ябаха,
- үндэр нэрыень дээшэн үргэхэ,
- хүнэй зэргэ хүн болохо - манай уялга болоно.

Багшын үгэ: бэрхэнүүдта даа! Уг гарбалаар шэнжэлгын ажал ябуулһанай һүүлээр класс соомнай 32 хурагшад сооһоо:

- Хонгоодор = 8
- Эхирид = 8
- Хори = 10
- Хамниган = 1
- Сартуул = 1
- Ашабагад = 1
- Булагад = 3
- Карта дээрэ харуулха. Хаагуур ажаһуудаг тухай.

Багшын үгэ: Дамжан ерэнэн ёһо заншалые Аятай зохидоор түүрээжэ, Аялга дуугаа зэдэлүүлэн ябаял! Дуун «Хаанхинайл ааб?» Хүгжэмынь: Д-Д.Жалсараевай Үгэнь: Ч-Р.Намжиловай Буряадхан оромнай уужамхан даа, Буусаараа илгараад яахамнай даа. Бууралхан аба эжын үлгы юм даа, Бултанай жаргаха нютаг юм даа.

Багшын үгэ: (хэшээлэй тобшолол): Зай; үхибүүд, бэрхэнүүдта даа! Хэзээдэшые уг гарбалаа тахижа, сахижа ябаха болонобди. Эдэбхитэйгээр хабаадаһан таанартаа халуун баярые хүргэнэб. Саашадаа уг гарбалаа хүндэлжэ, мэдэжэ, сэгнэжэ, ёһо заншалаа дээшэн үргэжэ ябахамнай болтогой!

Дари ДАБАЕВА, Буряад Республикын үндэһэн яһатанай нэгэдэхи лицей-интернадайд наймадахи классай хүмүүжүүлэгшэ багша.

“Дайнай үеын үхибүүд хөөрэнэ” гэнэн конкурсно

ХАТУУЖАЛ ГАРГАҢАН ХАТУУ САГНИ, ҺАЙН ДАА!

Минии хуби заяанда, толи соо мэтэ, Эхэ ороноймнай бэрхэтэй хатуу үеын амисхаал шэлжэн оронхой юм. Зэдын аймагай Дээдэ-Торидо 1908 ондо түрэнэн абымни – Дашын Лубсанай хорин жэлдэ Сартуул-Булагай дасанда бурханай ном үзэжэ, гэбшын зиндаатай болоод байхадань, 1933 ондо дасаниинь хаагдажа, лама хубарагуудын арадай дайсад гэжэ гэмнүүлээд, хамалганда эльгээгдээ нэн. Түрүүшээр гэр бүлэтэйн Үдын Байшанда асаржа, мүнөөнэй ногоон дэлгүүртэ дүтэ, Үдын эрье дээрэ хоёр дабхар барааг түхэлэй модон гэрнүүдые хэдэн хүнөөр барюулһан байгаа. Би тиихэдэ гурбатайхан байгаа, эжы-тэйгээ пеэшэнэй хажууда хуухадам, нэгэ абгай хүнэй томо саахар үгэнэниинь ханаандам хадуугдаа юм. Абам тэрэ саахарыень буталаад, намдаа эдүүлээ нэн. Бараагаа барижа дүүргэхэдэнь, гэртэнь табиһан юм.

1937 ондо гол тодхорын толгой дээрэмнай буужа ерээ. Абыем абаашааар ерээд байхадань, намда мэдүүлхгүй гэжэ хүргүүлидам эльгээгээ ха. Мэдэһэн юумэдэл, хойшоо таталдаһаар, үхэрэй шабааһа үдхэлһөөр саашалһан хаб. Дүү басагам – Бүүбэй оройдоол 6 һаратай байгаа. Тэрэ гэнээр абаяа арбан жэлдэ хараагүйб. Колымада байһан, Комсомольск-на-Амуре хото барилсаһан, түмэр харгы таталсаһан намтартай. Зургаатайхандаа дасанда тушаагдахандаа, барилдаашадай дүхэригтэ оруулагдаһан, Зэдэ, Сэлэнгын дасануудай дунда үнгэргэгдэһэн мүрүсөөнүүдтэ ходо иладаг Лубсан бүхэ суутай ябаһан. Эгээл иимэ ушарһаа хүйтэ нойтондо, үлэсхэлэн хоһондо диилдэнгүй, гэртэ бусаха хубитай байгаа. “Долгор дүүмни уга гэгшын сэнхир хадаг үргэн гол мүрэн дээгүүр намдаа шэдэжэрхибэ гэжэ зүүдэлээд һэрхэхэдэ, одоошье гэртэ бусахамни гэжэ ойлгоо нэм”, - гээд, абамни дурсадаг нэн.

Энэ хугасаа соо юу үзөөгүйбибди даа. Нютаг зон, илангаяа абын дүү басаган Ринчин Бамбаан нүхэртээ туһалаа, тэдээнэйдэ байгаад, дүрбэн класс дүүргээб. Эжым Катя дүүем абаад, фермэ дээрэ хүдэлөө. Зарим дарга ноёдто нилээн түрүүлһэн, хашууһан байхабди. “Бандидай һамган, бандидай басаган” гэхэһээ ондоогоор нэрлэдэггүй зоншье бии байгаа. Бригадир Жамбалай Лубсан нэгтэ тархи руум ташуураар һайса буулгаа бэлэй. Хүүхэниинь минии үетэн нэн.

Тээд һайн хүнүүдын олон байһан юм. Түрүүлгшын орлогшо Лубсандаша абгай, жэшээлбэл, ямар һайн хүн бэлэй даа. Жэмбэ хубүүнтэйн унаган нүхэд һэмди. Намайгаа велосипедээр ябуулжа һургаха, һамар, жэмсэ түүхэ ой модондо ошохобди. Ехэ туһамарша хүн байһан юм. һүүл тээшээ элитэ болоһон хүнүүдые ханадагби. Барабан Шагжа (нютагайн нэрэ) бишыхан Сереза хубүүгээ (эрдэмтэн Сергей Шагжиевич Чагдуров) Жаргаланта Хүндыһөө абаад ерэхэ. Содном Будожалов хоёр класс доогуур һурадаг нэн. Дуушан Дугаржал Дашиевай эгэшэ Буянтай татаа һаа, таһаршагүй үеын нүхэд ябаабди. Мүнөө Петропавловка һууринда ажаһууна, хэдэ дахин үүлзэа, үнгэрһэн үеэе дурсаа, уяраа һэмди. Хоһоо нойтоор поли дээгүүр хоолос түүжэ, хоолойгоо тэжээжэ ябадаг үемнай холыншье хэбэртэйгээр, зарим нэгэндэ бүри һая болоһон мэтээр ханагдахан гайхалтай юм.

Тэрэ атеис үедэ ехэ хүзэгэй үгышье һаа, тахилтай Хаан уулын хажуугаар гараһан харгы заһаха хүниинь олодоогүй, сэрлээ

юм һэн бээ, газар малтахаяа. Эжы бидэ хоёрто энэ даабари тохоо һэн. Харгын хоер талые хүрээер малтан заһажа, шоройень обоолон, харгын түхэл оруулаа һэмди. Эжын фермэ дээрэ байханда, үхэрнүүд шүлхы үбшэндэ дайрагдаад, шүлһөө һайраад үхэхэ. Тэргэндээ ашаад, абаашажа булахабди. Хара гуяһаань мяхын отолжо абаад, таһа бусалгаад эдидэг һэмди. Кукурузын гурил шара манка шэнги лепешхо болгоходош, үйрэжэ, гашуубтар байха. Сар хуллөөд, Сартагтаһаа Хүндэлэн Номто хүрэтэр 30 модоной зайда һолоомо зөөхөбди. Өөһэдөө хажуудань ябагалхаш.

Дайнай шэрүүн үедэ бидэ, эдиршүүл, һайсал ажаллажа гараабди. Тиихэдэ зарим ноёсорхуу зоной гү, али абань фронтдо ябаһан айлай үхибүүдые шадалынь шахаса бааладаггүй байһан юм. Тээд тэрэ үедөө энэндэ анхархаш үгыш даа, ажалай абьяаста абтаһанхай ябахаш. Үбһэн дээрэ байгаад, үглөөгүүрын һэрижэ үгэхэгүйдэмнай, хатаагдаһан, һайса нюхагдаһан набшан тамхи хамар руумнай хэжэрхихэ. Нийтаагаад, ханяагаад, нюһа уһан болоод һэрхэхэбди, энээлдэхэбди даа. Мори хуллөөд, жаткада ябахаш. Молотилкада мори тууһаш, 6 мори нэгэ мүнэн ябаха, һүни үдэргүй. Нойршни хүрөөд, оглооблидо тээгээд, залд гээд абахаш, һамбаа оложо... Бүри ехээр ядалдахандаа, һолоомон соо ошоод унташахаш. “Асаар хадхажамнай” гэжэ загнуулханда ябахаш, бодоол гүбши. Хоёр мори хуллөөд, газар хахалхаш. Гольн морин хүгшэн, нүгөөдэнь дошхон байха. Үргээхэдэ, тэрэ дошхониинь үгсэгэд гээд, анзаһыеш бураздаһаа гаргажархиха. Хүлһэ һалһан һабиржа, нодыеш бүглэхэ. Хүгшэн морео харахадань, хайратай гээшэн, хүсэлдин татаханда, ёолон гэншэнэндэл абяа гараха, нудын тойроод хүлһэ һалһан. Таряа хадахаш, 10 боодолын нэгэ бухал болодог нэн. Хүнһөө хойнохогуйе оролдохош, һахы һалаг болохош даа.

Сагай эрхээр тэрэ үедэ али олон ушар үзэгдэлнүүд болохо. Обоогоо задалжа хаяһан нэгэ хүн хоёр-гурба хоноод, бээ буудажа хороогоо нэн. Уула сабдагуудтаа үһэрюу юмэ хээд, ухаагаа һамарха ушарнүүд болоо. Арһан хүүртиг үмдөөд, мори унаад, “бурхан үгы, бурханда бү мүргэгты” гэжэ идхажашдай зариманиинь мүн лэ саг сагтаа өөдөлөөгүй юм. Бишье тэрэ үеын залуушуултай адли, тиимэһе ехэ хүзэгтэй бэшэ, тааруул ябаа бээб. Абынгаа хаалганһаа ерээд, хилын хажуудахы Зэдын аймагта прописка хүүлэхэ зүбшөөл абахагүйдэнь, Хуушан Онохой руу зөөхэ бааттай болоо һэмди. Тэндэһээ нэгэтэ

Х.Е.Л. Дашеева залуудаа
С.Ц.Будаев нүхэртээ, үхибүүдтээ

ЭЖЫ ТУХАЙ МАГТААЛ

... Эгээл мину түрэхэдэ
Эрдэни мэтэ санагсан
Эжын ачагы харюулха
Ээлжээ намда багуума
Ум маа ни бад мэ хум!
Ум маа ни бад мэ хум!
Ум маа ни бад мэ хум!

Арбан сара ачижу
Агы ехээр зобоод
Ангир шара агуурагаараа
Тэжээгсэн эжы мину
Ум маа ни бад мэ хум!
Ум маа ни бад мэ хум!
Ум маа ни бад мэ хум!

Халуун хүйтэниин ханшаяагсан,
Харша бүхэниин халхалсан
Хагасалгүй сахижа
Тэжээгсэн эжы мину
Ум маа ни бад мэ хум!
Ум маа ни бад мэ хум!
Ум маа ни бад мэ хум!

Эрдэнитэ бэеы олбочу
Эгээл намайе тэжээгсээр
Энэ насые барасан
Эхын ачы саная
Ум маа ни бад мэ хум!
Ум маа ни бад мэ хум!
Ум маа ни бад мэ хум!

нютагтаа айлшалхандаа, Дагба-Дари абгайдаа хахад шэл архи абаад ошоһон юмэб. Гэртэн хүрэмсөөрөө, гайтай ехээр халуурбаб. Ньюдагаар юмэ үзэдэг нэгэ хүндэ түрэлэйм хандахадань, “Сэржэмтэй ябаһан аад, Хаан уулын хажуугаар үргэнгүй гараа” гээд, заһал хүүлээ бэлэй. Үгы һаань, яаха юм һэмбиб, мэдэхын аргагүй. Доодо-Бургалтайда 5-дахы класта һурааб. Эдихэ ууха юумэгүй дээрэһээ, болёо һэм. Абымни эгэшэ Долгор Гэдээн-Нюгада байгаад, лепёшохо эльгээхэ. Тэрэ бэрхэ сагта туһалһан убашхайгаа мүнөө болотор һайнаар ханажа ябадагби. Бамбаан хурайха сельсоведэй түрүүлгшэ ябаа, ехэл аятай даруу, зондоо нюуртай хүн байһан. Ринчин убашхай Дара эхэ мэтэ һайн һайхан урилгы зантай хүн юм нэн. Нэгэтэ хүршэмнай – Сосор абгайн эмгэй Ринчин убашхайн үгы байханда, амбаар сооһоон гэдһэтэй өөхэ абаад ерэ гэбэ. Мори гаргаа гэжэ мэдэһэн байгаа. Би үгөөрнэ

болгооснос шэнэһэнэй холтоһон дээрэ хүргөөтэй гэдэһэ абаашажа үгэбэб. Нэгэ хэды болоод, Ринчин убашхай орожо ерээ. “Сосор абгайн эмгэйтэй юу шанаабта?” гэбэ. Бинь хэлэбэб. Намдаа ехэл һайнаар ойлгуулжа үгөө нэн, ехэшүүлэй зүбшөөлгүйгөөр юумэ үгэжэ болохогүй, би өөрөө тэрэ эмгэйдэ үгэхэб гэжэ бэлдээд байгаа нэм гэжэ аятай аргатайгаар хэлэһэниинь намда ёһотойл һургаал болоһон юм. Намаяа нэгэшье үлүү үзэхэгүй, ажалда ябаад бөөһэтэшэхэдэм, толгойем, хубсаһыем таһа сэбэрлээд, угаагаад үгэхэ. Бамбаан абгайтанда үхибүүд удаан тогтонгүй байһанаа һүүлдэнь хойно хойноһоо һубариһан юм. Мүнөө үринэрын, аша зээнэрын хэшэгтэй буянтай ажаһууна.

Абынгаа 1947 ондо сүлэлгын газарһаа бусахадань, Петропавловкада нэгэ хэды байгаабди. 7 класс тэндэ дүүргэб. Абам аймагай ОВД-дэ мори харууһалагшаар

хүдэлөө. Барилдаагаар дахинаа аймагай чемпион болоо, нэрэ солоёо һэргээгээ.

Онохойдо ажаһуухандаа, Лубсан Дашеевич абам түрүү комбайнер, түрүү дархашан, тракторист-машинист болон тодороо. 1965 ондо “Россиин Федерациин хүдөө ажыхын социалис мүрүсөөнэй отличник” гэнэн тэмдэгээр шагнагдаһан, 6-дахы разрядай уран дархан байгаа. Ажахын, аймагай Хүндэлэй грамотануудта оло дахин хүртөө. Тарби Осоровна эжым Бухын Осор гэжэ суутай баян хүнэй ори ганса басаган байһан, аляа шударгы зантай, аргатай бэрхэ хүн байгаа. Бүүбэй дүүмни экономист-бухгалтер мэргэжэлтэй, һаһанайнгаа нүхэртэй 3 хубүүтэй болоһон юм.

Өөрөө би наймалагшаар, удаань 10 гаран жэлэй хугасаада түмэр замай заһабарилгада, ПЧ-13 эмхидэ монтероор хүдэлөөб. «Ямар буряад эхэнэр хүндэһөө хүндэ кайло үргөөд, рельс сохижо ябадаг юм. Ондоо ажал олодоогүй юм гү?», - гэжэ нэгэ танил үбгэн гэмэрээ бэлэй. Дайнай үедэ даагдашагүй ажал хэжэ шэрхи болоһони хайшаа орохонь һэм. “Эрхим пугеец” гэнэн һалбарин тэмдэгээр шагнагдаһамби. Үшөө хажуугаарнь полустанок дээрэ үхэр мал баряад, энээнэй ашаар үхибүүдэ һургажа гаргаа. “Ажалай ветеран” тэмдэгтэйб. “Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ шэн габьяата ажалай түлөө” медал арадай дасанай басаганда саг соогоо үгтөөгүй, һүүлдэ абаа һэм. “Политическэ хамалганһаа хохидогшо” гээд хүнгэлэлтэтэйб. 8 үхибүүдэ гансаараа шахуу томо болгоод. Хягтада хадама байһанаа нүхэрһөө һалаха, амьарлаха саг гараһан юм. Мүнөө үри хүүгэдни, аша зээнэрни, гушанарни хүрүгэд, бэрээдтэйгээ хамтадаа 60 гаран хүн болоо. Кардио-хирург, хирург-анестезиолог, врач-гинеколог, медсестра мэргэжэлтэд бүлэдэмнай бии. Барилгашад: участогай начальнигһаа эхилээд, бригадир, уран дархашуул, пеэшэн баригшад, ветеринар, ойн ажыхын инженер, юрист гээд али алинииншье хүн зондоошье, бөө бөөдээшье туһатай юм. Москва, Новосибирск, Томск, Шэтэ хотонуудта аша зээнэрэй зариман гэр бүлөөрөө түбхинэнхэй. Бурханай харалтаар иигээд лэ ажана амгалан ажаһууһай даа гээд лэ зальбардагби. Нэгэ ашам боксоор республикын чемпион болоходонь, нютагайн хүн хэлээ бэлэй: “Дашын Лубсан таабайтгаа адли барилдаашан болоо һаань, тааруул бэлэй”. Угаа дахажа, санаартан болохошье зон элирхэ аабза.

Тамын газараар ябажа ерэһэн абам мүнөө сагые эрьежэ хараа һаа, дэмы зобоо, туляагүй, нэрээ нэрлүүлхэ, угаа дурдуулжа зүргэ харгы гаргаа һэн байнаб гээд баясаха һэн ха. Бишье үнгэрһэн юумэндэ гомдожо, гутаржа байнгүй, хатуужал гаргаһан хатуу сагни, һайн даа гээд 85 һаһанайнгаа үндэрһөө үсгэлдэрэйнгөө замые хаймадан харанаб даа. Үндэр бодолтой үнэр һайхан хүнүүд Буряадтамнай олошоржо байг, эб найрамдал мандажа байг гэжэ хүсэхэһөө ондоо юун байхаб.

Ханда-Еши ДАШЕЕВА,
ажалай ветеран,
политическэ хамалганһаа
хохидогшо.

Шажан мүргэл

САНАГЫН ДАСАН

Байгал шадар оршодог ехэ ехэ дасануудай тоодо ородог Даша-Пүнсэглинг дасан Захааминай аймагай дэдэ таладахи Санагын үзэсхэлэн найхан дайдын Номто-Голой Мүнгэн добуун дээрэ оршодог.

Санагын дасан олон жэлнүүдэй туршада хүн зондоо туналжа, ханаа сэдхэ-льень заһажа, харгы замыень тэгшлэжэ байдаг юм. Холо, ойрын нютагуудтай – Захааминай аймагай бүхы нютагуудтай, Зэдэтэй, Түнхэнтэй, Ахатай, Алайртай, Монгол ороной Хүбсэгэлтэй, Булгантай эртэ урданһаа холбоотой байгаа. Эдэ нютагуудһаа хүнүүд мүргэлөөр ерэхэ, буян үйлэдэжэ, сэдхэл бодо-лоо үргэжэ дээшлүүлдэг байгаа. Табан факультеттэй университет-шойрын нургуулида олон хүнүүд нуража, дээдэ эрдэмтэй боложо, эдэ олон нютагуудайнгаа аша туһада алба хэдэг байгаа.

Санагын дасанай лама санаартанай айладаһаар, дасанай хүсэн ехэ элшэтэй, тэрэ зандаа хүнүүдэй бүхы хэрэгүүдые бүтээхэ аргатай. Нүүлшын жэлнүүдтэ хүгжэжэ байна, урданайнгаа байдалда дүүрэн хүрэхын тула дасанай лама санаартанай үүргэ ехэ. Дасанай хойто уулын хормойн ташаланда хүр ехэтэй, үндэр хүлдэтэй Дуйнхар субарга 2008 ондо бодхоогдожо арамнайлагдаа. Нүзэгтэй байжа, субарга тойрон гороо хэхэдэ, олон үе сагай эрыюулгэ соо байһан зоболонһоон гараха шэнжэтэй. Энэл үедэ Санагын хоймор талада, Санагатай ниилүүлэгдэн зөөгдэнэ Сталинин нэрэмжэтэ колхозой түбэй урдандаа байһан Хойто-Эрэнэй Хужар гэжэ газарта Тубаанай Намсараевай оролдолгоор һанаһан хэрэгэй бүтэхын тухайтай, аян замай, 365 мянган бурхадтай субарга бодоо.

Саашадаа дасанай гол Согшон дуганай барилга 2012 ондо эхилээ. Эндэ дасанай лама санаартанай оролдолгоор бүхы барилгын зүйлнүүд асарагдажа, эдэ ехэ гарша гаргашануудые хүн зондоо ашангүй, ажал эршэмтэй ябуулагдана. Согшон дуганай бодожо, дасан тойроһон бусад олон гэр байрануудай баригдахада, удаан болонгүй (ойрын жэлнүүдтэ), университет хүдэлмэриез дүүрэн хэмжэндэ эхилхэ аргатай болохо байха. Санагын дасанай лама санаартанай айладаһаар, тэрэ үедэ багшанар ерэхэ. Мүнөө тэдэнэй шабинар Сүлтим ламбагай, Лубсан ламбагай, Зэгбэ ламбагай гурбан Энэдхэг ороной Гоман дасанда олон жэлнүүдэй туршада амжалтатай һайнаар нуража байдаг.

Багшанарай айладаһаар, хүндэ, айл бүлэдэ эртэ урдын саһаа элинсэг хулинсагуудай шүтэжэ ябаһан харьяата дасан байха. Ехэ дасануудтаа урданайнгаа мүргэлөөр ябажа байбал, хүнэй, гэр бүлын, угай харгы заһагдажа, һайн байдал ерэхэ гэжэ хэлэгдэнэ. Энэниие гэршэлэн хэлэхэдэ, Захааминай үйлдбэринүүдэй болон эмхи зургаануудай ажалшадтайгаа хамта жэл

бүри Сагаалганай хуралнуудта Санагынгаа дасанда хандажа байхада, тэдэнэй ажал хэрэг һайжарна, гэр бүлын байдал тэгшэрнэ. Арбан хоёр жэлэй туршада нэгшье таһалгаряагүй хандажа байхада, хаа-яагүй тойроод, амгалан байдал тогтохо, гэнтын аюулта ушарнууд зогсохо.

Россиин Буддын шажанай Заншалта Сангхын Бандида Хамба лама Дамба Аюшеев урданайнгаа ехэ дасануудта ябажа байха тухай нэгэнтэ бэшэ айладажал байдаг.

Санагын дасанай байдаг газар урда сагтаа тааруулжа шэлэгдэе ёһотой. Түүхын баримтануудаар, Санагын урданай ехэ багшанарай элирүүлһээр, Хамбатан Дамба Аюшеевэй айладаһаар, «Санага» гэнэн нэрэ «Саана газар» гэжэ үгэһөө үндэлхэ абтаа юм ха. Энэнь бурханай орон гэнэн удхатай. Урдандаа бүхы Захааминай дайда Санага гэжэ нэрэтэй байһан юм.

САНАГА – БУРХАНАЙ ОРОН

Санага – бурханай орон гэжэ нэгэдүгээр Бандида Хамба лама Дамба-Даржаа Заяев айладаһан гээд, мүнөөнэй Хамба лама Дамба Аюшеев хэлээ.

Түнхэнэй, Ахын хүнүүд бурхандаа мордоһон хүнөө «Санагадаа ошоо» гэдэг байһан, мүнөөшье «Санагадаа хониёо харюулхаяа ошонхой» гэдэг юм.

Санага-бурханай орон гэжэ Дамба Аюшеевэй хэлһээр, тэндэ гурбан амитадай байдаггүй ушар гэршэлнэ: юун гэхэдэ, хатарха удаган, хашхарха тэмээн, хадхаха могой. Могой Санагада ерэнгүй, нүдэндэ харагдадаггүй зурлаа байһан шэнги, тэрэниие могой дабажа гаранагүй.

Санагын дасанай ламанарай хэлһээр, Санага-бурханай орон гэжэ олон тэмдэгүүд ерэхэ мэдүүлээ, ехэ мүргэлэй газар байһанһаа үүргэниин саашадаа үшөө дээшлэхэ. Санагада оло дахин ерэнэн урданай, мүнөөнэй гэгээн ехэ багшанар юрын бэшэ хүсэтэй байдалынь тэмдэглээ.

Санагын газар дайда дээрэ үшөө нэгэ юрэ бусын тэмдэг бии. Энэ Уран-Дүшэ хада гэшэ. Урдандаа тэрэ хада дээрэ гал дүлэнэй гарахада, бурхад буужа, моридоо тахалаад, нидэхээ бэлдэжэ байна гэлсэдэг байгаа. Уран-Дүшэ хада Алхана уулатай адли, бурхадтай байдаг хаданууд хоорондоо холбоотой юм гэжэ Санагын дасанай ламанар хэлэдэг байһан юм. Урдандаа Санагын дасанай дээдын хүсэтэй шэрээтэнэр Уран-Дүшэ дээрэ гаража, бисалгалаа хэдэг байгаа. 2013 ондо Санагада Уран-Дүшэ хүрэхэ ерэхэ зорилготой хүнүүд Агаһаа ерэнэн юм. Мүнөө сагта Уран-Дүшэ хада дээрэ Бурхан Багшын дүрэ бүтээгдэжэ байна.

Эрдэмтэдэй хэлһээр, дэлхэй дээрэ уһа мүрэнүүдые хубаадаг хаданууд байдаг. Бүхы дэлхэйдэ нүлөө үзүүлдэг дүрбэн хаданууд бии. Хажуугаарнь түбиин (континент) ехэ хубида уларилые (погода), байгаалиин

шэнжые (экология) баряад байдаг хаданууд байха. Тиимэ хада хүн зондо, амитадта нүлөө үзүүлнэ. Манда Уран-Дүшэ хадамнай байна. Урда талаһаань Зэдэ мүрэн эхией абажа, Сэлэнгэ хүрэтэр урдана. Хойто талаһаань Зуун-Морин мүрэн эхией абажа, Эрхүү хүрэтэр нүлөө үзүүлнэ. Баруун талаһаань Монголой уһа голнууд эхитэй, хүршэ ороной бүхы хойто талада нүлөө үзүүлнэ. Захааминай, Эрхүүгэй уларил хоорондоо дүтэрхы гэдэг ажаглалтанууд энэ холбооень гэршэлнэ.

Хараад үзэхэдэ, Санагын дасаниие болон Уран-Дүшэ хадые тойроод байһан газар дайданууд талмайгаараа адлирхуу юм. Он жэлнүүдэй үнгэрхэ бүри Санагын дасан халбаран хүгжэжэ, хаа-хаанагүй мэдээжэ боложо, хүн зонойнгоо, бүхы амитадай туһада бүхы ламанарайнгаа аргатай оролдолгоор аймаг, могой нютагуудай түлгуури байхань лабтай!

ТҮҮХЫН БАРИМТАНУУД

«Айлай гараһаар ганса хубуун Ринчин Дулмаевич Зундуев 1990 ондо айхабтар ехэ ажал ябуулжа, зон зургааниие бодхоожо, һандаргадһан дасанай һуури дээрэ шэнэ дасан барюулжа, 1991 оной августын 18-да Санагын Даша-Пүнсэглинг хийд арамнайлагдаа нэн. Ринчин Дулмаевич дасанаа барюулжа, саашадань гоёохо, ажабайдалынь тогтонжоруулжа г. м. ажал хүдэлмэринүүдэйнгэ хажуугаар дасанайнгаа түүхээр ехэтэ һонирхожо, үндэр һаһатайшууллаа нурагшалжа, урданай номуудые иража, архивай документүүдээр шалгажа, ехэл дэлгэрэнгы түүхэ һэргээгээд, найруулжа бэшээд, ном болгожо хэблүүлһэн байгаа», – гэжэ Санагаһаа гарбалтай сэтгүүлшэ Сэнгэ Ринчинов тэрэ номой оролто үгэнүүд соо бэшэнэ. Эндэ тэрэ ном сооһоо олон баримтануудые хэрэглэбэди. Тэрэн сооһоонь нютагай түүхэнэ багашаг хэлһэг:

– Урдандаа Санагын тала түглэ модонуудаар гурба боложо хубаарилагдаһан байгаа: Улаан-Болдоогоор, Сиинтээр, Болхойгоор...

1760-1780-дахи онуудаар Эрхүүгэй губернаторай зарлигаар Түнхэнэй хойто бэһээ шошоолог угсаатаниие, урда бөһөө хонгоодор, хүрхүүд угсаатаниие хилэ харахыень эльгээһэн юм. Далахайда боолдой, сөөхэр зонуудай байһаар арбаад үе үнгэрһэн байна. Тэдэнэр ерүүл зон бэшэ, урданһаа иишээ һуужа байһан зон. Манай буряад-монгол угсаатан Монголһоо тараһан, таһаршагүй холбоо барисаатай байгаа. Нютагуудаймнай нэрэнүүд Чингисхаанай ябадалай удхаар нэрлэгдэн гэдэг – Санага, Шара-Азарга, Сагаан-Морин...

Арадаймнай соёл, байдал, тэдэнэй хүгжэлтэ Монголой хүгжэлтэһөө ехэ дулдыдаһан байна. Ородой ерэхэнэ хэдэн үе урид Буддын шажан дэлгэрһэн, гансал дасан дуганууд баригдаагүй, лама

хубарагууд олошороогүй байгаа. Тиимэһээ манайхин Монголой дасануудта ошожо мүргэдэг байгаа. Мүн баһа түүхэмнайшье Монголой түүхэтэй нягта холбоотой, гансал ородой захиргаанай бии болоһонһоо хойшо хубилан ондоо болоһон юм...

Манай Санагада 1928 оной тоололгоор 28 000 толгой мал байгаа, харин колхоз болоходоо, оройдоол 10 000 гаран толгой бодо мал тоологдоо бэлэй. Бэшэниинь хутагын эридэ хорожо барагдаһан юм. 1928 онһоо баяшуулые «кулак» гэжэ сүлэжэ, улдэ зониие «контра» болобо гээд, түрмэдэ хаажа, сохижо наншажа, алажашье захалаа. Эдэ үйлэ хэрэгүүд ГПУ-гай кабинетүүд соо зохёогдожо байгаа бшуу даа. Хүнүүд саарһан дээрэ нэрэгүй, саһан дээрэ мүргүй боложо ошодог байгаа. Асари ехэ харгы бариха түсэб (Санагаһаа Сагаан-Морин, Далахайһаа Нонгино, Удалхаһаа Темник орохо) байгуулагдаһан байгаа. Тиигэжэ дасан бүгэдэһөө 60 хүрэтэр һаһатай ламанарые болон хатуу даабарида ороһон сүлэлгэдэ гараха уладые абаашажа, нурган дээрэн шар шэнги үргүүлжэ, шабартай газартань модон хүүргэ табуулжа гараһан юм. Тэдэ харгынүүдэй һууринь мүнөөшье байдаг. Иигэжэ дасанай ламанар дууһажа, хүдөө зон хорожо хоһорһон юм...

Буддын шажанай Санагада бии болоһон тухай Ринчин Дулмаевич иигэжэ бэшэнэ:

– Манай нютаг руу Буддын шажанай нэбтэрэлгэ аажамар дэлгэрэн ороһон юм. Хилэ табихаһаа (энэ хоёр ондоо удхатай үгэ байна: тогтоохо, хааха, бии болгохо, тиихэдэ нээхэ, үгы болгохо гэнэн. Эндэ «тогтоохо, бии болгохо» гэнэн удхатай) урид манай мүргэлшэд Монгол,

Түбэд, Хитад ошожо, мүргэл хээд ерэдэг нэн. Энэнь ехэ аша туһатай байһан. Абаад ябаһан юумээ ехэ сэнгээр худалдажа, хэрэгтэй юумээ абажа, бурханай номуудые залажа, гэртээ мүргэл хэжэ байха аргатай боложо ерэдэг байгаа. Тиин хүзэгтэйшүүлэй тоо олошорон, Монголой дасануудай самай хуралнуудта ошохо ябадал олошороо. Санагын Номто-Голдо нэгэ үгытэйшье һаа, «Жаадамба» (бурханай ном – «Найман мянгата») тахиһан, бурхатай, буянтай айл һуудаг байгаа. Сагаан һарын шэнын нэгэндэ нютагай булта хүзэгтэн тэндэ ошожо мүргэдэг байһан юм. Номто-Гол (Номтой гол) – бурханай заяаһан нютаг гэжэ шэнжэгдээд, хожомын дасанай һуури эндэ тудан юм. Хилэ табигдаһанһаа хойшо 30-аад жэлнүүдэй үнгэрөөд байхада, Санагада хүн зоний тоогой олошорходо, Монголһоо урйалаар 50 гаран ламанар хилэ дабажа, орожо ерээд, 1764 ондо Мүнгэн-Добуунда (Номто-Нолой адагта) һэеы гэр табяад, дуган болгожо, бурхан тахижа, хурал хуража, таһаралтагүй уншалга айладаба... Иигэжэ хүнэй ханаа өөр тээшээ татажа, хулгай, хэрүүл, алалсаан тулалдаан, үхэл гаргаха ябадалые хорижо, бурханай номдо орууһан юм. Энэ номлоло дэлгэрүүлхээ хэдэн ламанарын Санагадаа үлэжэ, өөһэднышье хубүүд тангад ном заалгажа, ламанар боложо захалһан байна. Нонор, ухаан бодол түргэнтэй, саашадаа нураха хүсэлтэй бэрхэшүүлэнь Монгол, Түбэд орожо, эрдэмээ дээшлүүлхээ ябадаг байгаа...

Владимир ОЧИРОВ.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

“ГАНДАН” ДАСАНАЙ ЗУРХАЙ

Октябриин 20, гарагай 2, монгол литын 27, хүхэ хулгана, галда хуудалтай, 4 ногоон мэнгэтэй.

Энэ үдэр дэлгэрэнги ажал эрхилхэдэ, эм бүтээхэдэ, гэр болон бусад байрануудыг барихада хайн. Шэнэ хубсаһа үмдэхэдэ, холын харгыда гарахада, тангариг үгэжэ, нүхэд болоходо сээртэй.

Үнэ абабал, удаан жаргалтай болохот.

Энэ үдэр “Гандан” дасанда үглөөнэй 9 саһаа “Һама, Жамсаран” хуралнууд, үдэрэй 14 саһаа “Табан харюулга” хурал уншагдаха.

Октябриин 21, гарагай 3, монгол литын 28, хүхэгшэн үхэр, шоройдо хуудалтай, 3 хүхэ мэнгэтэй.

Энэ үдэр хуулига болон “хүшэр” ажалнуудыг хэхэдэ, дайсанаа дарахада, аралжаа наймаа эрхилхэдэ хайн.

Үнэ абахада болон холын харгыда гарахада сээртэй.

Энэ үдэр “Гандан” дасанда үглөөнэй 9 саһаа “Һама, Жамсаран” хуралнууд, үдэрэй 14 саһаа “Табан харюулга” хурал уншагдаха.

Октябриин 22, гарагай 4, монгол литын 29, улаан бар, түмэртэ хуудалтай, 2 хара мэнгэтэй.

Энэ үдэр “хүшэр” хэрэгүүдэ эрхилхэдэ, дайсаниг номгоруулахда, эд бараа үйлдбэрлэхэдэ, хүршэтээ нүхэсэхэдэ, аралжаа наймаа эрхилхэдэ, хубидаа тунхатай хэрэгүүдэ бүтээхэдэ хайн.

Холын харгыда гаралтагүй, үнэ абалтагүй.

Энэ үдэр “Гандан” дасанда үглөөнэй 9 саһаа “Гомбо, Гонгор, Һама, Жамсаран” сахюусануудай хурал, үдэрэй 14 саһаа “Табан харюулга” хурал уншагдаха.

Октябриин 23, гарагай 5, монгол литын 30, улаагшан туулай, огторгойдо хуудалтай, 1 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр хуулига болон хүшэр хэрэгүүдэ хэхэдэ, буянта хэрэгүүдэ эрхилхэдэ, эрдэм үзэгтэ нурахада, ном уншахада, бүһэтэйшүүлэй эрдэм бэлигтэ нурахада, холын харгыда гарахада, эм бүтээхэдэ хайн.

Үнэ абалтагүй.

Энэ үдэр “Гандан” дасанда үглөөнэй 9 саһаа “Һама, Жамсаран” хуралнууд, үдэрэй 14 саһаа “Мандал Шива” хурал уншагдаха.

Октябриин 24, гарагай 6, монгол литын 1, шара луу, үһанда хуудалтай, 9 улаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр бусадта тунхатай хэрэг эрхилхэдэ, “зөөлэн” хэрэгүүдэ, модо тариха, үмсынгоо газарта нүхэ малтахда, буянта хэрэгүүдэ бүтээхэдэ хайн.

Энэ үдэр “Гандан” дасанда үглөөнэй 9 саһаа “Һама, Жамсаран” хуралнууд, үдэрэй 14 саһаа “Табан харюулга” хурал уншагдаха.

Октябриин 25, гарагай 7, монгол литын 2, шарагшан могой, уулада хуудалтай, 8 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр лүндэ хүртэхэ, тушаалда томилогдоходо, эм бүтээхэдэ, эмнэлгын газар руу аргада ороходо, хуули тогтооходо, сүүдэй заргын шийдхэбэри гаргахда, холын харгыда гарахада, эд бараа болон мал худалдан абахада, худаг малтахда, гэрэй ажал эрхилхэдэ хайн.

Үнэ абалтагүй.

Энэ үдэр “Гандан” дасанда үглөөнэй 9 саһаа “Баян Намсарай” хурал, үдэрэй 14 саһаа “Дамдин Дорлиг” хурал уншагдаха.

Октябриин 26, гарагай 1, монгол литын 3, улаан үхэр, модондо хуудалтай, 7 улаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр дэлгэрэнги хэрэгүүдэ эрхилхэдэ, холын харгыда гарахада, гэрэй болон бусад барилгануудай орой хушахада, зэрлиг мори ургалха, нурахада, эм бүтээхэдэ хайн. Өөһэд хоорондоо эсэргүүсэхэдэ муу.

Үнэ абабал, үхэр мал, эд зөөри элбэгжэхэ.

Энэ үдэр “Гандан” дасанда үглөөнэй 9 саһаа “Бурхан Баабай” хурал, үдэрэй 14 саһаа “Цэдо, Цэдуб, Зугдор, Намжилма” хуралнууд уншагдаха.

Энэ зурхай “ГАНДАН” дасанай гэгэи ЗОРИГТО лама бэлдэбэ. 6-дахы таһаг(8-983-533 56 05, 8-924-556 51 37) хандажа болоно.

ХЭЖЭНГЫН ДАСАНАЙ ТҮҮХЭ

(Үргэлжлэл. Эхиинийн урдахи дугаарнуудта).

Дасанай барилгада хүн зон ехэ мүнгэ, зөөри үргөө, тэрэнэй тоодо 50 миллион түхэриг районой гулваагаар дамжуулжа, Эрдынеев Ким Дашанимаевич олохо үгөө юм.

1995 оной июниин 11-дэ шэнэ дасанай арамнайе Еши-Лодой римбүүшэ, геше Джампа Тинлей (дабтажа бэшэхэдэ) үргөө, мүн арамнайда Хамба лама, ондоо дасангуудай ламанар хабаадаа. Дасанай арамнайда ехэ олон хүн зон ерээ, уншалгануудай дүүрэн хойно эрын гурбан наадан - найр болоо. Манай Хэжэнгэ нютагай уран, нарин дархашуул ба дээдын гарай оёдолшоодоор дүүрэн байдагыг дасан болон дугангуудай газар талын гоёлтонууд, дотороинь шэмэглэлнүүд гэршэлнэ гэшэ. Дасанай барилгада голлохо, удаан хүдэлхэн барилгашад: Юмжапов Д., Очиров Ч., Ширабон Б., аха дүүнэр Б. ба Э.Мархасаевууд, Дагбаев Ю., Жанчиков Б., Будожалов А., Очиров М., Цыбикдоржиев У.-Т., Дубшанов Г.Ц., Дылыков Б.Д., Аргеев Б., Молонов Б., Гарбаев Н., Эрдынеев Д.

ДАСАНАЙ БА ДУГАНГУУДАЙ ЗАРИМ БУРХАНГУУДЫЕ БА ГОЁЛТОНУУДЫЕ ДАРХАЛАГШАД ТУХАЙ

УРАН бэрхэ дархашуул Галсанов Ц., Балдуев В. хуша модоор дасанай хоёр ехэ боди гүрөөнэ хорлотойнь, «Деваажан Шангаддахи» Абида бурхание бүтээгэ, Арьяа Баалын (Мааниин) дуганай Богдо Зонхобо, арбан нэгэн нигуурта Арьяа Баала бурхание - Цыванов Цыбан, дасанай хоёр бага боди гүрөөнэ, хорло - Дондоков Гутабал, Санжеев С.Н., Цыденов В.Ц. гурбан хамтаржа, эдээр бүтээгэ, алталаа. Дасанай ба мааниин дуганай дүрбэн углуудахи гоёлто - айхаар луу тархитание Галсанов Ц., Балдуев В., Галсанов З., Цыренов Э., Долгоров Д. гэшэд дархалаа. Дасанай арада байдаг «Сагаан Үбгэн», хоёр ондоо луунуудыг хуша модон хабтагай дээрэ һиилэжэ, шэрдэжэ Гатапов В.Д. уран гоёр бүтээгэ юм. Дасанай гоёлтодо (шубуунай хоносо) ехэ ажал Мархасаев Ринчин буянгаар хээ. Дасан, дугангуудай ганжарнууд ба бэшэшье ондоо юмэнүүдэ дархалхан (тошиилдоһон) Дамбаев Дашинима болоно.

Лама Дондок (Дашичыренов) Улаан-Үдын музейһээ «Деваажан Шангад» эрижэ абаад, дасанда асархан юм, олон юмэнь эбдэрхэн ба эбэрхэн байгаа. Эбдэрхэн, эбэрхэниие заһажа, заримыень орхижо, олон юмэнүүдэ шэнээр дархалжа, манай дасандахи «Деваажан Шангад» нэльбэн бүтээгшэд, Галсанов Ц., Балдуев В., Галсанов З., Цыренов Э., Долгоров Д., Цыванов Ц. болоно. Хэжэнгэдэ һуудаг Цэмжэд Чимитова басагадтаяа хамта хэдэн үнгийн торгоор, хургыгаар, утаһаар оёжо, няжа, саархан дээрэ зураһандал адляар Бурхан Багшын дүрэ нарин сэбэрээр бүтээжэ,

дасанда үргөө, 5,4х3,4 метр хэмжүүртэй юм.

Дасан, дуганай олон экэнүүд лабари оёжо, уран гоёр бүтээгшэд: Бамацыренова Д.Ж., Усова Т.Н., Намсараева Г.Б., Базарсадуева Ц.О., Доржиева Л.Ц., Перенгалаева З.Ш., Жигмитдоржиева Н.А., Кашапова С.К.

1995 оной июниин 25-да Сакья-Трезина римбүүшэ дасанда морилжо, Хеваджра (Дже Доржо) бурханай Жиинан табья, Арьяа Баала, Очирваани, Манзаширэ бурхануудай Лүндэ ба адиста зоние хүртөөгөө, Урда үедэ буряадуудта мэдээжэ байһан Сажан Банчин гэгээнтэн ха, Бурхан Багшын шаби Анандын хубилгаан.

Геше Джампа Тинлей 1996 оной августын 9-дэ морилжо, олон зондо бурханай нургаалзаабари (Ламримһаа) айладаа, олон бурхануудай тарниин Лүндэ хүртөөгөө, үглөөдэринь - Сагаан Дара Эхын Жиинан табья.

Шэрээтэ Цыван (Еши Содбо) Федоровой оролдогдоор сахюусанай багашаг дуган, һүүлдэ Деваажанай дуган баригдаа, дасанһаа баруун тээ, холохоно шулуугаар агуу бодхоожо, Түбэдэй тарниин агууехэ егоозори Миларайбые (Мила богдо, 1052-1123 онууд) тэндэ залаа. Миларайбые Мархасайн Манжаб ахай бүтээһэн байгаа юм. Дасанда дүтшэг зула ходоодо бадаража байха бүри багхан сүмэ хирпиисээр бодхоогдоо. Эдэ ехэ олон юмэнь оролдожо бүтээһэн Цыван-Еши Содбо Федоров 1996 оной июлиин 12-то тушаалһаа буугаа, арба хүрэхгүй ламанарай гар үргэлгөөр дүүрээ. Дасанай Устав хазгайруулагдаа, һүзэгтэн зоной түлөөлэгшэд энээндэ хабаадуулагдаагүй юм. Цыван лама өөрөө шэрээтэһээ болихо гэжэ оролдоһон хүн байгаа даа, шэрээтээр Зориктуев Лубсан (Аракша) тэндэ һунгадһан байна.

5-6 һара соо Арьяа Баалын (мааниин) 9х12 метр хэмжүүртэй дуган баригдажа, газар, зосоогүй гоёогдожо дүүргэгдээд, 1997 оной августын 9-дэ Еши Лодой римбүүшэ Багша арамнайень үргөө хэн.

1997 оной июлиин 5-най үдэшэ Даранатын гэгээн - юһэдүгээр богдо Жэбзэн Дамба хотогто Хэжэнгэ морилоод, үглөөдэринь дасанда зоной амгалан байхын түлөө уншалга хээ, бүхы хүнүүдэ адиста хүртөөгөө. Богдо гэгээндэ мүргэхээ ехэ олон зон суглараа, ганса Хэжэнгын бэшэ, Хоринһоо, Хелгын голһоо гэхэ мэтэ. Мүргэлэй дүүрэн хойно дасанһаа холохоно найр-наадан болоо, концерт (буряад дуу, хатар) харуулагдаа, бүхэшүүлэй барилдаан удаан саг соо, моридой урилдаан, номоор нур харбалган болоо һааб даа. Тэрэ дээдын түрэлтэ лама һонирхожо, баяртайгаар хараа.

П.БАЛДАНДОРЖИЙН “Хэжэнгын дасанай хурянгы түүхэ” гэжэ номһоо абтаба.

Хайрата басаган, зээ басаган
Оксанын

саһаа урид һаһа бараһан ушарһаа Буряад драмын театрай музейе даагша, Буряад Республикын соёллой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Бабуева Валентина Дамдиновнада, нагасадань – Россиин габьяата артист Бабуев Олег Дамдиновичта Буряад драмын театрай коллектив гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй драматическа театрай музейе даагша, Буряадай соёллой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Валентина Дамдиновна Бабуевада хайрата

Оксана басаганайнь

удаан үбшэлһэнэй һүүлээр һаһа бараһаарнь гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэбди. “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшанай коллектив, Буряадай Уран зохёолшодой холбоон.

 <p>Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия</p> <p>Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p> <p>РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: И.М. Егоров, П.Л. Носков, И.В. Смоляк, Т.М. Нагуслаева (Правительство РБ), В.А. Павлов, Б.Ц. Семенов, Ц.Б. Батуев, Ц.-Д.Э. Доржиев (Народный Хурал РБ), Б.Ш. Дашиев, Д.Б.Гуродармаева, С.Б. Байминова.</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ:</p> <p>21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-64-36 - корреспонденты, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-55-97 - редакция газеты "Спорт Тамир" 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p> <p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.</p>	<p>АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЯ: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».</p> <p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burjaten.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 14.10.2014 в 17.00 - по графику; 14.10.2014 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ № 2184. Тираж - 3800 экз.</p> <p>Цена свободная.</p> <p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж). Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>
--	--	--

Хүн болохо баганаа

«СЭСЭГ» СААДАЙ ЭЛҮҮР ЭНХЫН ЗҮРГЭ

Байгша оной июль нарада Хэжэнгын аймагта (Хэжэнгэдэ) VI "Үхибүүн - ерээдүйн байдалай оршондо" гэхэн Бүхэроссийн Байгалай эрдэм нуралсалай форум үнгэрхэн байна.

Манай "Сэсэг" сэсэриг эдэ бүхы форумдо ходоодо үрэ дүнтэйгөөр хабаадалсадаг, диплом шагналнуудаар урмашуулагдадаг.

Энэ жэлэй форумдо сэсэригнай "Сенсорнэ харгыхан - элүүр энхын зүргэ харгы" гэхэн хүбхэнтэй, элхэтэй, тэбхээнсэг модоор, шулууханаар, ногоогоор хээн, бэе махабдта хайн нүлөө үзүүлхэ зүргэ харгы харуулаабди. "Лесная поляна" гэжэ кафеде элдэб жэмэсэй фито-үндануудаар хүндэлөөбди.

"Бидэ ариг сэбэр байжа, Байгалаа аршалай" гэхэн флэш-моб үнгэргэжэ, эхэ байгаалидаа наринаар хандаха, Байгалайнгаа тунгалаг уһа гамнан сэгнэхэ гэхэн гол хүсэл оролдолгоёо тодорхойлообди. Энэ харалгандаа профессор Н.Ж. Дагбаевагай хүтэлбэри доро эрдэмтэдэй хэблээн "Байкальский сундучок" гэхэн ажальень хэрэглээн байнабди.

Г.Б. ЦЫНДЕЖАПОВА хэблэлдэ бэлдэбэ.

Алдар ДАШИЕВ
"Байгал" ансамблиин дуушан

ФОТОКОНКУРС
"СЕЛФИ
ПО-БУРЯТСКИ"

